

**HALİFELİĞİN KALDIRILMASININ TARİH DERS KİTAPLARINDA
DÖNEMSEL FARKLILIKLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hacer Kadı

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

OCAK, 2020

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12 (on iki) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı: Hacer

Soyadı: Kadı

Bölümü: Tarih Öğretmenliği

İmza:

Teslim Tarihi: 22.01.2020

TEZİN

Türkçe Adı: Halifeliğin Kaldırılmasının Tarih Ders Kitaplarında Dönemsel Farklılıklar Açısından Değerlendirilmesi

İngilizce Adı: Evaluation Of The Abolition Of The Caliphate In Terms Of Periodic Differences In History Textbooks

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Hacer Kadı

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Hacer Kadı tarafından hazırlanan “Halifeliğin Kaldırılmasının Tarih Ders Kitaplarında Dönemsel Farklılıklar Açısından Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Prof. Dr. Nejla GÜNAY)

(Tarih Öğretmenliği, Gazi Üniversitesi)

Başkan: (Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK)

(Tarih Öğretmenliği, Gazi Üniversitesi)

Üye: (Dr. Öğr. Üyesi Hatice YILDIRIM)

(Tarih, Hitit Üniversitesi)

Bu tezin Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Selma Yel

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında yapıcı eleştirileri ile beni yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Nejla Günay’a, her zaman yanımda olan ve bana inanan arkadaşlarıma, tezimin her aşamasına tanık olan ve daima varlıklarıyla beni destekleyen canım AİLEM’e sonsuz kere teşekkür ediyorum.

HALİFELİĞİN KALDIRILMASININ TARİH DERS KİTAPLARINDA DÖNEMSEL FARKLILIKLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hacer Kadı
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Ocak, 2020

ÖZ

Halifelik Peygamberimizin vefatından sonra ortaya çıkmış olan İslam’a özgü bir yönetim şeklidir. Halifelik Hz. Ebubekir ile başlamış demokratik olarak seçilen Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ali ile devam etmiş, sonra Emevi ailesine daha sonra Abbasi ailesine ve en son olarak da Osmanlı Devleti’ne geçmiş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından bir yıl sonra da kaldırılmıştır. Halifelik ortaya çıktığından kaldırılışına kadar çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Uzun bir geçmişe sahip olan halifelik 1292 yıllık serüvenini tamamladığında birçok tartışmaya sebep olmuştur. Tezde halifeliğin kaldırılması ve tarih ders kitaplarında nasıl anlatıldığına değineceğiz. Halife kavramıyla başlayacağımız tezde TBMM’nin halifeliğe bakışı, halifeliğin kaldırılma gerekçeleri, halifeliğin kaldırılması ve iç-dış kamuoyunda nasıl karşılandığına, halifeliğin kaldırılmasının tarih ders kitaplarında nasıl anlatıldığı ve dönemler arasında zihinsel bir dönüşüm, nesnellik ve öznellik açısından bir değişim yaşanıp yaşanmadığına değinilecektir. Tezin birinci bölümü halifelik ve halifeliğin kaldırılmasını içerirken ikinci bölümü halifeliğin kaldırılmasının tarih ders kitaplarında nasıl anlatıldığını içermektedir. Nesnel bir tutumla ele alacağımız tez sonuç bölümüyle bitirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halifelik, Halifeliğin kaldırılması, Tarih ders kitapları.

Sayfa Adedi: 98

Danışman: Prof. Dr. Nejla GÜNAY

**EVALUATION OF THE ABOLITION OF THE CALIPHATE IN
TERMS OF PERIODIC DIFFERENCES IN HISTORY TEXTBOOKS
(Master's Thesis)**

**Hacer Kadı
GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES
January, 2020**

ABSTRACT

Caliphate is an Islamic form of government that emerged after the death of the Prophet Muhammed. Caliphate Hazrat Ebu Bekir begin with was democratically elected Hazrat Osman, he continued Hazrat Ömer and Hazrat Ali, then the Umayyad family then the Abbasid family and finally passed to the Ottoman Empire and also it abolished a year after the founding of the Republic of Turkey. Caliphate has been used in various ways from its emergence to its abolition. When the caliphate, wich has a long history, completed its 1292 year adventure, it caused a lot of discussion and speculation. In our thesis, we will talk about the abolition of the caliphate and how it is explained in history textbooks. In our thesis we will start with the consept of the Caliph, hoe the abolition of the caliphate is explained in the history textbooks and whetner there is a change in terms of mental transformation, objectivity and subjectivity between periods, Turkey's Grand National Assembly caliphate glance, the reasons for abolition of the caliphate, will be discussed at the meeting how the internal and external public with the abolition of the caliphate. The first part of our thesis incudes the caliphate and abolition of the caliphate, while the second part describes how the abolition of the caliphate is explained in the history textbooks. We will conclude our thesis with an objective attitude and conclude with a conclusion.

Key Words : Caliphate, Abolition of the caliphate, History Textbook.

Page Number : 98

Supervisor: Prof. D. Nejla GÜNEY

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
I BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
Problem Durumu.....	1
Alt Problemler	1
Araştırmanın Amacı	2
Araştırmanın Önemi	2
Çalışmanın Varsayımları.....	2
Kapsam ve Sınırlılıklar	2
Tanımlar.....	3
II. BÖLÜM.....	4
YÖNTEM.....	4
Araştırmanın Modeli.....	4
Evren ve Örneklem	4
Verilerin Toplanması	5
Verilerin Analizi	5
III. BÖLÜM	6
BULGULAR VE YORUM	6
Halifelik ve Halifeliğin Kaldırılması.....	6
Halife Kavramı	6

Halifeliğin Tarihi Seyri	10
Saltanatın Kaldırılmasından Sonra Halifelik Seçimi	19
Cumhuriyetin İlanından Sonra Halifeliğin Durumu	27
Halifeliğin Kaldırılma Gerekçeleri ve Kaldırılması	28
Hilafetin Kaldırılmasının İçte ve Dış Dünyada Yansımaları.....	34
IV. BÖLÜM	37
HALİFELİĞİN KALDIRILMASININ TARİH DERS KİTAPLARINDA ELE	
ALINIŞI.....	37
Tek Parti Döneminde Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin	
Ele Alınışı.....	43
Demokrat Parti Döneminde Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik	
Müessesesinin Ele Alınışı	50
1960 Darbesi ve 1961 Anayasası Sonrasında Basılan Tarih Ders Kitaplarında	
Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı	53
1980 Darbesi ve 1982 Anayasası Sonrasında Basılan Tarih Ders Kitaplarında	
Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı	57
2000 Yılı ve Sonrasında Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin	
Ele Alınışı.....	64
V. BÖLÜM	74
SONUÇ	74
KAYNAKLAR.....	82

I BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, varsayımlar, kapsam ve sınırlılıklar, tanımlar ve araştırmanın amacı ve önemi başlıklarına yer verilmiştir.

Problem Durumu

Halifeliğin Kaldırılması Farklı Dönemlerdeki Tarih Ders Kitaplarında Nasıl Değerlendirilmiştir?

Alt Problemler

Tek Parti döneminde basılan tarih ders kitaplarında halifelik müessesesi nasıl ele alınmıştır?

Demokrat Parti döneminde basılan tarih ders kitaplarında halifelik müessesesi nasıl ele alınmıştır?

1960 Darbesi ve 1961 Anayasası sonrası dönemde basılan tarih ders kitaplarında halifelik müessesesi nasıl ele alınmıştır?

1980 Darbesi ve 1982 Anayasası sonrası dönemde basılan tarih ders kitaplarında halifelik müessesesi nasıl ele alınmıştır?

2000 yılı ve sonrası döneminde basılan tarih ders kitaplarında halifelik müessesesi nasıl ele alınmıştır?

Araştırmanın Amacı

Halifeliğin kaldırılması konusunun 1926 yılından 2018 yılına kadar tarih ders kitaplarında nasıl okutulduğu ve bir zihniyet dönüşümünün yaşanıp yaşanmadığını ortaya koymak tezin esas amacıdır. Bu bağlamda halifeliğin ne olduğu, halifeliğin kaldırılmasının gerekçeleri ve tarih ders kitaplarında yıllara göre incelenerek karşılaştırma yöntemiyle incelenmiştir. Bu karşılaştırmada 1926 yılından günümüze kadar basılan tarih ders kitapları ele alınmıştır.

Araştırmanın Önemi

Halifeliğin kaldırılması 1924 yılından günümüze kadar zaman zaman tartışma konusu olmuş bir olaydır. Halifeliğin kaldırılması ve tarih ders kitaplarında okutularak bir zihniyet dönüşümü yaşanıp yaşanmadığına dair bir çıkarımı ortaya koymak esas hedeftir. Halifeliğin kaldırılmasından günümüze kadar tarih ders kitaplarında işlenmiş olan konunun nasıl bir değişim yaşadığı tezde değinilen temellerdendir. Amaç, halifeliğin kaldırılmasının okutulan tarih ders kitaplarında nasıl değerlendirildiği ve 1926 yılından günümüze kadar olan dönemde farklılıkların değerlendirilmesidir. Ülkemizde okutulan tarih ders kitaplarında halifeliğin kaldırılmasının konusunun zihniyet dönüşümüne sebep olup olmadığının araştırılması Türkiye’de yapılmamış bir çalışmadır. Tezin önemini buradan kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın Varsayımları

Hazırlanacak olan tezin amacına uygun olarak yapılacağı, araştırmada kullanılacak kaynakların güvenilir olduğu ve literatür tarama suretiyle elde edilen bilgilerin doğru olduğu varsayılmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Tez 1926 yılından günümüze kadar farklı dönemlerde basılan ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan lise tarih ders kitaplarıyla sınırlı olacaktır.

Tanımlar

Halifelik: Arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek, birinin yerine geçerek işini, görevini devam ettiren kişidir.

Halifeliğin Kaldırılması: 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan oylamada oy çokluğuyla ilga edilmesi olayıdır.

Tarih Ders Kitapları: Lise düzeyi okullarda okutulan kitaplardır.

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, varsayımlar, kapsam ve sınırlılıklar ve tanımlar; ikinci bölümünde çalışmanın yöntemi ele alınmış; üçüncü bölümde halife, halifeliğin tarihi seyri, Abdülmecit Efendi'nin halife seçilmesi, halifeliğin kaldırılma gerekçeleri ve kaldırılması ile halifeliğin kaldırılmasının iç ve dış dünyada yankıları konuları işlenmiş; dördüncü bölümde ise halifeliğin kaldırılmasının tarih ders kitaplarında nasıl anlatıldığına değinilip beşinci bölüm olan sonuç bölümüyle çalışma bitirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni halifeliğin kaldırılmasından günümüze kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan lise düzeyi tarih ders kitaplarıdır. Araştırmanın evrenini temsil edecek örneklemi ise tarih ders kitaplarının 1926 – 2018 yılları arasında ulaşılan basımları oluşturmaktadır. İncelenmiş olan ders kitapları aşağıda listelenmiştir:

1. Türkiye Tarihi (Maarif Vekaleti)
2. Umumi Tarih (Ali Reşad)
3. Tarih IV (Maarif Vekaleti)
4. Tarih IV (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti)
5. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Karal).
6. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi (Su ve Mumcu)
7. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Parmaksızozoğlu)
8. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Akden, Çakmak ve Genç)
9. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Kara)

10. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Komisyon)
11. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Ürküt)
12. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Çevik, Koç ve Şerbetçi)

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, tarih ders kitaplarında halifeliğin kaldırılması konusunun değerlendirilmesi söz konusu olduğundan özellikle tarih ders kitapları incelenmiştir. Dolayısıyla deney, anket ve saha teknikleri kullanılmamıştır. Ağırlıklı olarak ikincil veri kaynaklarından istifade edilmiştir. Kitaplar, süreli yayınlar, tezler, başvuru eserleri, resmi yayınlar, özel belgeler veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasıyla genel bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan tarih ders kitapları, üniversite kütüphaneleri, YÖK Tez Tarama Merkezi ve çeşitli ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir. Tezdeki sorulara cevap aramak için çeşitli arşivlere ve kaynak kitaplara başvurulmuştur. Ayrıca konu ile ilgili çeşitli makalelerden ve internette yer alan bilgilerden de yararlanılmıştır. Kaynaklar kaynakça bölümünde verilmiştir.

Verilerin Analizi

Halifeliğin kaldırılması konusu çeşitli kaynak kitaplardan, makale ve tezlerden analiz edilerek incelenmiş ve elde edilen kaynakların değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken göz önünde bulundurulmuş en önemli nokta halifeliğin kaldırılması ve tarih ders kitaplarında nasıl ele alındığı olmuştur. İncelenen ve analizi yapılan kitaplarda öznellik ve nesnellik, konunun kaç sayfada anlatıldığı, çeşitli dönemlere göre dönemlerin etkileri araştırılmış ve karşılaştırma yöntemiyle incelenmiştir.

III. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Halifelik ve Halifeliğin Kaldırılması

Halife Kavramı

Halife kavramı sözlükte “*arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek*” anlamlarına gelen half kökünden türetilmiş olup “*birinin yerine geçerek işini, görevini devam ettiren*” şeklinde açıklanır (Uludağ, 1997, s.299). Türk Dil Kurumuna göre halife, Hz. Muhammed’in vekili olarak Müslümanların imamlığını ve din koruyuculuğunu yapmakla görevli kimse; hilafet ise halife olma durumudur.

“*Birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek / gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek*” gibi anlamlara gelen hilâfet kelimesi, terim olarak İslâm devletlerinde Hz. Peygamber’den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder (Avcı, 1998, s.539).

İslam anlayışına göre hilafet, devlet başkanlığında Hz. Muhammed’e vekalet etme anlamında kullanılmakla birlikte; bir yoruma göre de hilafet bir din işi olmaktan çok dünya işidir, yani “dünyevi” bir kurumdur. Peygamber’in Tanrı’nın verdiği dinsel görevine kimse “vekil” olamayacağından dünya işlerine vekâlettir. Halife, bir akımın olağanüstü, doğadışı niteliklere sahip kimse olmayıp yöneticidir. Tüm dünya Müslümanlarının lideridir. Bu liderlik devlet başkanlığının da üstündedir. Hatta Halife, orduların da başkomutanıdır. Zaten Hz Muhammed de yalnız İslam dininin kurucusu, peygamberi olmakla kalmayıp devlet başkanı da olmuştur (Akgün, 1986, s.12).

Kur'an-ı Kerim'de hilafet kelimesi yer almadığı gibi halife de terim anlamıyla geçmez; ancak halife, halaif ve hulefa kelimeleri kullanılarak insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğu sıkça tekrarlanmıştır. Bu sureler; Bakara, Enam, Yunus, Neml, Fatır ve Sad sureleridir. Araf ve Yunus surelerindeki bazı ayetlerde halifenin sözlük anlamı çerçevesinde, fakat ileride oluşacak terim anlamıyla da ilgi kurulabilecek şekilde, bir kısım kavimlerin kendilerinden öncekilerin yerine getirilip yeryüzünde söz sahibi kılındığına işaret edilmiştir (Avcı, 1998, s.546).

Öztürk (2006), Kur'an-ı Kerim'in hiçbir ayetinde halife kelimesi Allah'a izafe edilmediğini yani "*Allah'ın halifesi*" şeklinde Kur'an-ı Kerim'de geçmediğini ve yönetimle ilgili olarak devlet, imamet, hilafet, imaret, hakimiyet ve meliklik kavramlarından devlet, siyasi bir teşkilatlanma olarak İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadislerde hiç yer almadığını belirtmektedir.

Tural (2005)'da Kur'an-ı Kerim'de halife kavramını içine alan imam kelimesinin şu şekilde geçtiğini aktarır:

Kur'an-ı Kerim'de Hazreti İbrahim'e (a.s.) ait ayet: "*Ya İbrahim seni insanlara imam kıldım.*"

Hazreti İbrahim yalvararak: "*Benim soyumdan da bu haktan pay sahibi olacaklar var mı?*" Cevaben: "*Benim ahdime zalimler nail olamaz*".

Avcı (1998), hadis kaynaklarında hilafet kelimesiyle birlikte halife, imam, emir kelimelerinin de yer aldığı ve bunlarla ileride oluşacak terim anlamına da zemin hazırlayabilecek şekilde "*devlet başkanı, yönetici, lider*" gibi anlamların kastedildiğini açıklar.

İslâm tarihinde Resul-i Ekrem'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetleriyle sürüp Hz. Ali ile sona eren döneme Hulefâ-yı Râşidîn Devri denilir. "*Hulefa*", "*halife*" kelimesinin "*raşidin*" ise "*doğru yolda olan, doğruya ve hakka sınıksız sarılan, kemale ermiş*" anlamındaki "*raşid*" kelimesinin çoğuludur (Fayda, 1998, s.324).

Tural (2005)'a göre İslam'da asıl olan bir "*hükümet kurulması*"dır, bir kişiye halife unvanını vermekten ibaret değildir. Hilafet demek İslam hükümeti demektir. Hükümet kurma hakkı ise Müslüman halkındır, görevler de, hükümetin görevidir, halifenin görevleri

değildir. Hilafet ile hükümet eşanlamlıdır. Halife, emirü'l müminin¹, imamü'l müslimin² gibi kelimeler hep hadislerden gelir. Ebubekir hükümet başkanlığına tayin olur olmaz Müslüman halka söylediği hutbede kendisine vali unvanını vermişti. Sonra halife lakabı katıldı. Ondan sonra gelen halifelere “halife-i halife”, “halife-i halife-i halife” gibi unvanlar verilmiş ve sonradan bu kadar uzak uzatmaktansa yalnız halife demekle yetinilmiştir.

Halife seçilmek için gerekli şartlar vardı. Bu şartlar;

- Müslüman ve erkek olmak, her yönüyle adil bir kimse olmak,
- İlim sahibi olmak,
- Sıhhatli olmak,
- Güç ve cesarete sahip olmak,
- Soy bakımından Kureyş soyundan olmak,
- Akil baliğ olmaktır (Akça, 2012, s.25).

Halife olarak seçilen kimse her istediğini yapan hiçbir sorumluluğu bulunmayan bir kimse değildi. Halifeler Kur'an-ı Kerim ve sünnetin dışında herhangi bir hususta İslam dinine aykırı bir karar veremezdi ve vermiş olduğu kararlarda onunda halk gibi yargılanma yolu açıktı. Halife İslam dünyasının dünyevi işlerinden sorumlu tek yetkilisiydi. Buna göre sadece dünyevi değil dini anlamda da birçok yetkilere sahipti. Bu bağlamda seçilen halifenin görevleri şunlardır:

- Dinin temellerini muhafaza etmek, İnsanların güvenliğini sağlamak,
- Şeriata uygun olarak zekat ve bağışları toplamak,
- Yabancı elçileri kabul etmek ve reddetmek, Müslüman elçileri tayin etmek ve azletmek, Yardımcılarını ve valileri tayin veya azletmektir.

Halifenin bu görevlerinin yanı sıra, halkına adil davranmak, cemaatin sapkınlıklara düşmemesi için onları bizzat kontrol edip bunlara müdahale etmek, kişilerle istişare yapmak onların düşüncelerini açıkça söylemelerine meydan vermek ve bu zemini oluşturmak, halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmek ve bunlara çözüm yolu araştırmak ve

¹ Müslümanların emiri (Doğan, 2005, s. 377).

² Müslümanların imamı (Doğan, 2005, s. 616).

bulmak, imar iskan işlerinde bulunmak, eğitim işlerine önem vermek ve devleti her dönemde bir adım daha ilerletmek halifenin görevleri arasındadır (Akça, 2012, s.29).

Vaktiyle Müslümanların sayısı azdı, halkın bütün işlerini bir kişi yüklenebilirdi. O zamanlarda görevleri ayırmaya gerek görülmemiştir. Örneğin ilk halife Ebubekir ifta³, kaza⁴, imamet⁵ görevlerini mükemmel olarak hakkıyla yerine getirebilirlerdi. İstişareye ihtiyaç kalmazdı, çünkü Müslüman halk adı geçen imamın uygulamalarını üstü kapalı kabul etmişti. Zamanla devletin sınırlarının genişlemesiyle din-yargı-siyaset gibi yönetsel işlerin tek elden uygulanması zorlaşmıştır. Bundan dolayıdır ki çeşitli alanlardaki yapılacak işler için görevliler seçilmeye başlanmıştır. Özellikle dört halife dönemi sonrasında bütün işleri yönetebilecek halife pek mümkün olamamıştır. Burada dikkat çekici bir durumdan söz edilebilir. Hazreti Muhammed, “*El-hilafe min ba’diye selasun sene*”⁶ (Tural, 2005, s. 39) diyerek dört halife dönemi sonrası için meydana gelecek değişimi işaret etmiştir. Bu değişim halifenin seçim usulü yerine babadan oğula geçmesi usulünün benimsenmesi şeklinde yorumlanabilir.

Hiz. Peygamber’e inanan halkın beden ve düşünce sahipliği hakları vardır. Halk isterse görevlerin yürütülmesinin bir bölümünü bir veya birkaç kişiye hatta bir kurula verebilirdi. Kısaca liderlik ve hilafet bir şer’i anlaşma olup bu anlaşma icab ve kabule bağlıdır. İcab, milli hakimiyete sahip olan ümmet ve yahut onun temsilcileri tarafından gerçekleştirilir. Kabul de, kendisinde halkın yetenek gördüğü kişi tarafından olmayı gerektirir. Hilafet antlaşması, diğer antlaşmalardan vekaletle ölçüdür. Vekalet, fıkıh hükümleri gereğince mutlak olduğu gibi kayıtlı da olabilir (Tural, 2005, s.31).

Öztürk (2006)’e göre hilafet yönetim sistemi İslam’ın tamamını tatbik eder, şeklinde açıklar ve Müslümanların takviminin, hicretin birinci yılından başlamasının nedeni de bu şekilde açıklar. Hicret, Mekke’nin şirkinden kurtulup Medine’de İslam’ın bir yönetim sistemi olarak kurulmasının işaretiydi. Bundan dolayı Hicri Takvimin 1. yılı; ilk ayetin indirildiği yıl veya Hristiyanların kendi inançlarına göre yaptığı gibi Peygamber’in doğduğu yıl değil de hicretin gerçekleştiği yıldan başladı. Buna göre hiçbir kimse, İslam’daki bu en büyük görevin ihmal edilmesinde veya terk edilmesinde, asla bir özür veya mazeret sahibi olamaz. Bu günahı üzerinde taşıyan kimse, cahiliye ölümü ile

³ Fetva verme, fetva ile halletme (Doğan, 2005, s. 597).

⁴ Yargı, kadının hükmü (Doğan, 2005, s. 728).

⁵ Yönetim, liderlik, başkanlık (Doğan, 2005, s. 616).

⁶ Hilafet benden sonra otuz senedir.

ölecektir. Bundan dolayı hilafeti bilen ve onun için, Hz. Muhammed'in metoduna uygun olarak çalışan samimi Müslümanlarla birlikte çalışmak farzdır ve bu istisnasız tüm Müslümanlar üzerine yüklenen en büyük görevdir. Bu, Müslümanların ölüm-kalım meselesiydi ve hiç kimse bu işin imkansız bir iş olduğunu iddia edemezdi.

Halifeliğin Tarihi Seyri

Dört Halife Dönemi

Halifelik, anlamı itibariyle Hz. Muhammed'in ölümünden sonra O'nun yerine geçecek kişiyle uygulanmaya başlanmıştır. Hz. Muhammed'in ölümü üzerine halifelik uygulaması başlamış, ilk Halife Hz. Ebubekir olmuştur. Hz. Ebubekir'i Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali izlemiş ve bu dönem Dört Halife Dönemi (632-661) olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemin devlet, kişi ya da aile ismiyle anılmayıp “*Dört Halife Dönemi*” diye anılmasının en önemli sebebi halifelerin seçimle işbaşına gelmiş olmalarıdır.

Dört halife döneminde halifelik, siyasi işleri kapsıyor din ile devlet işleri ayrı düşünülüyordu. Bu dönemin en genel amacı, İslamiyet'i yaymak ve İslamiyet'in hakim olduğu topraklarını genişletmektir.

Dört halife döneminde halifeler Kureyşli soyundandı. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Emevi ailesine geçen halifelik daha sonra da Abbasilerle beraber Haşimî soyuna devrolunmuş Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferiyle artık Osmanlı hanedanına ait olmuştu.

Hız. Muhammed, kendisinden sonra devletin başına geçecek kişiyi vasiyet etmediğinden yerine kimin geçeceğini Müslümanlara bırakmıştı. Müslümanların ileri gelenleri toplanarak devletin başına geçecek kişi olarak “*Aşere-i Mübeşşere*”⁷den ilk kişi olan ve ‘*Sıddık*’ unvanıyla anılan Hz. Ebubekir'i seçmişler ve O'na biat etmişlerdi. Hz. Ebubekir, Hz. Muhammed'in halefi olması sebebiyle ilk halife olmuştur. Bu görevi 632-634 yılları arasında yapan Hz. Ebubekir için sahabeler “*Halifetü Resulullah*”⁸ unvanını kullanmışlardır.

⁷ Aşere-i Mübeşşere; cennete gidecekleri Hz. Peygamber tarafından kendilerine müjdelanmış olan on kişidir. Bunlar; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Talha bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvam, Abdurrahman bin Avf, Ubeyde bin Cerrah, Said bin Zeyd, Sa'd bin Ebu Vakkas'dır (Çakan, 1988, s. 547).

⁸ Resulullah'ın halifesi (Avcı, 1998, s. 539).

Hız. Ebubekir döneminde Hız. Muhammed'e gelen vahiyler bir araya toplatılarak Kur'an-ı Kerim oluşturulmuş, ilk defa Arabistan Yarımadası dışına seferler düzenlenmiştir. Halifeliğı iki yıl süren Hız. Ebubekir vefat etmeden önce Müslümanların ileri gelenleriyle görüşüp yerine Hız. Ömer'in geçirilmesini istedi ve Kuran'ı Hız. Ömer'e emanet etti. 634 yılında vefat eden Hız. Ebubekir'in isteğine uyularak Aşere-i Mübeşşere'den biri olan Hız. Ömer halife tayin edildi ve kendisine biat edildi. Hız. Ömer, Hız. Ebubekir'in halifesi oldu ve kendisine “*halifetü halifeti Resulullah (Resulullah'ın halifesinin halifesi)*” denildi. Fakat bu unvan uzun geldiğı için, Hız. Ömer'e “*emirü'l-mü'minin*” şeklinde hitap etme fikri benimsendi (Avcı, 1998, s. 541).

Hız. Ömer (634-644) halifeliğı zamanında sadece Müslümanların yöneticisi olmakla kalmadı, Müslüman Arap Devleti'ni bir Arap İmparatorluğu durumuna getirdi ve Müslüman olmayan uyrukların durumunu da düzenledi (Goloğlu, 2012, s.16). Hız. Ömer Basra Valisinin Hristiyan fedaisince bıçaklanmıştı ve henüz yaralıyken yerine geçecek kişiyi belirleme görevini Aşere-i Mübeşşere'den oluşan altı kişilik bir Şura'ya bıraktı. Bu altı kişilik Şura yeni halifeyi Hız. Osman olarak belirledi ve O'na biat edildi (Fayda, 1998, s. 326).

Hız. Osman (644-656) halifeliğı zamanında Kuran'ı 114 bölüm şeklinde düzenleterek bugünkü şekline gelmesini sağladı. Hız. Osman'ın bazı uygulamalarının gerek muhacir ve ensar gerekse taşradaki insanlar arasında hoşnutsuzluk uyandırması, halifeliğinin altıncı yılından sonra iç karışıklıkların giderek artması ve halifeye karşı sert bir muhalefetin oluşması Hız. Osman'ın da görevde kalmakta ısrar etmesi ve neticede şehit edilmesi üzerine boşalan hilafet makamı için farklı talep ve öneriler gündeme gelmişse de isyancıların ısrarı neticesinde Hız. Ali'ye biat edildi (Avcı, 1998, s.541).

Hız. Ali (656-661) halifeliğı süresince kendisini halife olarak tanımayan Muaviye ile uğraşmıştır. Dönemin Şam Valisi Muaviye, Hız. Osman'ın öldürülmesinden sorumlu tuttuğı Hız. Ali'nin halifeliğini tanımadığı gibi Hız. Osman'ın katillerinin kendisine verilmesini, Hız. Ali'nin halifeliğı bırakmasını ve şura usulüyle yeni bir halife seçilmesini teklif etti. Onun bu tavrı iki tarafı Sıffin'de karşı karşıya getirdi. Savaşın Hız. Ali'nin lehine sona ermekte iken durdurulması ve işin hakemlere havale edilmesi üzerine yeni bir karışıklık ortaya çıktı ve Hız. Ali'nin ordusundan ayrılanlar bu defa onunla Nehrevan'da savaştı; kesin yenilgiye uğrayan bu zümre daima isyan halinde kaldı ve Hız. Ali harici tarafından şehit edildi (Fayda, 1998, s. 331).

Hız. Ali'nin şehit edilmesiyle beraber 29 yıllık Hulefayı Raşidin de denilen Dört Halife Dönemi (632-661) sona ermiştir.

Emeviler Döneminde Halifelik

Emeviler dönemi (661-750) halifeliğinin dinsel yönü ikinci plandadır. Hulefa-yi Raşidin döneminden sonra Suriye'nin merkezi Şam'da kurulan İslam tarihinin bu ilk hanedan devleti, adını kurucusu Muaviye b. Ebu Süfyan'ın mensup olduğu Beni Ümeyye kabilesinden almıştır (Yiğit, 1995, s. 87). Bu dönemin ilk halifesi Muaviye ile halifelik, Arap dünyasının askeri kuvveti kabile reisleri arasında en başta geleni oldu ve hükümdar niteliğine büründü (Akgün, 1986, s. 13).

Halifeliği, kabile asabiyeti temeline dayanan bir mücadele sonunda ele geçirmiş olan Muaviye'nin en önemli icraatı oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesidir (Yiğit, 1995, s.90). Artık halifelik babadan oğula geçmektedir. Böylece halifelik saltanat halini almış ve kaldırılmasına kadar süreçte babadan oğula geçecek şekilde devam etmiştir. Ancak “Biz peygamberler zümresi miras bırakmayız.” hadisinden yola çıkarak halifeliğin babadan oğula geçmesi gibi bir durumun olmadığı görülmektedir.

Kufe Mescidi'nde Muaviye'ye umumi biatta bulunulmasıyla İslam toplumundaki iktidar mücadelesi geçici bir süre için sona erdi ve bu yıla “birlik yılı” adı verildi. Hulefa-yi Raşidin'e “halifetü Resulullah” veya “emirü'l-mü'minin” denilmesine karşılık toplumun kayıtsız şartsız itaatini sağlayabilmek için “halifetullah” unvanını kullanan Muaviye ile İslam tarihinde yeni bir dönem başlamıştır (Avcı, 1998, s.541).

Muaviye'den sonra Emeviler halifeleri; I. Yezid, II. Muaviye, I. Mervan, Abdülmelik, I. Velid, Süleyman, Ömer, II. Yezid, Hişam, II. Velid, III. Yezid, İbrahim, II. Mervan'dır (Akça, 2012, s. 59).

Emeviler döneminde Arap milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Arap milliyetçiliği ulusal bilinçle yapılmış olduğundan din Emeviler döneminde ikinci planda kalmıştır.

Emeviler döneminde yoğun fetih çalışmaları yapılmış, İspanya'ya kadar ilerlenilmiş ve yapılan fetihler sayesinde İslamiyet, dünyada tanınan bir din olmuştu.

Abbassiler Döneminde Halifelik

Abbassiler dönemi (750-1258) hilafeti, Emevilere karşı yürütülen ihtilalin önderi İmam Muhammed b. Ali'nin oğlu Ebü'l-Abbas Abdullah'a biat edilmesiyle başlamıştır (Avcı, 1998, s.542).

İsmi Hz. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib b. Haşim'den alan bu hanedana, ilk atalarına nispetle “*Haşimîler*” de denilmektedir.

Abbasi halifeleri; Ebu'l Abbas, el-Mansur, el-Mehdi, el-Hadi, er-Reşit, el-Emin, el-Memun, el-Mutasım, el-Vasık, el-Mütevekkil, el-Muntasır, el-Mustamin, el-Mutezz, el-Mühtedi, el-Mutemit, el-Mutezit, el-Muktefi, el-Muktedir, el-Kahir, er-Razi, el-Mütteki, el-Müstekfî, el-Muti, et-Tai, el-Kadir, el-Kaim, el-Muktedi, el-Müstazhir, el-Müsterşit, er-Reşit, el-Muktefi, el-Müstencit, el-Müstazi, en-Nasır, ez-Zahir, el-Mustansır, el-Mustasım'dır (Yıldız, 1988. s. 331).

Abbassiler döneminde halifelik, İran – Türk – Arap etkileşimde olmuş, gelenekleri bu kültürler etkisinde kalmıştır. Zamanla halkla ilişkisini kesen ve saraya kapanan bir sistem uygulanmıştır. Yine fetihler yapılmış, ilim ve fikir alanında gelişmelere önem verilmiştir. Bu dönemde halifeliğin siyasi etkisi azalmıştır. Abbasi halifeliği varlığını sürdürürken Endülüs⁹, Mısır¹⁰ ve Tunus'ta halifelikler ortaya çıkmıştı (Akgün, 1986, s. 13).

Bağdat'ta Selçuklu Türklerinin yönetimine giren Halifelik, Melikşah döneminde ilk kez devlet başkanının yanında ayrı bir örgüt olarak görev yapar duruma gelmişti. Devlet başkanı Melikşah iken halife de dinsel liderliği üstüne almıştı. Abbasi soyundan gelen bu halifelik, 1258 yılında Hulagu Han'ın Bağdat'ı ele geçirip Halife Mutasım'ı idam etmesiyle sona ermiştir. Abbasi Devleti'nin yıkılmasından üç yıl sonra 1261 yılında son Abbasi halifesi Mutasım'ın amcası el-Muntasır Billah'ın Kölemenlere¹¹ sığınması üzerine halifelik Mısır'a taşınmıştır. Kölemen hükümdarı Baybars, el-Muntasır Billah'ı

⁹ Endülüs Emevi Devleti, Emevi Devletinden ayrılıp 929 yılında İspanya'da kurulan bir devlettir. Abdurrahman'ın kendisini halife ilan etmesi ve oradaki Müslümanların kendisine biat etmesi üzerine yeni bir halife ortaya çıkmış oldu. Ancak devletin 1013 yılında yıkılması üzerine Endülüs Emevi Devleti ve Halifeliği de sona ermiştir (Avcı, 1998, s. 546).

¹⁰ Mısır'da 910 yılında İsmailiye mezhebinin kurucusu Sa'd Ubeydullah, el Mehdi lakabını alarak kendisini halife ilan etti ve Hz. Muhammed'in en küçük kızı Fatıma ile övündükleri için kendilerine Fatımi Devleti adını verdikleri devleti kurdu. Devletin son veziri olan Selahaddin Eyyubi tarafından 1171 yılında halifeliğine son verilen devlet Abbasi Halifeliğine bağlanarak son hükümdarı Ebu Muhammed Abdullah'ın ölümüyle birlikte tarih sahnesinden çekildi. Diğer halifeliklerden farklı olarak Şii olan Fatımi halifeleri, Sünniler tarafından halife olarak kabul edilmezler (Avcı, 1998, s. 544).

¹¹ Kölemenler ya da Memlukler; 1250-1517 yılları arasında Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Müslüman Türk devletidir (Yiğit, 1995, s. 97).

Müslümanların yol göstericisi olarak tanımış, halifeliğini kabul ederek O'na biat etmiştir (Akgün, 1986, s. 14).

Osmanlı Döneminde Halifelik

1261 yılından beri süregelen Memluk hilafeti Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle sona ermiştir. Halifelik Osmanlı'ya 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle geçmiştir. 1517'den 1924'e kadar 407 yıl boyunca Osmanlı Devletinde bulunan halifelik hem siyasi hem de dini yetkileri bir arada bulunduran bir yönetim şeklini almıştır.

1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye'de iki Türk-İslam Devleti olan Osmanlı Devleti ve Memlukler savaşmış ve Osmanlı Devleti bu savaşlardan galip çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim, Halife el-Mütevekkil'i yanında götürünce Memluk sultanı Tomambay yeni halife olarak el-Müstemsik'i tayin etmişti. Memluk sultanı Tomambay, savaş sonrası idam edilmiş böylece Memluk Devleti son bulmuştu. Mısır da Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti konumuna dönüşmüştü. Yavuz'a bu sefer sonrası Kabe'nin anahtarı hediye edilmişti. Tomambay'ın halife tayin ettiği el-Müstemsik vazifesinden geri çekilmişti.

Yavuz Sultan Selim, kendisine verilen “*Malikül Haremeyn-iş Şerifeyn (Mekke ve Medine'nin Sahibi)*” unvanı kabul etmeyerek “*Hadim-ül Haremeyn-iş Şerifeyn (Mekke ve Medine'nin Hizmetkarı)*” unvanını istemiştir. Bu unvanı alan Yavuz, halife unvanını kullanmadığı için halifeliği üzerine aldığına dair ihtilaf kanısı hakimdir. Memluklere sığınmasından dolayı Abbasi halifeliğinin koruyuculuğunda olan halife El Müvekkil, Yavuz'un isteği üzerine İstanbul'a gönderilmiştir. Halifelik alameti olan Hz. Muhammed'in hırka-i şerifi, bayrağı ve diğer kutsal emanetler de İstanbul'a getirilmişti. Yavuz Sultan Selim, halifeye iyi davranmak niyetindeydi. Ancak halife el-Mütevekkil, kendisi için ayrılan parayı akrabalarıyla bölüşmesi sırasında onlarla kavga etmesi, ayrıca İstanbul'da zevk ve eğlenceye dalması sebebiyle Yedikule zindanlarına hapsedilmişti. Mütevekkil, Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra Mısır'a dönmüştür (Akça, 2012, s. 71).

Halifelik unvanı 1517 Ridaniye zaferiyle Osmanlı hükümdarlarının kullandığına dair rivayetler olsa da bazı rivayetlere göre bu çok sonradan gerçekleşmiştir. Buna göre Osmanlı sultanlarının ne zaman ve ne şekilde halifelik unvanını kullandığı bilinmemektedir. Abbasi soyundan gelen el-Mütevekkil, Eyüp Camiinde bütün halifelik hak ve yetkilerini Yavuz Sultan Selim'e devrettiğine dair rivayet edilmektedir. Bu rivayete

göre; Yavuz'un Kahire'den İstanbul'a gönderdiği El Ezher uleması ile İstanbul'daki Türk ulemasının oluşturduğu bir mecliste İslam hilafetinin Sultan Selim'e devredilmesi lehindeki dini esasları tespit edildikten sonra halife el-Mütevekkil Ayasofya Camii'nde minbere çıkıp hilafeti Sultan Selim'e devrettiğini ilan ederek arkasındaki hil'ati çıkarıp kendi eliyle Osmanlı sultanına giydirmiştir. Başka bir rivayete göre Eyüp Camii'nde hilafet kılıcını kuşatmıştır. Bu şekilde Kureyş soyundan, dahası Arap ırkından da olmayan ilk halife Osmanlı imparatoru, güçlü hükümdarı Sultan Selim Han olmuştur.

Yavuz'un Kahire'ye Osmanlı hakimiyetine katmasıyla birlikte Abbasilerin zayıflamasından sonra "*Hutbelerde halife-sultan isminin beraber zikredilmesi son bulmuş*" ve hem sultan hem halife olarak sadece padişahın ismi okunarak birlik yeniden sağlanmıştır. Fakat alınan bu unvan Osmanlı hükümdarları tarafından pek kullanılmamaktaydı. Nitekim anlaşmalarda hala siyasi yetki temsil eden "*sultan, han*" gibi unvanlar kullanılmaktaydı. Bastırılan paralar da dahi halife unvanı yerine sultan unvanının kullanılması bu fikri destekler mahiyetteydi. Aynı zamanda cuma günleri okunan hutbelerde halife adına değil sultan adına okunmaktaydı (Akça, 2012, s. 74).

Mısır'ın 1516'da Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim tarafından alınışı ile hem Mısır Memluk Devletine hem de orada yaşamını sürdüren Abbasi Halifeliğine son verilmiştir. Böylece Müslüman dünyasının büyük çoğunluğunun egemenliği Osmanlılara geçmiştir (Boyacıoğlu, 2000, s. 95).

Osmanlılar sayesinde hilafet yüz yıllardır kaybetmiş olduğu maddi nüfuzunu ve güvenini tekrar kazanmıştı. Osmanlı hilafetinde artık Abbasi ve Emeviler döneminde olduğu gibi İslam âleminde birden fazla sultan söz konusu değildi. Endülüs Emevi Devleti veya Şii Fatımi Devleti'nin ayrı ayrı egemenliklerinden bahsedilemezdi. Devlet-i Aliye'de hilafet makamı siyasal otoriteyi karşılamamanın ötesinde saf, duru ve suni İslam'ın yılmaz savunucu kalesi olmuştur (Bukarlı, 2014, s. 22).

Akça (2012)'ya göre Osmanlı hükümdarları gücünü ve kudretini verdiği güvenle İslam dünyasının lideri konumundaydı. Halife unvanını bu sebepten kullanma ihtiyacı duymadıklarını düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti zamanla zayıf duruma düşmüş, bu zayıflığında halifelik unvanına sarılan Osmanlı hükümdarları, kendilerini bütün İslam âleminin lideri olarak göstererek ve onlardan yardım ve destek beklemiştir.

Osmanlı Devletinin, halifelüğün siyasi gücünden yararlandığı ilk olay 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması¹²’dır. Bu anlaşmanın “*Kırım bağımsız olacak ve dini açıdan Halife’ye bağlı kalacaktır*” maddesiyle halifelüğün adı ilk defa uluslararası bir anlaşmada zikredilmiştir. Padişahların hilafet kurumuna ağırlık vermeye yönelmelerinde bu antlaşma, Batılı bir devletin Osmanlı padişahlarını bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla tanıdığını gösteren ilk resmi belge olması bakımından önemlidir (Özcan, 1998, s. 546). Bu antlaşma ile sultan, Kırım Müslümanları üzerindeki “*dünyevi*” yetkilerinden vazgeçmiş fakat “*dini*” yetkilerini korumuştur. Bu dini yetkiler de müftülerin ve kadıların atanması konusundan başka bir şey olmamıştır. 1912’de buna benzer bir hüküm Türkiye ile İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması’na konulmuştur. Bu antlaşma gereğince sultan Libya üzerindeki siyasal yetkisini bırakmış fakat din adamlarının atama hakkını korumuştur (Toynbee, 2009, s.218).

Kırım, Osmanlılardan özel bir hukukla ayrılan ilk İslam toprağıdır. Osmanlı Devleti daha önce hiçbir gayrimüslim devletle, bir zamanlar kendi sınırları içinde yer alan bir ülkedeki Müslümanların geleceğini tartışmamıştır. Padişahlar bu tarihten sonra da Osmanlı sınırları dışındaki Müslümanlarla hilafet hukuku çerçevesinde ilgilenmeyi sürdürmüşlerdir. Hindistan’da Meysur Sultanı Tipu’nun kendilerine karşı Fransızlarla iş birliği yapmasından endişe eden İngilizler, “Müslümanların imamı” şeklinde niteledikleri III. Selim’e başvurarak Tipu’ya bir mektup gönderip ona nasihatle bulunmasını istemişler, padişah da bunu yapmıştır. 19. yüzyılda Osmanlılarda bu anlayış, sömürgeleşen İslam memleketlerinden gelen yardım talepleriyle daha da kuvvetlenmiştir. 1819’da tek taraflı olarak Osmanlı Devleti’ne biat ve bağlılık yemini edip durumu bir mektupla Babiâli’ye bildiren Buhara Hanı Haydar Şah’a verilen cevap dikkat çekicidir. Burada, Osmanlı padişahının “*hadimü’l-haremeyn*” ve “*halife*” sıfatıyla bütün Müslümanların sığınacakları merci olduğu, dolayısıyla Haydar Şah’ın ayrıca biatına ihtiyaç bulunmadığı belirtilmektedir. 1850’de Sultan Abdülmecit, II. Selim zamanından beri Osmanlı himayesinde bulundukları gerekçesiyle Hollandalılara karşı yardım isteyen Uzakdoğu’daki Açe Müslümanlarına cevap vererek bu himayenin mevcudiyetini teyit etmiştir (Özcan, 1998 s. 547).

¹² 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması; Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’nı sona erdiren ve Osmanlı Devletinde önemli toprak kayıplarına yol açan antlaşmadır (Beydili, 2002, s. 524).

Kilercioğlu (2011)'na göre, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı padişahı yani halifesi ilk defa egemenliği dışındaki Müslümanların da koruyucusu olarak resmi bir kimlik kazandığını ve kendi toprakları dışındaki Müslümanlar üzerinde yetki ve nüfuz sahibi olmak şeklinde anlaşıyordu. Sultan I. Abdülhamid, Fas'a kadar Müslümanların hamisi sıfatı ile uluslararası girişimlerde bulunuyordu. Bu, hilafete yeni bir boyut getiriyordu. Bu yeni boyut ise II. Abdülhamit tarafından görkemli bir şekilde kullanıldı. Uluslararası anlaşma ile sultanı geniş yetkiler verilmiş oluyordu. Osmanlı'nın tüm Dünya Müslümanlarının lideri olma hakkının ilk defa uluslararası bir ortamda kabul görmesi önemliydi. Bunu izleyen 150 yıl süresince Osmanlı küçülürken, halifelğe karşı dini saygının devam ettiği görülmüştür.

Hilafet kurumu, 31 Mart Vakasından sonra çıkarılan 22 Ağustos 1909 tarihli kanunla halifenin hak ve yetkileri daha da sınırlandırılarak güç ve itibar kaybına uğratıldı. Fakat bir müddet sonra İslam âleminde bu yeni durumla ilgili tepkiler gelmeye başlayınca İttihat ve Terakki yönetimi, hem bu tepkiler sebebiyle hem de içerideki Müslümanların devlete bağlılığını devam ettirebilmek ve dışarıdaki Müslüman kamuoyunun desteğini sağlayabilmek amacıyla tekrar hilafet kurumuna atıflar başlattı. Buna göre Osmanlı Devleti bir makam-ı hilafet, hilafetin devamı da bütün Müslümanları ilgilendiren bir mesele idi ve dünya Müslümanlarının hilafetten başka sığınacakları bir merci bulunmadığından Osmanlıların el birliğiyle güçlendirilmesi ortak bir sorumluluktan (Özcan, 1998, s.548).

Yavuz zamanında hilafetin sembolik ve dini bir anlamı varken, II. Abdülhamit iktidarının sonuna kadar siyasi bir mahiyet aldığı görülür (Kilercioğlu, 2011, s. 308).

Sultan II. Abdülhamit, tahta çıktığı zaman Osmanlı İmparatorluğu dışında ve yeryüzünde hiçbir bağımsız Müslüman devletin kalmamıştı. “*Kuvvet birlikten doğar ve bu birliği de halife sağlar*” sloganıyla hareket eden Sultan II. Abdülhamit, halifelik makamını etkin ve ağırlığını duyulan bir duruma getirmişti.

16. yüzyıl başlarında Osmanlı sultanlarına geçen halifelik kurumu, uzun yıllar boyunca bir sembolden öteye gidememiş, yeryüzündeki Müslümanları bir çatı altında birleştirmekten uzak kalmıştır. 19. yüzyıl sonlarına doğru II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla birlikte Osmanlıcılık ilkesinden ziyade bütün Müslümanları bir araya getirmeyi amaçlayan Panislamist bir siyaset izlenmeye başlanmıştır. Bu amaçla, II. Abdülhamit “*halifelik*” makamını kullanarak İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin müstemlekesi olan İslam memleketlerini halifelik etrafında toplamaya çalışmıştır. Böylece, düşmanları olan

devletleri, sahip oldukları sömürgelerde uğraştırmayı ve Müslümanlar nezdinde nüfuz kazanmayı amaçlamıştır (Aksoy, 2018, s.14).

II. Abdülhamit halifelik adı altında İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanları ayaklandırmaya çalışmış, Avrupalılarda buna karşılık olarak halifenin Kureyş soyundan olmadığını bundan dolayı ayaklananların kafir olacaklarını yaymaya başlamışlardı. Bu propagandalar Arap dünyasında, Suriye’de, Mısır’da Türkler aleyhine olumsuz cereyanlar doğurmuştu. Hatta Birinci Dünya Savaşı’na Mekke Şerifi Emir Hüseyin Osmanlılara isyan etmiştir. Bunun gibi örnekler hilafetin pek bir öneminin olmadığını göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı’nda Müslüman ülkelerin büyük bir çoğunluğu sömürge halindeydi. Osmanlılar “*Cihadi Ekber*” ilan ederek bu ülkelerden hem İslam için savaşmalarını hem de sömürgecilere başkaldırmalarını istedi. İngiltere dahil, sömürgeciler halifenin ittihatçıların elinde tutsak olduğu propagandasını yapıyorlar, böylece ittihatçılarla savaşarak halife-padişaha yardımcı olacaklarını duyuruyorlardı. Yine de Hicaz, Suriye ve Ürdün Arapları Halifeye başkaldırdılar. Hint Müslümanları İngilizlerle, Kuzey Afrika Müslümanları Fransızlarla birlikte Osmanlılara karşı savaştılar (Sert, 1995, s. 29).

1911 Trablusgarp Harbi sırasında Güney Afrika Müslümanlarının Osmanlı cephesine gönüllüler göndermeleri, Hint Müslümanlarının İngiltere nezdinde Osmanlı Devleti’ni aleyhine müdahaleleri vardır. Libyalı Şerif Ahmet es-Sünusi Anadolu’ya gelerek Diyarbakır, Urfa, Siverek, Konya gibi şehirleri dolaşıp verdiği vaazlarda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının hilafete karşı olmadıklarını, hilafet uğruna savaştıkları söyleyerek Milli Mücadele’ye destek olmuştur (Sert, 1995, s. 30).

II. Abdülhamit’in güçlendirdiği halifelik makamının gücü Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından da fark edilmiş ve kullanılabileceği fikrini doğurmuştur. Nitekim bu fikir kendini 11 Nisan 1920 tarihinde son sultan-halife olan Vahdettin tarafından şeyhülislamdan fetva alınarak Kuva-yı Milliye’nin üzerine askeri güç göndermekle göstermiştir. Söz konusu fetva çeşitli yollarla Anadolu’ya dağıtılmıştı. Bu fetvaya karşı fetva yayınlanarak Şeyhülislamın 10 Nisan 1921 tarihli fetvasının dinsel açıdan geçersiz olduğunu belirtmek görevini Ankara Müftüsü Börekçizade Rifat Efendi üstlenmiştir. Rifat Efendi’den başka on dokuz ulemanın imzaladığı fetvada Dürriyade’nin fetvasındaki iddialar yanıtlanmış ve İslam halifesini baskıdan kurtarıp haklarını ve yetkilerini kullanacak duruma kavuşturmak savaşın belli başlı amaçları arasında gösterilmiştir. Bu

fetva Anadolu Ajansı bülteniyle duyurulmuş, 23 Nisan’da ulusal hareketi destekleyen Anadolu gazetelerinde de yayımlamıştır (Oral, 1996, s.168).

Hilafet konusunu her yönden inceleyen Atatürk de Müslüman ülkelerde emaret, emir ve hilafet adı altında ortaya çıkan kurumların hükümetten başka bir şey olmadığını belirtip, “*hilafet demek bir hükümet demektir*” şeklinde hilafetin ne olduğunu kısaca ortaya koymuştur. Daha sonra da hilafeti din ve şeriat yönünden ele alıp “*diğer bir prensip, şer’an ve dinen hilafet denilen şey yoktur*” açıklamasını yapmıştır (Boyacıoğlu, 2000, s.96).

Saltanatın Kaldırılmasından Sonra Halifelik Seçimi

Osmanlı Devleti 1299 yılında kurulmuştu. Kuruluşundan 1922 yılında yıkılışına kadar geçen sürede 36 padişah ile yönetilmişti.

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti aleyhine sona erdikten ve Milli Mücadele başarılı olduktan sonra açılan Büyük Millet Meclisi egemenliği halka vermişti. “*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.*” anlayışını benimseyen Meclis bu anlayış sonrası harekete geçmek için uygun zemin arayışındaydı. Milli Mücadele başarısı sonrasında İtilaf Devletlerinin Lozan’da yapılacak barış görüşmelerine İstanbul Hükümeti’ni de çağırması üzerine saltanatın kaldırılması fikri için uygun zemin bulunmuş oldu. Başarılı kazanan Milli Mücadeleciler Lozan’a gidecek heyette İstanbul Hükümeti adına kimsenin olamayacağını dile getirmekteydiler. Bunun üzerine 1 Kasım 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nde yapılan oturumda oybirliği ile saltanat kaldırılmıştır.

1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırılırken ilk amaç, Lozan’da Türkiye’yi temsil edecek tek meşru otoritenin Büyük Millet Meclisi olduğunu göstermekti (Akyol, 2012, s. 363).

Milli Mücadelenin kazanılması ile birlikte, 1 Kasım 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin saltanatı kaldırılması üzerine, sadece halife unvanı ile kalan Vahdeddin, 17 Kasım 1922 tarihinde İstanbul’u terk etmiştir. Bundan sonra 18 Kasım 1922 tarihinde mecliste gizli oylama yapılmış; oylamaya Şehzade Abdurrahim, Selim ve Abdülmecit Efendilerin adı sunulmuştur. (Yağbasan, 2004, s. 72).

Mustafa Kemal Paşa’ya göre halife seçmek, halifenin nerede oturacağına karar vermek ve halifenin yetkisini belirlemek alınacak önemli kararlardandı. Mustafa Kemal Paşa bunların hepsini aynı anda karar vermenin güç olduğunu, öncelikle halifenin seçiminin yapılması gerektiğini belirtti. Halifenin Osmanlı hanedanından seçilmesini ve korunmasının zaruret

olduğunu açıkladı. Aranan halifenin hanedan içerisindeki zatlardan seçmenin zor bir durum olduğunu belirtip, hataları da olsa Abdülmecit'in en azından meclisin kararını kabul ettiğini açıklaması ile onu seçmenin uygun olacağını dile getirdi (Ünver, 2012, s. 253).

Vahdettin'in ülkeyi terk etmesinden sonra yeni bir halifenin seçilmesi gerekiyordu. Bunun için Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve Adnan Adıvar gibi bazı milletvekilleri Abdülmecit Efendi halife seçilmesini uygun buluyorlardı. Daha önceleri Abdülmecit Efendi Milli Mücadeleye karşı olmadığını çağrı gelirse geçebileceğini yaveri Yünni Bey vasıtasıyla Anadolu'ya bildirdikten kısa bir süre sonra Mustafa Kemal, Celalettin Arif Bey ve Bekir Sami Bey'den bir çağrı mektubu aldı. Ancak enişterinin sert tepkisi ve Vahdettin'in 38 gün kendisini hapsedtirmesi yüzünden Anadolu'ya geçmesi mümkün olmadı. Ancak Mustafa Kemal'in bir endişesi vardı ki o da Abdülmecit Efendi'nin yabancı devletlere güvenerek padişahlık hakkı olduğunu ileri sürebileceği idi. Bunun için Abdülmecit Efendi'nin elinden böyle bir şey kalkışmayacağına dair yazılı bir belge alınması kararlaştırıldı Refet Bey bu yazılı belgeyi alarak Ankara'ya bildirdi. Bu belgede Abdülmecit Efendi şöyle diyordu:

“İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti fevkalâde memuru Refet Bey hazretlerini Büyük Millet Meclisi'nin hilafet ve saltanat hakkında ittihaz ettiği kararını tamamen tasdik ve tasvip ediyorum” (Sert, 1995, s. 37).

18/19 Kasım gecesi sabaha kadar Vahdettin'i hal' ve hilafet makamına yenisinin seçilmesi konusunu gizli celsede görüşülmüş ve ertesi sabahın erken saatlerinde bu konuyu kesin olarak çözüme kavuşturabilmek üzere tartışmalarını açık celsede devam edilmiştir.

Oturuma başkanlık eden İkinci Reis Adnan Bey ilk sözü, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'e verdi. Rauf Bey kürsüye gelerek öncelikle Refet Paşa'dan gelen telgrafları ve General Harrington'un beyannamesini okuduktan sonra uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasının son kısmında sabık halifenin vazifesini terk ve düşmana firar etmesi sebebiyle hükümetin bu makamı, halen istikbalimiz açısından yeni bir halifenin seçilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Rauf Bey'den sonra kürsüye gelen Şer'îye Vekili Vehbi Efendi, içinde bulunan durumu en kesin şekliyle özetledi. Vehbi Efendi, Millet-i İslamiye'nin Reisi tanınan birinin ecnebi himayesine geçerek firar etmesinin İslamiyet adına utanılacak bir durum olduğu ve şu anda baş hilafet makamına yeni bir halife seçmenin vacip olduğundan söz etmiştir (Eken, 1990, s. 41).

Abdülmecit Efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18 Kasım 1922 tarihli 140. itimainın 5. celsesinde konuyu müzakere etmek için gizli oturumla toplanmış bulunan meclisteki mebusların açık olarak kullandıkları oylarla halife seçilmişti. Aynı oylamanın açık birleşimine 163 mebusun katıldığı gizli oylamada 148 oyla halife seçildi ve ertesi gün Mustafa Kemal Paşa'nın Abdülmecit Efendi'ye Refet Paşa vasıtası ile gönderdiği tebrik telgrafı gece saat on buçukta Dolmabahçe Sarayı'nda Abdülmecit Efendi'ye takdim etmişti (Eken, 1990, s. 44).

TBMM Reisi olan Mustafa Kemal, 19 Kasım 1922 tarihinde Abdülmecit Efendi'nin halife olduğunu ve İstanbul'da bir tören düzenlenmesine dair bir beyanat vermiştir (ATASE, 55/21-2).

Bu beyanata dayalı olarak da halife olmanın işaretlerinden biri olan “*Emanat-ı Mbareke*¹³”nin Abdülmecit Efendi'ye teslim edilme töreni yapılacaktı. Bu bağlamda Halife Abdülmecit'in halifeliğini bildirmek ve biat etmek ile maksadıyla Heyeti Umumiye kurulmuştu. Kura usulü yapılan Heyeti Umumiye'ye Rasim Bey (Cebelibereket), Halil İbrahim Efendi (Eskişehir), Ahmet Vasfı Efendi (Karahisar-ı şarki), Operatör Emin Bey (Bursa), Durak Bey (Erzurum), Ziya Bey (Çankırı), Eyüp Sabri Bey (Eskişehir), Hacı Mustafa Efendi (Ankara), Feyyaz Ali Bey (Yozgat), Hilmi Bey (Ardahan), Hüseyin Bey (Erzincan), şerif Bey (Sinop), Mehmet Efendi (Adana), Servet Bey (Ardahan) ile Mehmet Ragıp Bey (Amasya) seçilmiştir (Eken, 1995, s. 55). Kura ile belirlenen heyete daha sonra Müfit Efendi (Kırşehir), Hakkı Bey (Van), Atıf Bey (Kayseri) ve Emir Paşa (Sivas)'da katılmıştır.

Kırşehir mebusu Müfit Efendi başkanlığında İstanbul'a giden meclis kurulu Cuma günü düzenlenen geleneksel biat töreni ile Topkapı Sarayı'nın Bağdat Köşkü'nde Abdülmecit Efendi'ye seçim tutanağını verilmiş ve kurul başkanı Müfit Efendi, İstanbul'un işgali günü 16 Mart 1920'den beri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halifeliği kendi yüreğinde saklı bulundurduğunu kimseye vermediğini şimdi ise halifeliğe hak kazandığından ve layık olduğundan ötürü Yüksek Meclis'in kendisini halifeliğe seçtiğini Abdülmecit Efendi'ye bildirmişti. Biat töreni bitince Halife Abdülmecit Efendi, Cuma selamlığı için Fatih Camii'ne gitti. Fakat eski halifelerin ya da padişahların yaptığı gibi mahfele çıkmayarak Meclis Kurulu yeleri ile birlikte mihrabın önünde ve halkın arasında oturdu. Meclis

¹³ Topkapı Sarayı'nda hususi bir dairede muhafaza edilen kutsal emanetler (Doğan, 2005, s. 375).

Kurulu Başkanı Müfit Efendi minbere çıkarak hutbeyi okumuş ve Abdülmecit Efendi'nin halifeliğini bildirmişti (Goloğlu, 2012, s. 45).

Beşiktaş'tan hareket eden Hilafet Alayı Dolmabahçe, Tophane, Galata köprüsü, Sirkeci, Salkımsöğüt yolu ile Soğukçeşme caddesine açılan kapıdan Gülhane Parkına gelmiş ve Mecidiye Kasrı'na giden kapıdan Topkapı Sarayı'na girmiştir. Güzergah boyunca coşkulu kalabalıklar tarafından alkışlanarak yol almışlar ve Darüleytamlı çocuklar ve Beykoz Öksüz Yurdu Bandosu ile yol kenarlarında toplanmış halkla beraber coşkulu bir şekilde yürümüşlerdir (Eken, 1990, s. 71).

Abdülmecit Efendi, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere ülkenin bütün önde gelen isimleri tarafından desteklenip tebrik edilmişti (Yağbasan, 2004, s. 72).

Mustafa Kemal mecliste yaptığı konuşmada yurt sorunlarını dinin dışında tutmakta kararlıydı. Halifenin Meclise karışmasını istemiyordu. Halifeye hiçbir üstün yetki verilmeyeceğini Halifenin hareketlerini şahsına ait olduğunu belirtti. Bu esnada Ankara mebusu Hoca Mustafa Efendi, Halifenin işgal altındaki İstanbul'a bırakılırsa esir olacağını söyledi. Bunun için Halifenin Bursa'ya veya Ankara'ya getirilmesi istiyordu. Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey Ankara'ya getirilip meclis kürsüsüne yemin etmesini istiyordu. Selahattin Bey de Meclisin Halifeye biat etmesini öneriyordu (Sert, 1995, s. 38).

Abdülmecit'in halifeliği kabul töreninde yapılan ilk iş, Arapça değil de Türkçe dua etmek olmuştur. Halifeliğe başlaması nedeniyle adına okunan hutbe bile Arapça değil de Türkçedir. (Özakıncı, 2011, s.80).

Halifeliği öncesi Beşiktaş Sarayı'nda ikamet eden Abdülmecit Efendi, halife seçildikten sonra Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmiştir.

Son Halife Abdülmecit Efendi

Abdülmecit Efendi 29 Mayıs 1868, İstanbul Beşiktaş'ta doğmuştur. Babası 32. Osmanlı padişahı Sultanı Abdülaziz, annesi Hayranidil Kadın'dır. Babasının 1876'da tahttan indirilmesinden II. Meşrutiyet'in ilanına kadar sarayda kapalı bir hayat yaşadı. Bu sırada yabancı dil öğrendi. Güzel sanatlarla, özellikle resimle ilgilendi. Aydın ve liberal görüşlü olan Abdülmecit Efendi "*Demokrat Prens*" diye anılmıştır. Amcasının oğlu Mehmet Vahdettin'in 4 Temmuz 1918 tarihinde tahta çıkması üzerine veliaht olan Abdülmecit Efendi, İttihat ve Terakki partisine karşıt tavır alarak, partinin 1913 yılında çıkardığı Bab-ı

Ali Baskınına dağıtmak istemiştir. Abdülmecit Efendi Kurtuluş Savaşı yıllarında milli mücadele yanlısı bir tutum sergilemiştir (Yağbasan, 2004, s. 70).

Küçük yaşlardan itibaren yabancı dil öğrenmenin yanında resmi ve güzel sanatlara da ilgi duyan Abdülmecit Efendi'nin yaptığı tabloların sayısı bir hayli kabarıktır. Şiir edebiyat ve resimle bu derece ilgilenen Abdülmecit Efendi aynı zamanda musikiye özellikle batı musikisini değil ki duymaktaydı. Kendisi viyolon, piyano, keman çalan, fikir ve görüşleri oldukça liberal olan Abdülmecit Efendi, politik açıdan devamlı olarak devlet işleriyle ilgilenmiş, memleketin mutsuzluklarına ve sevinçlerine daima ortak olmuştur (Eken, 1990, s. 4).

Güzel sanatlara ve resmi meraklı olduğundan 1909'da kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyetinin fahri başkanlığını yaptı ve cemiyetin çıkardığı gazetenin düzenli yayımlanması için mali destek sağladı. İlk resim öğrenimini saraya davet edilen yabancı resamlardan aldı. Akademik – gerçekçi üsluba bağlı portrelerin yanı sıra natürmort çalıştı. 1918'de Viyana ve Berlin'de düzenlenen sergilere dört yapıtıyla katıldı. Enver Paşa'nın isteği ile kurulan Şişli Atölyesi ile ilgilendi. 1920'den sonra izlenimci denebilecek bir teknik geliştirdi. Eserleri İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde, Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonunda ve özel koleksiyonlarda yer almaktadır (Mert, 2009, s. 176).

Abdülmecit Efendi yaptığı çalışmalar nedeniyle “*Gizli Kuvayı Milliyeci*” olarak tanınmış ve gençliğinden beri taşımakta olduğu hürriyet fikirlerinin tesiri ile olsa gerek Anadolu mücadelesinin lüzumuna başından beri inanmış ve milli mücadelenin neticesi hakkında daima büyük bir ümit beslemiştir. Kazanılan başarılar sonucu sevinçlerini ve başarı dileklerini her zaman Ankara'ya bildirmişti.

Abdülmecit Efendi'ye göre memleketi kurtarmanın tek çözüm yolu mevki, unvan, sınıf farkı olmaksızın birleşmektir. Abdülmecit Efendi'nin bir yandan memleketin vatanperver fertlerini birer birer sarayına çağırarak “*muayyen bir program dahilinde*” milli birliğin oluşması için teşvik ve telkinlerde bulunmaya başlamıştı. Onun bu gayretlerinin sonunda, Mütareke Döneminde bir süre için milli menfaatleri dış dünyaya karşı savunma görevini üstlenmiş olan ve “*milli bölük*” diye bilinen “*Vahdet-i Milliye*” kurulmuştu (Eken, 1990, s. 8).

1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması, 16 Kasım 1922 tarihinde Vahdettin'in ülkeyi terk etmesi üzerine 18 Kasım 1922 tarihinde halife seçilen Abdülmecit Efendi, Büyük Millet Meclisi'nin kendini halifelığe seçmiş olmasından büyük bir mutluluk

duymakta idi. Bundan ötürü fırsat düştükçe Milli Mücadelecilere bağlılığını gösteriyor ve Milli Mücadelecilerle padişah ailesi arasındaki çelişkili durum ortadan kalkar gibi oluyordu (Goloğlu, 2012 s. 47).

Mango (2010), Abdülmecit Efendi'nin halife olduktan sonraki faaliyetlerine değinerek iç ve dış politika konularda eski padişahların yolunu izler gözüktüğünü, yabancı temsilcilerle görüşüp, yedek subayların şikayetlerine kulak verdiğini ve saraylarında görkemli bir yaşam sürdüğünü belirterek üstlendiği makamın hiçbir dini ve siyasi bir geçerliği olmadığını anlaması gerektiğini anlatıyordu ve Abdülmecit Efendi'nin isteklerini sıralıyordu. Bu istekler; Cumhuriyet devleti görevlilerinin kendisiyle temas kurmalarını istemek Cumhuriyet Hükümetine bir meydan okumaydı; kişisel bir hazinesi bulunmamalıydı ve yanında çalışanların sayısı azaltılmalıydı ve izin alınmadan satılmasını önlemek için mal varlığı kayda geçirilmeliydi.

Mustafa Kemal Paşa, Halife Abdülmecit Efendi'nin bu isteklerine şu şekilde cevap vermiştir: İstanbul'daki Refet Paşa'ya verdiği talimat çerçevesinde Abdülmecit Efendi'nin "*Halifeyi Müslümin*" unvanı yanında "*Hadimül Haremeyn-iş Şerif*" tabirinde kullanabileceği buna karşılık cuma selamlığına Fatih'in kıyafetini giymesi normal karşılanmayacağı, ancak redingot¹⁴ ve istanbulin¹⁵ giyeceği, askeri üniformasının kesinlikle söz konusu edilemeyecek ve ayrıca halife tarafından yayınlanacak beyannamede Vahdettin'in adı zikredilmeden sabık halifenin manevi şahsiyetinden ve zamanındaki tutumdan kesin olarak bahsedilecekti (Eken, 1990, s. 48).

Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi, 431 sayılı kanunla hilafeti kaldırmıştı. Bu kanunla bütün Osmanlı hanedanının ülke dışına çıkarılmasına karar verilmişti. Hanedanın erkeklerine ülkeyi terk etmeleri için en fazla 72 saat, kadınlarına ise 1 hafta ile 10 gün arasında süre tanınmıştı. Bu kanun Abdülmecit Efendi'ye 72 saatlik süre beklenmeden hemen uygulanmış ve 3 Mart 1924 akşamı İçişleri Bakanlığı'na İstanbul Valiliği'ne tebliğ edilen yasanın uygulanması hakkında bir emir gönderilmişti. Bunun üzerine saray ve yöresinde yoğun güvenlik önlemleri alınarak Vali Haydar Bey refakatinde Emniyet Müdürü Sadettin Bey 4 Mart 1924'te Dolmabahçe Sarayı'na gitmişti. Sözü edilen kanun Abdülmecit Efendi'ye bildirilmiş, sabaha kadar Türkiye'yi terk etmek zorunda olduğu ve yanına istediği yakınlarını alabileceği

¹⁴ Uzun etekli, arkası yırtmaçlı alafranga ceket (Doğan, 2005, s. 1085).

¹⁵ Tanzimat devrinde erkeklerin giydiği yakası kapalı üst elbisesi (Doğan, 2005, s. 637).

söylenmiştir. Ankara Hükümeti İsviçre Konsoloslugu'ndan çıkarttığı pasaport ve bir miktar parayı vali ile Abdülmecit Efendi'ye iletmiş ve otomobiline binerken “*Ben ölsem dahi, kemiklerim bu millet refahına dua edecektir.*” açıklamasını yapmıştır (Yağbasan, 2004, s. 21).

Aytepe (2002) Abdülmecit Efendi'nin “*Kutsal Emanetleri*” yanında götürmek istediğini ancak İstanbul Valisi'nin bunların Halifenin kişisel eşyası olmayıp Türk ulusuna geçmiş olduğunu sadece kendisine ait eşyaları yanında götürebileceğinin kararlaştırıldığını söylediğini ifade eder.

Osmanlı hanedanı içinde ilk ve tek sadece halife unvanını kullanan Abdülmecit Efendi, eşleri, çocukları, sekreteri Salih Keramet Nigar, mabeyincisi Hüseyin Akif Bey, özel doktoru ve maiyeti vali eşliğinde İstanbul'dan çıkartılıp Çatalca istasyonuna götürülür. Trene binerken vali tarafından kendisine verilen zarfın içinden 2000 sterlin ile birlikte, İsviçre hükümetince vize edilmiş ve yalnız çıkış için verilmiş olan pasaportlarını alan halife ve yakınları İsviçre'ye doğru hareket etmişlerdir (Küçük, 1988, s. 264).

Abdülmecit Efendi ve yakınları 9 Mart 1924'te İsviçre'de Büyük Lemman Gölü yakınlarındaki, Terittet adlı kasabaya gelmişler ve burada bulunan Büyük Alp Oteli'ne yerleşmişlerdir. Daha sonra Fransa Nice'e yerleşen Son Halife ilerleyen zamanda Paris'te yaşamını sürdürmüştür. Abdülmecit Efendi, geçirdiği bir kalp krizi sonunda, 23 Ağustos 1944 tarihinde yaşama veda etmiştir (Yağbasan, 2004, s.79). Abdülmecit Efendi; 76 yıllık ömrünü İstanbul, İsviçre ve Fransa'da geçirmiştir.

Naaşının Türkiye'ye getirilmesi için yapılan başvurulardan bir sonuç alınamadı. On yıl bekletildiği Paris Camiinden alınarak Medine'deki Cennet-ül Baki Kabristanına defnedildi (Uslubaş ve Keskin, 2007, s. 16).

53 yaşında halife olan Abdülmecit Efendi, 1 yıl 3 ay 14 süren halifeliği sonrası 3 Mart 1924 tarihinde çıkan halifeliğin kaldırılması kanunuyla beraber yurtdışına sürgüne giden ilk Osmanlı hanedan mensubu olmuştur. Yurtdışına çıkarılacak hanedan mensubu ve yardımcıları toplam 234 kişidir

Sürgün hayatı hanedanın kadın mensupları için 28 yıl erkekler için 50 yıl sürmüştür. 16 Haziran 1952 tarihinde çıkartılan bir kanunla hanedan mensubu kadınların vatandaş hakları iade edildi. Erkeklerin ise 1974 yılında çıkarılan bir af ile yurda dönmelerine izin verildi.

Yurtdışında yaşayan hanedan üyelerine çocuk ve torunlarını bir kısmı Türkiye'ye döndü diğerlerine yerleştikleri ülkelerde yaşamlarına devam ettiler (Karlı, 2004, s. 193).

Tektaş (2004) Abdülmecit Efendi'nin yurt dışındaki bir anısını şöyle aktarıyor: Son halife Abdülmecit Efendi ile Celalettin Paşa Nice'deki kiralık köşkte karşılaşır ve aralarında şu diyalog geçer:

Abdülmecit Efendi: *“Buyurun Paşa hazretleri, sizin burada hemşerinizi ziyarete geldiğini haber alınca hemen görüşmek arzusunu hissettim. Eski bir dostu görmek insanı hayli sevindiriyor.”*

Celalettin Paşa: *“İltifat buyuruyorsunuz Hilafetmeap Paşa”,* acı bir tebessümle sözünü kesti diyor ve Hilafetmeab'in söylediklerini anlatıyor. *“Bizim hilafetmeabliğimiz artık kalmadı Paşa”.*

Toynbee (2009)'e göre Abdülmecit Efendi'yi hiç kimse cumhuriyete sadakatsizlik göstermek ya da “dini” hilafeti kararlaştırıldığından daha “dünyevi” duruma getirme girişimiyle ciddi bir biçimde suçlamamıştır. Abdülmecit Efendi koşulların kurbanı olmuştur ve kendisine yönelmiş gibi bir izlenim uyandıran harekete gerçekte onun kişiliğine değil, getirildiği makama ve taşıdığı unvana karşı olmuştur Abdülmecit Efendi, yeni rejimin tehlikeli bir düşmanı olmamıştır. Hiçbir zaman Türkiye Büyük Millet Meclisine sadakatsizlik göstermemiş ve hatta politikasını desteklemiştir. Nitekim İstanbul'un düşman altında bulunduğu yıllarda kendinden önceki halife olan amcası Sultan Vahdettin ile arasında milliyetçilere yakınlık gösterdiği için sert tartışmalar olmuştur.

Özakıncı (2011) Abdülmecit Efendi, halife olduktan sonra şayet sarık ve kaftana bürünmeyip başlangıçtaki aydın tavrını sürdürebilseydi, halkın dinsel bilgilenme ve aydınlanma sürecini yaşayabileceğini söylemiştir.

Gentizon (1983), Abdülmecit Efendi için şu sözleri: *“Abdülmecit Türkiye topraklarından uzaklaşırken cumhuriyet, O'nu Vahdettin gibi memleketine zarar vermiş bir kişi olarak suçlamadı. O'nu daima dürüst ve vakur gören Büyük Millet Meclisi halife seçmişti. Abdülmecit hiçbir zaman kendi kusur ve hatalarının kurbanı olmadı.”* söyler ve ekler *“... garip bir tesadüf ki II. Mehmet fethettiği İstanbul'a saltanat sürmek üzere bir Salı günü girmişti. Son Halife de imparatorluğun eski merkezini yine bir Salı günü kesin olarak terk ediyordu.”*

Şevket Süreyya Aydemir anılarını yazmış olduğu *Suyu Arayan Adam* isimli kitabında, çocukluğunda mahalleye biraz sofı biraz meczup biraz derviş olarak görülen bir kadının geldiğini söylerken bu hanımın şu sözleri çok dikkat çekicidir:

Müslümanların evveli Şam âhiri Şam derdi. Bu sözleri dinleyenler, yakında Şam'a kadar göçüleceğine inanırdı. Buna da herkes inanırdı. Hattâ Osmanlı devletinin sonunu da haber verirdi:

-İnneke Hamîdün Mecid, derdi.

Bunu da şöyle tefsir ederdi: -Bu devletin son padişahı Sultan Hamid olacak. Sonra bir Mecid gelecek, ama o artık padişah sayılmayacak.” (Uçan, 2019, s.283).

Cumhuriyetin İlanından Sonra Halifeliğin Durumu

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalanmış, yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığı kabul edilmişti. İkinci dönem TBMM'nin toplanmasından iki ay sonra 13 Ekim 1923'te Ankara, Türkiye Devleti'nin hükümet merkezi olmuştu. Artık, mevcut rejimin isminin de bütün açıklığı ile konulması, yeni devletin başkanının seçilmesi gerekiyordu. O güne kadar devlet başkanlığı görevi, TBMM Başkanı olarak Mustafa Kemal tarafından yürütülmüştü. Bu sırada 27 Ekim 1923'te İcra Vekilleri Heyetinin istifa etmiş Meclis'in güvenini kazanacak bir kabine listesinin oluşturulamamıştı (atam.gov.tr).

27 Eylül 1923'te Mustafa Kemal Paşa “*Neue Freie Presse*” gazetesi muhabirine devlet idaresinin “*Cumhuriyet*” olduğunu söyleyerek dış ülkeleri siyasi rejimin ne olduğunu gösteriyor ve şu şekilde demeç veriyordu: “*Tarihimizin en mesut devresi hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır. ... tarihe gelelim, hakikatleri tetkik edelim. Araplar Bağdat'ta bir hilafet tesis ettiler, fakat Kurtuba'da bir hilafet daha vücuda getirdiler. Ne Acemler ne Afganlar ne Afrika Müslümanları İstanbul halifesini tanımadılar. Bütün İslam milletleri üzerindeki vazife ifa eden yegâne halife fikri, hakikatten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife hiçbir zaman Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir*” (Turan, 2004, s. 403).

28 Ekim 1923 akşamı Mustafa Kemal'in yanında Kemalettin Sami Paşa ve Halil Paşa, Rize milletvekili Fuat Bey ve Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Bey, İsmet Paşa, Kazım Paşa ve Fethi Bey bulunuyordu. Yemek esnasında Mustafa Kemal Paşa yanındakilere “*Yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz*” demiş ve yanındakiler tarafından bu fikir kabul edilmişti. Konukların ayrılmasından sonra Mustafa Kemal ve İsmet Paşa bir yasa

tasarısı hazırladılar. Bu tasarıya göre 1921 Anayasası'nın, 1. maddesine: “*Türkiye Devletinin Şekli Hükümeti Cumhuriyettir*” ibaresi, 2. maddesine: “*Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis Hükümetinin inkısam ettiği şubaları idareye icra vekilleri heyeti vasıtasıyla idare eder*” eklenecekti. 8 ve 9. maddelerde başbakanlık seçimi, başbakanlık süresi, seçim şekli, yetkisi başbakan ve diğer başkanları seçimi belirlenmiş, devletin dininin, İslam dini olduğu, dilinin de Türkçe olduğu saptanmış, yasama ve yürütme yetkisi Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştı (Sert, 1995, s. 39).

29 Ekim 1923 günü saat 20.30'da öngörülen tekliflerin tümü alkışlarla kabul edilmiş ve artık cumhuriyet ilan edilmişti. Hemen ardından da yapılan anayasa değişikliği gereğince Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiş ve birleşimde hazır bulunan 158 üyenin oybirliği ile Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Apatay, 2009,s.327). Böylece yurtdışında Türkiye'nin devlet başkanı ve siyasi rejiminin olmadığı söylentilerin önüne geçilmişti.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilince hilafet ve halifenin durumu yeniden gündeme geldi. Gazetelerde halifenin istifa edeceğine dair haberler çıktı. Bizzat Abdülmecit Efendi tarafından yalanlanan bu dedikodular üzerine kamuoyunda meşruti idare ve halifeliğin devamı konusunda leh ve aleyhte tartışmalar başladı.(Küçük, 1998, s. 263)

Hilafet üzerinden yürütülen siyasi mücadele, 1923 yılı boyunca, şiddetini arttırarak sürdü. Mustafa Kemal üstün gibi gözüküyordu. Halkla konuşmuş Müdafaa-i Hukuk birimlerini partileştirmiş ve Cumhuriyeti ilan etmişti. Meclis'te çoğunluk onun arkasındaydı. Önlemlerini almış hazırlıklarını yapmıştı. Harekete geçeceği anı bekliyordu. Halkın desteği güçlü, ordunun bağlılığı güven vericiydi. Ancak karşıtçılar cephesinin az olmadığı görülüyor, gücü kendisinde hissettiriyordu (Aydoğan, 2006, s.99).

Halifeliğin Kaldırılma Gerekçeleri ve Kaldırılması

İslam'da hilafet, Hristiyanlıktaki papalıktan farklı olarak yalnızca dinsel bir makam değil aynı zamanda dünyasal bir güç ve otorite olarak süregelmişti.

Cumhuriyetin ilanı ile hilafetin kaldırılması arasındaki dört aylık zaman hilafetin bir an önce kaldırılmasının zorunlu ve gerekli olduğu kanısını güçlendirmiş geçen bazı olay ve davranışlar Mustafa Kemal'e ve onun devrimci arkadaşlarına hilafetin kaldırılması

konusundaki düşüncelerini uygulama alanına koymaları fırsatını vermiştir (Kili, 2001, s. 203).

Cumhuriyetin karşısında olanlar yavaş yavaş halifenin çevresinde toplanıyorlardı. İngilizlerin çabası ile Hindistan Müslümanları halifeye bağlılıklarını bildirince, yeni halife güç gösterilerine başladı. Başlangıçta kuşkulu ve çekingen davranan halife saltanatçıların ve gerici basının kışkırtmaları ile kendine güvenmeye ve daha sert davranmaya başladı. İstanbul'daki ulusal hükümet temsilcisinin bile halifeye yanaşması halifenin yeniden padişah olarak tahta oturtulma planlarını açığa çıkardı. Meclis içindeki tutucu milletvekilleri de halifeye siyasal etkinlik kazandırabilmek için uğraşmaya başladılar. Halifeyi meclisin ve devletin başı, meclisi ise halifeye danışma organı olarak görmeye başladılar. Türk devletinin bir İslam devleti olduğunu öne sürerek başında da halifenin bulunması gerektiğini savunuyorlardı. (Çeçen,1981, s. 250).

Doğu Trakya'nın düşman askerlerinden boşaltılması ve anavatana kavuşturulması işlemini gözetleme ve yönetme görevi ile gönderilmiş olan Refet Paşa'nın İstanbul'da eşsiz sevgi ve bağlılık gösterileri ile karşılanmış olması, Halife ile saygılı ve samimi ilişkiler kurması, Konya'dan getirttiği bir atı Halifeye armağan ederken mübalağalı bir şekilde bağlılığını bildirmesi, Halife'nin de çok duygulu bir deyimle Refet Paşa'ya sevgilerini göstermesi ve bütün bu olayların bazılarınca '*Halifenin sultanlığa yöneltilmesi*' şeklinde yorumlanması Ankara'da köklü kuşkular yarattı (Goloğlu, 2012, s. 47).

Abdülmecit Efendi'nin, İslam âlemine gönderdiği beyanname ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine gönderdiği 24 Kasım 1922 tarihli teşekkür telgrafında "*Abdülmecid bin Abdülaziz Han*" unvanını kullanması üzerine Mustafa Kemal'in bir hayli canının sıkılmasına sebep olduğu gibi kendisine verilen talimata uymayarak gizli bir niyetinin olabileceğini gösteriyordu. Bu gizli niyet saltanata sahip çıkabilme ihtimali olabilirdi.

Abdülmecit Efendi "*Abdülmecid bin Abdülaziz Han*" unvanını kullandığı gibi "*Zıllullah*"¹⁶ unvanını da ekleyip "*Hazreti Vekalet Penahi*" gibi Peygamberin vekili olduğunu belirten nitelemeler de kullanıyordu (Ünver, 2012, s. 339). Abdülmecit Efendi, yazdığı yazılarda İstanbul'un "*Yüce Hilafet Merkezi*" olduğunu da özellikle bildiriyordu (Manaz, 2006, s.115).

¹⁶ Allahın gölgesi (Avcı, 1998, s.543).

15 Kasım 1923 tarihinde Afyon mebusu Şükrü Efendi'nin “*İslam Halifeliği ve Büyük Millet Meclisi*” başlıklı bir broşür yayımlayarak “*Halife Meclisi'ndir, Meclis Halife'nindir*” gibi sözler söylemesi (Goloğlu, 2012, s. 47) ve İslam'da egemenliğin Allah'a ait olduğu, halifeliğin papalık olmadığı ve dünya işlerine de bakacağı görüş işlenmekteydi. Buna göre Büyük Millet Meclisi halifenin danışma organıdır, halife meclisin hükümetin ve devletin başıdır, başkanıdır (Tanör, 1998, s. 190). Bu durumu Goloğlu (2012)'na göre Ankara'daki geriye dönüş ve halifelik yolundan sultanlığa gidiş kuşkusunu daha da artırmış oluyordu

Meclisin 25 Eylül 1923 tarihli 25. içtması birinci celsesinde 1923 senesi altı ayına ait bir bütçe kanun tasarısı açıklandı. Avans Kanunu olarak adlandırılan bu kanun tasarısında hizmetler için bütçeden çeşitli yerleri ve “*Zatı Hazreti Hilafetpenahi ve Hanedanı Hilafete*” ödenek ayrılacağı açıklandı. Müzakeresi bir sonraki içtimada (26 içtima birinci celse, 26 Eylül 1923) gerçekleştirildi. Müzakerede genel itibariyle bütçede daha önemli vekaletlere, kısımlara ödeneğin az olduğu, buna karşılık faydasız kısımlara gereğinden çok ödenek ayrıldığından yakınıldı. Yakınılan şeylerden birisi de hilafeti ayrılan bütçe idi (Ünver, 2012, s. 365).

Meclis'te 27. içtimada hilafet hanedanına ayrılan bütçe Cumhuriyet rejimi ile yönetilen devlet içerisinde bir soya ayrımcılık yapılması anlamına geldiği yönünde eleştirilmişti. 1924 maliye yılına ait bütçe görüşülmesine 20 Şubat'ta başlanmış Maliye Vekili Mustafa Bey bütçe sunuş konuşmasında hanedan-ı hilafet bütçesinden diğer bütçelerde olduğu gibi indirim yapıldığını belirtmişti. Diğer içtimada devam eden 1924 bütçe müzakeresinde hanedana ait bütçe kaldırılmamış, bütçenin miktarı belirlenmişti (Ünver, 2012, s. 366).

Mustafa Kemal Paşa 1923 yılı başlarında hem seçim hem de saltanatın kaldırılması ile halifeliğin yeni hali konularını halka anlatmak, halkın görüşlerini almak, kaygı uyandıran konularda açık ve söyleşi niteliğinde konuşmalarla halkı aydınlatabilmek amacıyla yurtiçi gezilerine çıkmıştı (Kılıç, 2010, s. 188).

Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir gezisinden Ankara'ya bazı esaslı kararlar ile dönmüştü. Şubat ayı boyunca devam eden heyecan verici gelişmelerden sonra 1 Mart 1924 meclis ikinci toplantı yılı açış nutku daha da meraklandırmıştı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa cumhuriyetin memleketi kurtaracağına ve eğitimin birleştirileceğinden bahisle, ordunun ve dinin siyasetten uzak tutulması gerektiğini belirterek İslam dininin siyasetten kurtarılmasının elzem olduğuna dair ifade kullanmıştır (Ünver, 2012, s. 367).

3 Mart 1924 günü Büyük Millet Meclisi'ne 3 takdir (önerge) sunulmuştu (Tanör, 1998, s.193). Sunulan bu önergeler;

1. Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve Saruhan Milletvekili Vasıf Bey ile birlikte 50 kadar arkadaşının hazırladığı hilafetin ilgası ve hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılması hakkında kanun teklifi,
2. Siirt milletvekili Halil Hulki ve 51 arkadaşı tarafından Şer'îye ve Evkaf Vekaleti ile Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin kaldırılmasını isteyen kanun teklifi,
3. Saruhan Milletvekili Vasıf Bey ve 57 arkadaşı tarafından hazırlanan eğitim ve öğretimin birleştirilmesini isteyen kanun teklifi.

Hilafetin kaldırılmasına ilişkin takririn gerekçesi şu esaslara yer verilmiştir:

- İç ve dış politikada iki başlılık devam ediyor; Türkiye bağımsızlık ve milli yaşamında ortaklık kabul edemez.
- Padişah ailesi halifelik kisvesi altında ülke varlığına zarar vermektedir.

1 Mart'taki bütçe görüşmelerinde Osmanlı hanedanına, Halifeye verilecek ödenek nedeniyle konu ortaya atılmış ve birbirini izleyen kararlarla 3 Mart 1924'te Şer'îye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, hilafet kaldırılmış Osmanlı soyundan gelenlerin tümü yurtdışına sürülmüş, ülkedeki tüm bilimsel kuruluşlar ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır (Kili, 2001, s. 204).

Sönmezer (2000)'e göre hilafetin kaldırılması, Osmanlı'dan çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'ne ve toplumuna geçişte siyasi hayatımızın en önemli noktalarından birisini ve Atatürk ile arkadaşlarının en cesur kararını oluşturmuştur. Hilafet ilga olunmadan devletin laik niteliğini korumanın ve yerleştirmenin imkansız olduğu ve halifeliğin varlığını sürdürmesi halinde “*milli irade*”den “*egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait bulunduğu*” söz etmenin olanağı bulunamayacaktır.

Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte hanedan bütünüyle yurtdışına gönderildiğinden, vatandaş hakları alındığı, yurda dönmeleri yasaklandığı, mal ve mülkleri millete aktarıldığından saltanatı geri dönüş olasılığı bütünüyle ortadan silinmiş 600 yıllık monarşi ve hanedanın defteri kapanmış oluyordu.

Gazi Üniversitesi hocaları tarafından hazırlanan Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (2007) kitabında, halifeliğin kaldırılmasının görünüşteki siyasi gayesinden çok daha önemli kültürel ve tarihi manası olduğu çıkarımı yapılmıştır. Her şeyden önce bu olay, 19.

yüzyıldan beri süregelen laik-yenilikçi grubun dinci-muhafazakar gruba karşı bir zafer kazandığı ve toplumdaki dengelerin yenilikçiler lehine değiştiğine değinilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 2 Şubat 1924'te Kazım Karabekir, İsmet Paşa, Kazım Bey ve Fevzi Paşa'nın İzmir'deki askeri tatbikatı izlemeye gitti. Mustafa Kemal komutanlara, hem tatbikatın başladığı 15 Şubat hem de sona erdiği 22 Şubatta iki kez hitap etti. Ordu konusundaki ilkeleri açıkladı: Belli amaçları saptama gereği, güçleri boşa harcamamak ve nihai bir saldırı üzerinde yoğunlaştırmak. Cumhuriyetin iki güce dayandığını özellikle ekledi: Halkın kararlılığı ve ordunun cesareti. Politikaya yalnızca adeta şifreli bir cümleyle değindi: *“Ulusun güvenlik ve mutluluk yolunun üzerindeki engelleri kaldırmak üzere ‘mücadele mevziinde bulunuyoruz’*. Mustafa Kemal, hilafetin kaldırılması kararını İsmet Bey, Fevzi Paşa ve Kazım Bey ile bu tatbikat sırasında almıştı. Aynı zamanda iki önemli karar daha alınacaktı: *“Eğitim ve öğretim birleştirilecek”*, dini kanunların uygulanması ve dini vakıfların yönetilmesiyle ilgilenen *“Şer’iye ve Evkaf Vekaleti”* kaldırılacaktı (Mango, 2010, s.467).

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilan edilmesi İstanbul basınında ciddi bir muhalefet meydana getirmişti. Halifeliğin de kaldırılacağını ileri süren bir grup basın tarafından hükümete karşı muhalefet yapılmaktaydı. Tanin ve İkdâm gazetelerinde Ağa Han ve Emir Ali'den Başbakan İsmet Bey ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e hitaben yazılmış iki mektup yayımlandı. Bu mektuplarda hilafetin kaldırılmaması için hükümete tavsiyelerde bulunuluyordu. Bu mektuplar 5 Aralık 1923 tarihinde Tanin ve İkdâm gazetelerinde, 6 Aralık 1923'te ise Tevhid-i Efkâr'da yayımlandı (İstiklal mahkemeleri kayıtları, c. 2, s.3).

Mektupların muhataplarının eline geçmeden gazetelerde yayımlanması üzerine, Başbakan İsmet Paşa tarafından halifeye siyasi nüfuz sağlamak amacıyla yazıldığını ve Başbakan olarak kendisine ulaşmadan İstanbul'daki muhalefetçi yayın organlarında yayımlandığını söyledi. *“Bu girişim, Cumhuriyet düşmanlarının, tutucu çevrelerdeki hoşnutsuzluğu işleyerek yeni rejime karşı komploya girişmek ve halifelik aracılığıyla eskiye dönme isteğini ifade etmektedir.”* demişti (Aydoğan, 2006, s.101). Aynı gün Meclis toplanarak kapalı oturumda görüşmeler yapıldı.

8 Aralık 1923 Cumartesi günü yapılan kapalı oturumda *“Hıyanet-i Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi*

kurulmasına dair” teklifi görüldü. Yapılan uzun tartışmalar neticesinde teklifi 63 ret oyuna karşılık 83 evet oyuyla kabul edildi. (İstiklal mahkemeleri kayıtlar, c. 2, s.3).

Aynı gün İstanbul’a “*İstiklal Mahkemesi*” gönderildi ve mektubun yayımlandığı gazete yöneticileri; Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit, İkdam gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet ve Tevhid-i Efkar gazetesinin sahibi Velit Bey tutuklandı (Aydoğan, 2006, s.101). Haklarında delil yetersizliğinden dolayı beraat kararı verildi. Mahkeme ayrıca 10 Kasım 1923 tarihli Tanin gazetesinde, “*Huzur-u Hazret-i Hilafetpenahiye*” başlıklı bir yazısı çıkan İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey, mahkeme tarafından 5 yıl kürek cezasına mahkum edilmişti (Aybars, 1998, s.201).

Türkiye, TBMM kararıyla Saltanatın İlgası ve Cumhuriyetin İlanından sonra Hilafetin Kaldırılması Yeni Türk Devleti tarihinde en önemli dönüm noktasını oluşturur. Olay, Türk tarihi ve İslam dünyasında yeni bir devir açmaktadır. Bu kararlar sonucu, her şeyden önce halife Abdülmecit’in ve hanedan üyelerinin Türkiye sınırları dışına sürülmesiyle Osmanlı hanedanının yeni Türk devleti içinde hiçbir yetki ve sorumluluğu kalmıyor; Osmanlı sultanlığı tamamıyla ve kesinlikle son buluyordu. Laik devlet kanunlarının hepsi, Şer’iye Mahkemelerinin ve medreselerin kapatılması, eğitimin devlet kontrolü altında birliği Tevhid-i Tedrisat Kanunu, hep aynı zamanda kanunlaşmıştır (İnalcık, 2007, s.67).

Akbulut (2006)’a göre, halifeliğin kaldırılması, yeni Türkiye’nin çağdaşlığa doğru attığı önemli bir adımdır. Aynı zamanda Türkiye’yi sırf dini mülahazalarla unsurları arasında Müslüman toplulukların yaşadığı devletlerle tartışma ve çekişme ortamına sürüklenmekten, ilişkilerin karşılıklı olarak gerginleşmesine yol açabilecek girişimlere kalkışmaktan kurtarmıştır. Dolayısıyla halifeliğin kaldırılması milli olduğu kadar, milletlerarası bir inkılap hareketi sayılmalıdır. Çağdaş Türkiye’nin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bugün Müslüman ve Türk azınlıklarla ilgilenmesi, insan hakları, uluslararası hukuk ve anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükler çerçevesindedir. Çünkü her Türk vatandaşı gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Yüce Önder Atatürk’ün “*Yurtta sulh cihanda sulh*” prensibine bağlıdır. Bu prensip gereğidir ki komşularıyla ve bütün dünya ile iyi ilişkilerin kurulabilmesine çalışılmaktadır. O halde halifeliğin kaldırılmasının modern Türkiye’nin komşularıyla ve dünya ülkeleriyle ilişkilerinde bir yumuşamaya ve hoşgörü ortamının kurulmasına vesile teşkil ettiği düşünülebilir.

Özbudun (1995)’a göre, halifeliğin kaldırılmasının önemli bir politik nedeni bu kurumun uzun vadede cumhuriyeti tehdit edecek bir nitelik taşımasıdır. Cumhuriyet’in ilanından

memnun olmayan muhafazakarların halifelige potansiyel bir devlet başkanlığı makamı olarak baktıkları, eğer imkanlar elverirse Türkiye'yi yeniden bir meşruti monarşiye dönüştürme planının gerçekleşebileceği tehlikesinin olduğudur.

Hilafetin kaldırılması, Osman ailesinin tamamının yurtdışına çıkarılması, eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması Atatürk devriminin henüz adı konmamakla birlikte laiklik ilkesinin ilk ve en büyük uygulamasıdır. Devrim artık padişahsız, halifesiz, akılcı bir yolda gelinecek, bu doğrultudaki atılımlar birbirini izleyecektir (Kili, 2001, s. 204).

Ziya Gökalp'in hilafetin ilgasından önce hilafete ilişkin şöyle bir değerlendirme yapmıştır: *“İstinatgahı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan hilafet makamı, Müslümanlar arasında bir makam-ı mualladır... yeryüzünde bir hilafet makamı bulunmazsa İslam alemi kendisini imamesiz kalmış bir tespih gibi dağılmış, perişan görür... halifeyi kendi içinden doğuracak milletin mutlaka kuvvetli bir orduya ve tam bir istiklale malik olan mücahit bir İslam milleti olması lazımdır. Birçok asırlardan beri bu şartları haiz olan millet Türk milleti olduğu gibi şu anda da yine Türk milletidir. Buna binaen Türkiye Büyük Millet Meclisi bizzat halife hazretlerini seçerek kendisini bu muazzez ve muhterem makama istinatgah yapmıştır”* (<https://www.fikriyat.com/ilahiyat/islam-ilmihali/2019.02.23>).

Askerlikten istifa ettiği halde saltanat ve halifeye bağlı kalacağını belirten Mustafa Kemal Paşa, Ulusal Mücadele boyunca bu makama saygılı davranmış ve daima bağlılığını bildirmişti. Saldırıları İstanbul hükümetine yapmış bunun içine padişahı hiçbir zaman katmamıştı. Gerçekçi ve tarihin en iyi zamanlamacılarından olan Mustafa Kemal Paşa ulusal gücü bir noktada yoğunlaştırmak ve muhafazakarların zararını önlemek için *“hedefin padişah ve halife gibi kutsal tanınmış makamları ve İstanbul'u kurtarmak olduğunu”* ifade etmiştir (Gülner, 2006, s.65).

Hilafetin Kaldırılmasının İçte ve Dış Dünyada Yansımaları

Halifeliğin kaldırılmasının yurt içi ve yurt dışında çeşitli yansımaları olmuştur. Bu karardan içeride özellikle saltanat ve hilafet yanlıları rahatsız olmuşlardır. Her ne pahasına olursa olsun bu makamın devam ettirilmesi gerektiğini düşünen bu kişiler, Atatürk'e halife olmasını bile teklif etmişlerdi (Akgün, 1986, s.193).

Hilafetin kaldırılması iç basında ve kamuoyunda çok büyük bir tepki yaratmamış, hatta iyi ve olağan karşılanmıştır. Ama eleştirici ve muhalif tavır alanlarda vardı ki bu kişiler Rıza Nur, Rauf Bey, Refet Bey, Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar Bey, Cevat Paşalardır. Bu kişilerin bir kısmı ilerleyen dönemlerde Halk Fırkasından ayrılıp Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına geçmişlerdir.

Halifelğe son verilmesi batı kamuoyunda geniş ilgi uyandırmış, İngiliz basınında ise ilginç huzursuzluk yaratmıştı. Başvekil İsmet Bey dış temsilciliklere gönderdiği yazılarda bunun nedenleri şöyle anlatmıştır: *“İngilizler sömürgelerindeki Müslümanları uyuşturmak için kullanmış oldukları bu kurumun kaldırılmasını hazmedemiyorlar. Ancak İngiltere’de bütün Müslümanların başı sayılacak bir halife istemiyordu. Lozan’da bu anlaşılmıştı”* (Tanör, 1998, s. 198).

Son halife, ülke sınırlarını terk ederken gazetecilere şu beyanatta bulunmuştu; *“Bütün düşüncem milletin kararı karşısında ona mutavaat etmek, tal-i cilvelere göğüs germekten ibarettir. Şimdilik İsviçre’ye gidiyorum. Bilahare başka yerde ikameti kararlaştıracamız. İhtirasat-ı ecnebiyeye alet olmayacağım. Vaktimi sanayi-i nefise ile meşgul olarak geçireceğim.”*

Hilafetin kaldırılması halifenin kendisinden büyük bir tepki gelmedi. Hiçbir İslam ülkesi ya da devleti bir daha kendisini sahiplenmedi. Asıl tepkiyi, İngilizlerin sığınma mektubunu *“halife-i Müslümin”* sıfatı ile imzalanmış olan Vahdettin gösterdi. San Remo’dan İngiliz kralına bir mektupla başvurdu (12 Mart 1924). İddia ve talepleri şunlardı:

- *İlga kararını asi tebamdan olan Ankara Meclisi aldı; hükmü yoktur ve etkisi olamaz.*
- *Karar Kuran’a ve Türk milletinin haklarına aykırıdır.*
- *Size hitap ediyorum, çünkü size sadık 100 milyondan fazla Müslüman vardır.*
- *Hanedan mal ve mülklerine el konması kutsal hakları aykırıdır, yardım ediniz.*

İngiltere kralının 1 Nisan 1924 tarihli cevap mektubu ise kısa ve yalındı. Kral üzüntülerini bildirerek diyordu ki: *“Müslüman olmayanların müdahalesi haklı ve meşru görülemez; ayrıca sonuç da getirmez”* şeklinde cevap vermişti. (Tanör, 1998, s. 200).

Halifelğin kaldırılmasının içte ve dışta olmak üzere başlıca iki anlamı vardır. İçeride artık cumhuriyet yönetimi tam olarak yerini alıyor, ülke iki başlılıktan kurtuluyor ve yeni düzen cumhuriyet ilkelerine göre tamamlanıyordu. Türkiye halifelik ile beraber çağdışı kalmış dinsel kurumları temizliyor, vicdan özgürlüğü çerçevesinde dine çağdaş bir yapı kazandırıyor. Dışarıda ise Türkiye artık İslam dünyasının merkezi olmaktan çıkıyordu.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, Müslümanlığın dinsel önderliğini bir yana bırakarak ve dünyasal otoriteye dayanan çağdaş bir hükümet kurarak yirminci yüzyılda yerini almaya hazırlanıyordu (Çeçen, 1981, s.255).

Arap âleminde Osmanlı hilafetinin yıkılmasından neredeyse hiç üzüntü duyulmamış, daha da dikkat çekici olanı, çok az dikkate alınmıştı (Kreiser ve Neumann, 2008, s. 326).

IV. BÖLÜM

HALİFELİĞİN KALDIRILMASININ TARİH DERS KİTAPLARINDA ELE ALINIŞI

Türk Dil Kurumu(2011)'na göre eğitim; çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiyedir.

Öztürk (2009) eğitimi, toplumsal bir kurum olarak birbirinden çeşitli toplumsal konumları içinde barındıran geniş bir sosyal ve politik havza olarak tanımlar ve şöyle devam eder: *“Eğitim tüm toplumlara ait ortak bir olgudur ve bundan dolayı toplum içerisinde temel bir işlev gören ve bireylerin birbirleriyle ve toplumla ilişkisini düzenleyen temel toplumsal kurumlardan biridir. Toplumsal bir kurum olması hasebiyle insanların yaşam tarzlarını ve buna bağlı olarak davranış örüntülerini belirler ve toplumsal ihtiyaçlardan doğan beklentileri tatmin eder.”*

Ekinci (2013) ise eğitim, toplumu yöneten egemen için vazgeçilmez bir öge olarak tanımlar. Toplumu yönetmek, insanların eylemlerini yönetmek demektir; insanların eylemlerini yönetmek için, egemen, onların düşüncelerini ve inançlarını yönetmek zorundadır: *“Çünkü insanların eylemine yön veren şey, onların düşünceleridir; insanların eylemlerini düzgün biçimde yönetmek, onların düşüncelerini düzgün biçimde yönetmekten ibarettir”* diyerek eğitimin toplumsal yönüne değinir.

Atatürk ise eğitimi milletin cehaletten kurtarılmasında, kişilerin mutlu ve başarılı olmasında, Türk gençliğinin iyi yetiştirilmesinde milli davalarını bir bütün halinde anlaşılıp anlatılmasında, nesilden nesile aktarılmasında, Türk milletini topyekün bir kalkınmayla çağdaş medeniyeti yakalamasında temel faaliyetleri kapsayan bir sistem bütünlüğü olarak görmekteydi. Bu yüzden Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından okullardaki eğitim ve öğretimin Cumhuriyet esaslarına göre yapılmasına başlamıştır.

Cumhuriyetin hedefleri doğrultusunda tespit edilen “*insan modeli*” çerçevesinde organize edilen geniş bir eğitim seferberliğine başlanmıştır. 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile aynı fikir, aynı duygu, aynı düşüncede insanlar yetiştirilmesi hedeflenmiş ve böylece Türk Cumhuriyeti vatandaşları arasında ülkü birliği yolunda önemli adımlar atılmıştır (Gök, 2006, s. 100).

Atatürk kendi döneminde tarih ders kitaplarıyla ilgili yapılan çalışmaları bizzat takip etmiş, etmekle de kalmamış, bu çalışmalara katılarak Tarih II kitabındaki “*Timur ve kurduğu devlet*” bölümünü kendisi kaleme almıştır (Köremez, 2005, s.44).

1931 yılında Türk Tarih Tetkik Heyeti’nin kurulması ve bu kurumun tarih eğitiminin kurumsal bir temele oturtulması için özellikle tarih ders kitapları konusunda ciddi çalışmalar yapmaya başlamasıdır. İlk Türk Tarih Kongresi’nden (2–11.07.1932) sonra yazılmaya başlanan tarih ders kitaplarında temel amaç, Cumhuriyet’in benimsenmesi, dünyaya uygarlığın Türkler tarafından yayıldığı, Türklerin de uygar bir ulus olduğunun gösterilmesi yolunda, batı ya da Avrupa merkezli değil Türk merkezli bir tarih eğitim anlayışının benimsenmesiydi. Bu durum ulusal kimliğin ve bilincin oluşmasında önemli bir yer tutmaktaydı (Akça, 2007, s. 15).

Büyük bir bağımsızlık savaşını takiben, 1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti’nin kültür alanında en büyük inkılaplarından biri, milli tarih çalışmaları ve tarih tezi oldu. 1930-1937 yılları arasında olgunlaştırılan “*Türk Tarih Tezi*” o yıllar Türkiye’inde önemli bilimsel çalışmalara sahne oldu. 1932 ve 1937 yıllarında toplanan I. ve II. Türk Tarih Kongrelerinde bu tez, yabancı bilim adamlarının da katılımı ile büyük ölçüde tartışılmıştır (Kocatürk, 1987, s. 503).

Yeni kurulan bir devlet ve yapılan yeniliklerle birlikte bu anlayışın şekillendirdiği toplum ve devlet ideolojisine uygun bir kimlik oluşturma süreci ve bu süreç içinde tarihi yapanların davranış biçimleri ders kitaplarıyla birlikte öğrencilere yani yeni nesile aktarılmaktadır. Yeni devletin yeni inkılaplarını kabul ettirmek ve yeni nesile benimsetmek için en uygun alan okullardır. Okullarda okutulan ders kitapları ki özellikle tarih ders kitapları bu bağlamda çok önemli bir işleve sahiptir.

Eğitim sürecinde özellikle ders kitapları, söz konusu düzeni meşrulaştırmak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla gerekli bilgi ve söylemlerin aktarıldığı ve yeniden üretildiği en önemli araçlardan biridir (Ekinci, 2013, s.27).

Bireyin geçmişi öğrenip bugünü anlamlandırabilmesi ve bu doğrultuda gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunabilmesi için örgün eğitim kurumlarında verilen düzenli bilgiler bütününü, tarih eğitimi olarak adlandırılır (Buldum, 2012, s.3).

Cumhuriyetin ulusalcı ve laik dünya görüşüne uygun bir eğitim anlayışını temsil eden eğitim – ğretimin felsefesine uygun dersler ve ders içerikleri ancak, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında mümkün olabilmıştir. Yasanın yürürlüğü girmesiyle birlikte resmi okullardan yayılan dinsel ağırlıklı eğitime son verilirken, Arapça ve Farsça ğretimi de kaldırılmıştir. Kolej ve yabancı okullarda dinsel simgeler ve amacı değişik milliyet duygularını aşılamak olan dinsel öğretiler yasaklanmıştır. Azınlık ve yabancı okulları doğrudan Maarif Vekaleti'ne bağlanmış ve Tarih, Coğrafiya, Yurt Bilgisi derslerinin konması, yabancı ya da azınlık dilinin yanında Türkçenin de öğretilmesi sağlanmıştir. Maarifin emrine verilen 479 medrese yerine ğretim birliği esasına göre “İmam Hatip Okulları” açılmış ise de bir süre sonra ğrenci bulamadıkları için tamamen kapanmışlardır. Türkiye’de sadece Müslümanların yaşamadığı, başka dinlerden vatandaşların da bulunduğu gerekçesiyle ilk, orta ve liselerden din dersleri kaldırılmıştir (Sakaoğlu, 1991, s. 27). Türkiye Cumhuriyeti eğitim sisteminin anayasası olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte eğitimin esasları, kurumları, hedefleri, araçları ve kadrosunun temel zellikleri Cumhuriyetin hedeflerine ve programına uygun bir biçimde yeniden belirlemiştir (Aslan, 2010, s. 218).

Eğitim politikaları hükümetlerin siyasi görüşleri doğrultusunda ele alındığı bilinen bir gerçektir. Çünkü üzerinde çalıştığı hammadenin toplumdan gelen ve topluma giden insan oluşundan kaynaklı olarak gelecek nesillerin şekillenmesi hkmetlerinde geleceklerini garanti altına alacaktır (Tural ve Karakütük, 1991, s. 19).

Atatürk, İstiklal Savaşı’nın en kritik günlerinde bir yandan cumhuriyetimizi kurma çalışmalarını sürdürürken diğer yandan milli eğitim sistemimizin esaslarını belirleme çalışmalarına yönelmişti. Eğitim alanında başlatılan bu çalışmaların planlanmasında ve milli eğitim sistemimizin geliştirilmesinde Birinci Maarif Kongresi ve Heyet-i İlmiye çalışmalarının büyük katkısı olmuştur (Heyet-i İlmiye Kararları).

Milli Mücadele Döneminde oluşturulan önemli kurumlardan birisi Telif ve Tercüme Heyetidir. Bakanlık Merkezi Teşkilatı bünyesinde 1921 yılında kurulan Telif ve Tercüme Heyeti, çalışmalarını 1926 yılına kadar srdrmştir. 1926 yılında toplanan nc Heyet-i İlmiye Kararları sonucunda Telif ve Tercüme Heyeti yerini Talim ve Terbiye

Dairesine bırakmıştır (Heyet-i İlmiye Kararları). Böylece ders kitaplarının incelenip okullarda okutulup okutulmayacağına karar veren kurum bugünkü ismini almıştır.

Heyet-i İlmiye ilk toplantısını 1923 yılında yapmıştır. Daha sonra 1924 ve 1925 yılında toplanmış 1933 yılında çıkartılan 2287 sayılı Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun ile bu görevi bakanlığın en üst düzey danışma organı olarak tanımlanan “Milli Eğitim Şurası”na devretmiştir.

Milli Eğitim Şurası

Milli Eğitim Şurası, Bakanlığın en yüksek danışma kuruludur. Milli Eğitim Şurası Yönetmeliği¹⁷nde (2014) belirtildiği gibi, Milli Eğitim Şuralarının görevi Türk Milli Eğitim sistemini geliştirmek, niteliğini yükseltmek için eğitim öğretimle ilgili hususları inceleyip gerekli kararları almaktır. Amacı ise Milli Eğitim Şurasının teşkili ile çalışma esas ve usullerini belirlemektir. Milli Eğitim Bakanı başkanlığında toplanan şura bugüne kadar 1939, 1943, 1946, 1949, 1953, 1957, 1962, 1970, 1974, 1981, 1982, 1988, 1990, 1993, 1996, 1999, 2006, 2010 ve 2014 yıllarında toplam on dokuz kez toplanmıştır. Şura, Bakanın davetiyle dört yılda bir toplanması esas olan ama olağanüstü durumlarda da toplanması kararlaştırılan bir kuruldur. Bazı dönemler dört yılda bir toplanma planına uyan şurada bazı dönemler çeşitli sebeplerden dolayı erken ya da geç toplanmıştır. Oy çokluğu esasına göre karar alan şura kararları tavsiye niteliğindedir.

Milli Eğitim Şuralarında alınan kararlar kurulan hükümetlerin eğitim politikalarına da katkı sağlamıştır. Tavsiye niteliğindeki şura kararları Türk eğitime yön vermesi açısından önemlidir. 1939 yılından 2014 yılına kadar çeşitli zaman aralıklarıyla toplanan Milli Eğitim Şuraları ulusal eğitimle ilgili danışma niteliğinde olan ama gelenekselleşen bir kurum olmuştur.

Milli Eğitim Şuralarının temelini 1921 yılında toplanan Birinci Maarif Kongresi oluşturmuştur.

Birinci Maarif Kongresi

1921 yılında Ankara’da toplanan Birinci Maarif Kongresi’nin eğitim tarihimiz içinde önemli bir yeri vardır. Bu kongre okul ve öğrenci mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime milli bir yön vermek amacıyla

¹⁷ Bu yönetmelik, 14.06.1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile 25.08.2011 tarihli ve 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevli hakkında Kararname’ye dayanılarak hazırlanmıştır.

toplanmıştır. Eğitim tarihimizde bir dönemin başlangıcı olarak görülmesi gereken bu kongrede Atatürk, eğitim, bilim ve kültür alanındaki düşüncelerini, yapılacak inkılaplarının esaslarını, öğretmenler için neler düşünüldüğünü ve onlardan neler beklediğini anlatan tarihi bir konuşma yapmıştır (Heyet-i İlmiye Kararları).

15 Temmuz 1921 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı açılış konuşmasını yaptığı Maarif Kongresi'nde çok önemli kararlar alınmamıştır. Ancak yapıldığı dönem göz önüne alındığında ki ağır savaş koşullarının olduğu bir dönemdir, eğitime ne kadar önem verildiğinin görülmesi açısından takdire şayan bir durumdur.

Kapluhan (2014) 1921 Maarif Kongresini, Hamdullah Suphi'nin eseri olarak nitelendirir. TBMM Hükümeti'nin ikinci eğitim bakanı olan Hamdullah Suphi, kongrede dile getirdiği görüşleri ve bakanlığın tasarılarını kabul ettirmiştir. Maarif Kongresi'nin yeni bir kültürel eğitim hamlesi olarak Türk eğitim sistemine kaydedildiğini, 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan milliyetçilik akımının yarattığı kültür ve eğitimle Batı'ya ve ortaçağ değerlerine direnişi sembolize ettiğini dile getirilmiştir.

Aytaç (1984), Atatürk'ün eğitime hayati sebeplerle ilgi duyduğunu ve ilgi duymasını, eğitimin kalkınma işindeki önemi ve cumhuriyetin koruyucusu yeni nesillerin yetirilmesi zarureti olarak iki ana duruma bağlamıştır. Atatürk, tüm reformcular gibi geleneksel eğitim sistemini yetersiz buluyor, eleştiriyor ve bunun değiştirilmesini istiyordu. Ayrıca değişen sistemin yerine gelmesini planladığı eğitim sisteminin ana ilkelerini de tespit etmekteydi. Atatürk diğer reformculardan farklı olarak sistemin eleştirilmesi ve değiştirilmesini zamanla değil birbirine paralel yapma taraftarıydı. Atatürk eleştirilerini Birinci Maarif Kongresi'nde yapmış sıra sistemi değiştirmeye gelmişti. Yeni eğitim sisteminde milli karakter vurgusu yapan Atatürk, bilim ve teknikten yararlanıp ekonomik bir eğitim sistemi getirmeyi hedeflemiştir. Birlik, bilgi, laik, milli, ilmi, işe dayalı, disiplinli, karma eğitim ilkeleri üzerine inşa ettiği eğitim politikasını sistematik şekilde uygulamaya geçirmeye çalışmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk Maarif Kongresi'nde, İzmir İktisat Kongresi'nde, Büyük Millet Meclisi açılışlarında, halkla ve öğretmenlerle yaptığı konuşmalarda eğitim sistemimizin nasıl olduğu ve nasıl olması gerektiğini anlatmış ve çalışmalarını bu yönde devam ettirmiştir. Atatürk *“Cumhurbaşkanı olmasaydım, Milli Eğitim Bakanı olmak isterdim”* diyerek eğitime ne kadar önem verdiğini göstermiştir.

Erkek ve kadın öğretmenlerin katılımıyla gerçekleşen kongre, ilk ve ortaöğretim ile ilgili çalışmalar yapmış ve gelecekte uygulanacak yeni eğitim sisteminin temellerini oluşturmaya çalışmıştır. Kısıtlı imkanlarla toplanmış olan kongrenin on beş gün çalışması planlanmış fakat Yunan taarruzunun Ankara'yı tehdit eder boyuta ulaşması üzerine kongre, 21 Temmuz'da çalışmalarını bitirmek zorunda kalmıştır (Gül, 2018, s.513).

Eğitim sürecinde toplum bilincinin aktarımı için en etkili yol olarak ders kitaplarına ihtiyaç duyulur. Ders kitapları bu süreci sağlayacak en etkili araçlardan biri olarak görülür. Dolayısıyla, geçmişte ve günümüzde dünya ölçeğinde veya Türkiye'de en fazla ders kitapları toplum bilincini aktarım vasıtası olarak kullanılır. Ders kitabı, eğitim programında belirlenen amaçlar doğrultusunda, öğretim programlarındaki derslerin içeriği ile ilgili bilgileri öğrencilere sunan, pekiştirme, sınava hazırlama ve öğrenme hızlarına uygun çalışma olanağı sağlayan kullanışlı öğretim materyalleridir (Gök, 2006, s. 127).

Bu bilgiler ışığında teze konu olacak kitaplar analiz yöntemiyle incelenmiş yıllara ve dönemlere göre karşılaştırılarak anlatılmıştır. Tarih ders kitaplarında “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusu toplamda ulaşılabilen 44 kitapta incelenmiştir. Bazı yıllar okullarda okutulan tarih ders kitapları inceleme ve o dönemin değerlendirmesi tek bir kitap üzerinden yapılmaya çalışılmıştır.

İncelenen kitaplardaki alıntılarda hiçbir düzeltme yapılmamış, olduğu gibi tırnak içinde aktarım sağlanmıştır. Bu sayede dönemin yazım ve imla kuralları ile ifadelerin o günkü kullanımı değiştirilmeden gösterilmeye çalışılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda lise düzeyinde okutulan tarih ders kitaplarının analiz edildiği bu bölümde kitap incelemesi dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler:

- Tek Parti Dönemi,
- Demokrat Parti Dönemi,
- 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası Sonrası Dönem,
- 1980 Darbesi ve 1982 Anayasası Sonrası Dönem,
- 2000 Yılı ve Sonrası Dönem.

Tek Parti Döneminde Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı

Tek parti yönetimi 1923 yılında Cumhuriyet'in İlanı ile çok partili yaşama geçiş yılı 1950 yılına kadar olan Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi dönemini kapsamaktadır.

Milli eğitim ideolojisinin oluşturulduğu cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik ve siyasal anlamda mevcut düzene eklemleme çabası ve bunların yaratmış olduğu milliyetçilik ve batılılaşma düşünceleri kontrol sürecinin ana gösterenleri olmuştur. Ancak, özellikle ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki yeni siyasal ve ekonomik durum, Türkiye'yi bir taraftan batılılaşma ve milliyetçilik kavramları etrafında ilerlemeci bir perspektifle ilk yıllarda benimsenen modernleşmeci yörüngede tutmaya çalışırken, diğer taraftan bu küresel anlamdaki değişime de dahil olmaya çalışmıştır. Bu birbirinden farklı iki durum 1980 yılına kadar devlet ideolojisi içinde milli eğitim ideolojinin belirlenmesinde temel faktörlerdir (Öztürk, 2009, s. 50).

Tek parti döneminde eğitim alanında çalışmalar yapan şuralar kurulmuştur. İlki Heyet-i İlmiye adı olan 1921 yılında kurulan ve sonraları Milli Eğitim Şurası olan 1939, 1943 ve 1946 yılında eğitim kararlarıyla eğitim düzenlenmeye çalışılmıştır.

17 – 29 Temmuz 1939 tarihlerinde toplanan 1. Milli Eğitim Şurası (1939)'nda Cumhuriyet Maarifinin plan ve esasları, çeşitli öğretim derecelerindeki müesseselere ait talimatnamelerin incelenmesi ve bütün müfredat programlarının incelenmesi gündemiyle başlayan şuranın açılış konuşmasını dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel yapmıştır. Şurada alınan en önemli karar okul ders kitaplarıyla olmuş ve tek tip kitap (devlet kitabı) sistemine gidilmesi teklif ve kabul edilmesi olmuştur.

15 – 21 Şubat 1943 tarihlerinde toplanan 2. Milli Eğitim Şurası (1943)'nda Okullarda ahlak terbiyesinin geliştirilmesi, bütün öğretim kurumlarında anadili çalışmaları veriminin arttırılması ve Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi gündemiyle toplanmış ve açılış konuşması dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından yapılmıştır. Şurada tarih dersleri programlarının ve ders kitaplarının öğrencinin seviyesine uygun olmadığı ve milli tarihe ağırlık verilmesi gibi konularda kararlar alınmıştır.

2 – 10 Aralık 1946 tarihlerinde toplanan 3. Milli Eğitim Şurası ile 23 – 31 Ağustos 1949 tarihlerinde toplanan 4. Milli Eğitim Şurasında tarih ders kitaplarından ziyade genel eğitim programları ile ilgili konulara değinilmiştir.

Tek Parti Dönemi kitaplarının en önemli özelliği öznel ifadelerin varlığı, halifelğe ve Halifeye söylenen sözlerin ağırlığı ve Mustafa Kemal Atatürk yerine İsmet İnönü'nün fotoğraflarının yer almasıdır.

Tek Parti Dönemi diye adlandırılan yıllar arasında basılan tarih ders kitaplarından inceleyeceğimiz kitaplar basım yıllara göre şu şekildedir:

- Maarif Vekaleti, Türkiye Tarihi
- Ali Reşad, Umumi Tarih
- Maarif Vekaleti, Tarih IV
- Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, Tarih IV
- Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)

Maarif Vekaleti, Türkiye Tarihi

Maarif Vekaleti tarafından 1926 yılında basılan “*Türkiye Tarihi*” adlı kitabın yazarı kitabın çeşitli sayfalarının yırtılmış olmasından dolayı bilinmemektedir. Kitabın giriş bölümünde beş sayfalık bir açıklamadan anlaşıldığı kadarıyla kitap bir komisyon tarafından yazılmıştır.

“*Halifeliğin Kaldırılması*” konusu, “*Halifeliğin İlgası*” konu başlığıyla “*Halifeliğin Mahiyeti*” ve “*Laik Türkiye Hilafetin İlgası*” bölümleriyle 3 sayfada anlatılmış olan kitabın dili Osmanlı Türkçesidir.

Kitapta halifeliğin ilk zamanlarından farklı bir hal aldığı ve artık halifelğe gerek kalmadığı anlatılmaktadır.

“Ferdî saltanat bertaraf edildikten ve cumhuriyet de ilan olunduktan sonra İslamiyet’in ilk zamanlarındaki mahiyetini gaip ederek bir tağallüb vasıtası şeklini alan halifeliğin de hikmet-i mevcudiyeti tabiyetle kalmıyordu. Alelhusus yapılan büyük inkılabı her türlü tehlikeden sıyanet lazımdır. Halbuki halifelik mevcut oldukça, Osmanlı hanedanı da memleket dahilinde bulundukça her türlü tahrikat vukua, halkın iğfali mümkündü. Herhalde asrî bir devlette kurun-u vasıta-i bir müessesenin mevkîi olamazdı. Diğer taraftan en eski şekli ile de nazarı itibare alınsa halifelik hükümet mefhumunda mündemiç olmak lazım geliyordu. Hülasa her nokta-i nazarından halifelik artık fazla ve lüzumsuz bilakis bertaraf edilmesi zarurî bir uzv idi.

Mamañih bu da kafı değıldi. Bütün asri devletlerde olduğı üzere din ile devletin tefriki de lazımdı.”

Kitapta genel olarak öznel bir anlatım dikkati çekmemiştir. Halifelik için söylenen “*tağallüb*” yani zorba tabiri hariç herhangi bir tabir kullanılmamıştır.

Kitapta halifeliğin kaldırılması kısaca anlatılmış olup Halife Abdülmecit Efendi’den “*hal’ olundu*” şeklinde tek kelimeyle bahsedilmiştir.

Kitapta laikliğe değinilmiş ve laikliğe dair yapılan inkılaplar sıralanmıştır.

“Meclisin 3 Mart 1924 celsesinde kabul olunan kanunlarla hilafetin ilgası, tedrisatın ve muhakemin tevhide velhasıl din ile siyasetin tefriki kabul edildi. ... kurun-u vasıta şeklindeki medreseler kapatıldı, tedrisatın münhasıran mekteplerde icrasına, şeri mahkemeler ilga edilerek her nevi davaların adliye mahkemelerinde rü’yet olunmasına başlandı. ... tekke ve zaviyeler ile şeyhliğin de suiistimal edildiğı, halkın cehaletinden istifade edilerek ızlal olunduğı anlaşıldığından tekke ve zaviyelerde seddi kararlaştırıldı. Nihayet bütün medeni insanların istimal edildiğı şapkanın da kabulü suretiyle dinin kıyafet ile münasebetdar olduğı zann-ı batılının bertaraf edilmesi kabul olundu.”

Kitapta halifeliğin kaldırılması konusu içinde yapılan inkılapların çok hızlı ve başarılı bir şekilde yapıldığına değinilmiştir.

“Yeni Türkiye’nin başardığı inkılabın mütevali safhaları karşısında hayrete düşmemek mümkün değildir. Tarihinde bu derece süratle hedefine ilerleyen inkılaplara pek nadir tesadüf edilebilir. Filhakika tanzimatın, asri devlete doğru mütereddid adımlarına, meşrutiyetin her fikir ve kanaati kollayan sağı sollu hareketlerine mukabil Yeni Türkiye Devleti büyük reisinin rehberliğiyle, asrın en mütemeddin cemiyetleri gibi millileşmiş, demokratikleşmiş, layık bir şekle girmiş velhasıl tamamen asrileşmiş ad olunabilir.”

Kitapta konu anlatılırken kısa ve öz bir anlatım kullanılmış olup dönemin diline hakim olunmadığı için öğrenci düzeyine uygunluğu açısından bir yorum yapılamamıştır. Ancak kitapta yer alan mukaddime bölümünde öğrenci düzeyine uygunluğa dikkat edilmeye çalışıldığına vurgu yapılmıştır.

Ali Reşad, Umumi Tarih

Ali Reşad tarafından yazılmış olan 1929 yılı tarih ders kitabında “*Halifeliğin Kaldırması*” konusuna ayrıca bir bölüm oluşturulmamış “Cumhuriyet” konu başlığı altında üç cümle ile anlatılmıştır. “*Hilafet, türk milletinin başına pek çok felaketler getirmiş olmaktan*

sarfinazar saltanattan farksız bir şeydi. Bunun için 3 mart 1924 tarihinde hilafet ilga edildi. Ve Osmanlı hanedanı Türkiyeden dışarı çıkarıldı.”.

Kitapta imla ve yazım kurallarına riayet edilmemiş, “Halifeliğin Kaldırılması” konusu yanlı ve çok kısa bir şekilde işlenmiştir.

Maarif Vekaleti, Tarih III

1933, 1937, 1938, 1939 ve 1941 yıllarındaki tarih ders kitapları Maarif Vekaleti tarafından yazılmış olup, 1945, 1947 ve 1948 yıllarında basılan tarih ders kitapları Kamil Su ve Kazım Nami Duru yazarlığında yine Maarif Vekaleti tarafından hazırlanmıştır.

Halifeliğin ne olduğunu anlamalıyız? ifadesiyle başlayan “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusu kitaplarda iki sayfada anlatılmıştır. Kısaca halifelikten bahsederek halifeliğin Türklere bir yararı olmadığını aksine zarar verdiğini dile getirerek konuyu bitirmiştir.

Halifeliğin kaldırılma gerekçesi, Abdülmecit Efendi’nin yolsuzluk yaptığı ve ailesiyle birlikte ülkede kalmasının millet için bir tehlike oluşturduğuna dair yorumlanmış ve “*halifeliğin softa¹⁸ların, din perdesi altında başka oyunlar oynamak isteyenlerin işine yarayabilirdi, ama milletin başına ancak yeni yeni belalar getirecekti. Onun için halifelik büsbütün kaldırılmalıydı.*” şeklinde gösterilmiştir.

Bu yıllara ait tarih ders kitaplarında yanlı bir tutum sergilenmiş, halifeliğin Türklerin başına bela olduğu aktarılmıştır. Örneğin: “*Bu halifelik yüzünden yüzlerce yıl Türk kanı aktı. Hiçbir değeri kalmıyan halifelik Türklerin başına bela kesildi.*”

Kitaplarda Vahdettin için son halife ifadesi kullanılmış olup Abdülmecit Efendi için ise meclis tarafından halifelğe getirildiği ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca Abdülmecit Efendi için “*tufeyli¹⁹*” ifadesi kullanılmış olan 1933, 1937, 1938, 1939 yıllarındaki tarih ders kitaplarında “*tufeyli*” ifadesi 1941’den sonrası basılan kitaplardan çıkartılmıştır. “*3 Mart 1924’te Büyük Millet Meclisi, halifeliğin kaldırılmasına karar verdi. 4 Martta da Abdülmecit, soyu sopile beraber, bir daha dönmek üzere İstanbul’dan çıkıp gitti. Türkün başından en büyük tufeyli eksildi.*” “*Tufeyli*” ifadesi halifelik için mi yoksa Abdülmecit Efendi için mi kullanılmış çok açık değildir. Bu ifade ve cümledeki Abdülmecit Efendi’nin “*İstanbul’dan çıkıp gitti*” ifadesi 1941’den sonra basılan kitaplarda daha yumuşatılarak “3

¹⁸ Osmanlılarda medrese talebeleri için kullanılan bir terim. Bir fikre aşırı derece bağlı kimse, yobaz anlamında da kullanılmış olan bu terim daha sonra medrese öğrencilerini aşağılama amaçlı kullanılmıştır.

¹⁹ Asalak.

Mart 1924'te Büyük Millet Meclisi, halifeliğin kaldırılmasına karar verdi. 4 Martta da Abdülmecit, soyu sopuyla beraber, bir daha dönmek üzere Türkiye sınırları dışına çıkarıldı” şeklinde kullanılmıştır.

Kitaplarda halifeliğin Mustafa Kemal'e teklif edildiği ancak kabul etmediği yazılmaktadır. *“Abdülmecidin memleketten çıkıp gitmesi üzerine Gazi Hazretlerinin halife olmasını isteyenler oldu; fakat Yüce Gazi ne Müslümanlık, ne de Türklük için zararından başka bir faydası olmayan halifeliği istemedi.”*

Kitaplarda basit bir dil kullanılmış olup bilimsel bir kitapta olması gereken bir üslup kullanılmamıştır. *“... müslümanlar şurada burada çoğalınca, ... kulak asmadı, ... Abdülmecit te doğru durmadı, ... Abdülmecidin memleketten çıkıp gitmesi”* gibi okul ders kitaplarında kullanılmaması gereken bir dil kullanılmıştır.

1933, 1937, 1938, 1939,1941, 1945, 1947 ve 1948 yıllarındaki tarih ders kitaplarında Abdülmecit Efendi için kullanılan “tufeyli” ve “İstanbul'dan çıktı gitti” ifadeleri haricinde değişen, eklenen veya çıkartılan bir ifade olmamıştır.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, Tarih IV

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan 1934 yılı tarih ders kitabında *“Halifeliğin Kaldırması”* bölümü yedi sayfada anlatılmıştır.

Halifeliği, Arap İmparatorluğunun devlet reisi şeklinde tanımlayan kitap da padişah Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı zapt etmesinden sonra halifeliği kendi üstüne almasını özentilik olarak nitelemiştir. Böyle olduğu için Türklüğün bu boş unvanı taşımak yüzünden birçok zarara uğradığını belirtmiştir.

“Yavuz Selim, Mısırı zaptettiği zaman, orada ‘Halife Mütevekkil Alâllah’ unvanlı ve Mısır Hükûmetinin sadakasile geçinen bir Arap buldu. Bu biçarenin hiç denecek kadar ucuz bir ücretle Mısır Hükûmetine kiralamakta olduğu Halifelik sıfatını imparatorluk siyasetine vasıta olarak kullanmak üzere almağa özenmese idi, bu mesele belki o zaman sonuna ermiş, Osmanlı Devletinin asrın icaplarına göre teamülüne mani bir müessese ihdas edilmemiş ve Türklük bu boş unvanı taşımak yüzünden birçok zararlara uğramamış olacaktı.”

Halifeliğin kaldırılma gerekçesi olarak kitapta Birinci Dünya Savaşı'nda ilan edilen cihada Türklerden başka kimsenin uymaması ve halifeliğin gittiği yolun bir hayal olduğu ve taraftarlarının da ahlak, fazilet ve insanlık gayretinden yoksun oldukları ile vatana ihanet

etmeleri verilmiştir. Ayrıca yurtdışına çıkarılan hazinelerin hiçbir vatanseverlikle ilgisi olmadığını sunarak görüşlerini sunmuşlardır.

“Nihayet, Umumi Harpte, Halifenin ilan ettiği ‘Mukaddes Cihat’ bu Hilafet müessesinin nekadar boş ve müflis ve ona istinat eden siyasetlerin nekadar şaşkın ve hayalperest olduğunu meydana çıkardı. Türk Vatanının her cephesinde ve bihassa ‘darülhilafetüliyye’ denilen Hilafet makarrı İstanbulun kapılarında Türk varlığını yokluk mezarına gömmek için saldıranlar içinde para ile tutulmuş Müslüman alayları görüldü. Bundan daha bir hakikat olarak Peygamber torunu Şerif Hüseyin, düşman altınını İslamlık haysiyetine ve İngiliz himayesinde kiralığı Halife idaresinde Şerifliğe değişerek oğulları, torunları ve bütün İslamlığı zulümden, kölelikten kurtarmak ve şereflendirmek için damarlarının temiz kanını asırlarca cömertlikle akıtmış olan Türkü peşine taktığı çöl ve şehir Araplarına öldürtmekte islam olmıyan düşmanlarla yarışa çıktı; halifenin, kaç asırlık kılıfından çıkararak islam âlemine salladığı ‘Sancağı Şerif’ altında Türk askerinden başka kimse görünmedi. ... Milli saraylardan aşırılarak Malaya zırhlısı kamaralarına kaçırılan hazineler vatan hatırası sayılamaz.”

Kitapta Mustafa Kemal’in sözlerine de yer verilmiştir. *“Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak, vakalardan ve hadiselerden istifade ederek milletin hissiyat ve efkarını hazırlamak ve kademe yürüyerek hedefe vasıl olmaya çalışmak lazım geliyordu.”* ile *“Ben şahsi saltanatın ilgasından sonra başka unvanla aynı mahiyette bir makamdan ibaret kalması lazım gelen Hilafetin de mülga olduğunu kabul ediyordum. Bunun münasip zaman ve fırsatta telaffuzunu tabii buluyordum.”*

Kitapta Abdülmecit Efendi için hakarete varan ifadeler kullanılmıştır.

“... Abdülmecid Efendi akılsızlığı ve ahmak hırsı ile tahmin edildiğinden daha az zamanda birbiri ardınca verdi. Bu kadar büyük ve ağır hadiselerden sonra milletin kendisine ve makamla iktifa etmeyerek milli hakimiyet aleyhinde entrikaya sapmakla, Abdülmecid Osmanlı sülalesinden Türk Milletine artık hiçbir hayır gelmesi mümkün olamayacağını en son kat’i delilini vermiş oluyordu. Filhakika, bu adamın daha ilk günden tuttuğu yol, ihanette Vahdettin’den pek de geri kalmayacak bir tıynetle olduğunu gösteriyordu.”

Kitapta Abdülmecit Efendi’nin yurtdışına çıkarılmış olmasıyla ilgili *“... 4 Martta Abdülmecit kendisine ümit bağlayan saltanat taraftarlarını meyusiyette ve hediye edilmiş olan ‘esbi saba reftar’ı saray ahırında bırakarak bütün hanedanıyla birlikte Türk topraklarından ebediyen dönmemek üzere uzaklaştı.”*, ifadesi kullanılmıştır.

Kitapta halifeliğin Mustafa Kemal’e teklif edildiği ancak kabul etmediği yazılmaktadır. *“Gerek saltanatın ilgasından sora, gerek Abdülmecidin ve hanedanının*

memleketten tardına karar verileceği sıralarda Gaziye Halifelik sıfat ve unvanını kabul etmesi için birçok teklifler yapıldı. ... Fakat Gazi, umumiyetle islamlık ve ayrı ayrı islam milletler için hiçbir ameli ve müspet faydası bulunmadığı halde mutaassıp ve muhazakar zihniyete mesnet olarak teceddüt ve inkişaf cereyanlarının hızını kesen böyle bir makam ve unvanı muhafaza ve idame doğru olmadığı ve kendisi buna vasıta olamayacağı cevabı bu teklif ve müracaatleri kat'î surette reddetti."

Kitap iyi bir araştırma sonucu yazılmış olup Abdülmecit Efendi'nin hain şeklinde sunulması halifeliğin kaldırılmasının üzerinden kısa bir süre geçmiş olması sebebiyle araştırma sonuçlarının nesnellikten uzak yazılmış olabileceği fikrini taşımaktadır.

Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)

"Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)" isimli 1945 yılı tarih ders kitabı Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınmış ve *"halifeliğin kaldırılması"* dört sayfada anlatılmıştır.

Kitapta kısaca halifeliğin tarihinden bahsedilmiş, halifeliğin daha sonraları siyaset vasıtası olduğu, ulema sınıfının İslamiyet'i ihtiraslarına alet ettiğinden bahsedilmiştir. Kitap da ayrıca II. Abdülhamit devrindeki Panislamizm politikasından söz edilmiş ve bu politika hülyasının peşinden koşulduğu ancak gerçekleşmediği ifade edilmiştir. *"... Osmanlı imparatorluğu din temellerine dayandığı için padişahlar halifeliği bir siyasi vasıta olarak kullanmak istediler. İlk anlarda halifeliğin bir zararı olmadı. Fakat sonraları; halifeliğin dayanağı olan ulema sınıfı islamiyeti ihtiraslarına alet etti. ... Abdülhamit II. Devrinde ve ondan sonra Panislamizm politikası güdüldü. Bütün islamların bir idare altında birleştirilmesi hülyası peşinden gidildi."*

Kitapta halifeliğin kaldırılma fikrinin Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından uzun bir süredir düşünüldüğü çünkü yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iç işlerine karışılması tehdidi ile yapılacak yenilikler karşısında engel olarak görülüyordu. Karal kitapta milliyetçilik vurgusu yaparak halifeliğin kaldırılmasının milliyetçilik temelleri üzerine yükselen bir Türkiye'de Mustafa Kemal ve arkadaşlarının halifeliği görmek istemediğine dayandırmaktadır.

"Mustafa Kemal ve arkadaşları; milliyetçilik temelleri üzerinde yükselecek bir Türkiye'de halifeliği görmek istemiyorlardı. Çünkü; Türkiye iç işlerine hiçbir devletin karışmasını istemezken, başka devletlerin iç işlerine karışmak için halifelikten istifade etmeği nasıl düşünebilirlerdi; bundan başka halifelik, dine aykırıdır, diye yapılması düşünülen ıslahatın önüne ıslahatın önüne de dikilebilirdi."

Kitapta İsmet İnönü'nün halifelik taraftarlarına yönelik sözlerine yer verilmiştir. “Devlet adamı olarak, hiçbir zaman hatırimızdan çıkaramayız ki, hilafet orduları bu memleketleri baştanbaşa harabeye çevirmişlerdir.” ve “Türk milleti en elim ıstıraplarını halife ordusundan çekmiştir. Bir daha çekmeyecektir.”

Kitapta Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması ve tüm okulların Maarif Vekaletine bağlandığından bahsedilmiştir. “Halife hal ve hilafet makamı lağvolundu” ve “Son Halife, Osmanlı hanedanının bütün azasıyla Türkiye Cumhuriyeti topraklarında oturmak hakkından men edildi.” şeklindeki ifadelerle halifeliğin kaldırıldığı belirtilmiştir.

Kitapta Mustafa Kemal'e halife olmasının teklif edildiği ancak kabul etmediği yazılmıştır. “... Bu önemli inkılap hareketinden önce halifeliği kurtarmak isteyenlerin ısrarlı tekliflerine rağmen Mustafa Kemal halifeliği üzerine almadı.”

Kitapta Cuma selamlığına giderken fotoğrafı yer alan Abdülmecit Efendi'nin, yurtdışına çıkarılışına da değinilmiştir.

“İstanbul valisi 4 mart gecesı Dolmabahçe sarayına giderek, henüz yatmış bulunan Abdülmecit'i uyandırıyor ve Büyük Millet Meclisinin kararını bildiriyor. Buna göre Abdülmecit 5 mart sabahı İsviçre istikametinde Türk topraklarını terketmek zorundadır. Eski halife heyecan içindedir. ... 5 mart sabahı 10 otomobil ve kamyon, halife ve beraberindekileri trene bindirmek için Çatalca'ya götürüyor. 5 mart sabahı güneş Türkiye'nin yeni bir inkılabını selamlıyordu.”

Demokrat Parti Döneminde Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı

Demokrat Parti Dönemi 1950 yılından 1960 yılı askeri darbesine kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Çok Partili Dönem ismiyle de anılan dönem Adnan Menderes başbakanlığında görev yapan hükümettir.

1946 yılında kurulan Demokrat Parti 1950 yılında yapılan seçimlerde tek başına iktidar olmuş ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar görev yapmıştır.

Demokrat Parti iktidarda kaldığı on yıl içerisinde toplam beş hükümet kurmuştur. Bu hükümetlerin hepsinde Adnan Menderes başbakandır. Demokrat Parti hükümetleri arka arkaya kurularak bir devamlılık arz etmiştir. Bu yüzden hükümet programlarında köklü değişiklik görülmemektedir. Hükümetler parti programlarını temel almışlardır. Demokrat

Parti dönemince yedi değişik isim Milli Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Bu dönemde toplam olarak dokuz defa bakan değişikliği yapılmıştır (Köremez, 2005, s.46).

Demokrat Parti hükümetinin iktidarda olduğu 1950 – 60 yılları arasında ortaöğretim müfredatı yeniden düzenlendi. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin birinci bakanlığı döneminde dört yıla çıkarılmış olan lise eğitimi, 1954-55 eğitim- öğretim yılında tekrar üç yıla indirildi (Akça, 2007, s. 25).

Çok partili hayata geçiş süreci bütün toplumsal kurumların olduğu gibi eğitim kurumunun da biçimsel ve niteliksel anlamda dönüşümüne neden olmuştur. Bunun temel iki nedeni vardır. Bu nedenlerin ilki yeni ekonomik koşulların oluşturduğu somut toplumsal durumda, üretim ilişkilerinin dönüşüme paralel olarak eğitiminde dönüşüme uğramasıdır. İkinci ve daha görünür şekilde hissedilen nedeni ülke içindeki ve genel olarak dünyadaki siyasal yapının dönüşümü, aynı şekilde eğitimin toplumsal anlamda yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu iki etken yani siyasal ve ekonomik farklılaşmanın ve dönüşümlerin neden olduğu toplumsal değişimler, eğitim sisteminin hem ideolojik anlamda hem de biçimsel anlamda dönüşmesindeki temel dinamiklerdir (Öztürk, 2009, s. 50).

Demokrat Parti döneminde eğitim alanında çalışmalar yapan iki Milli Eğitim Şurası toplanmıştır. Demokrat Parti döneminde 1953 ve 1957 yıllarında eğitim kararlarıyla eğitim düzenlenmeye çalışılmıştır. 4 – 14 Şubat 1953 tarihlerinde toplanan 5. Milli Eğitim Şurası ile 18 – 23 Mart 1957 tarihlerinde toplanan 6. Milli Eğitim Şurasında yoğun gündem söz konusu olup genel olarak yeni Türk nesillerini ilmi usullere ve asrın ihtiyaçlarına göre yetiştirmeye mecbur olunduğunu ile teknik ve mesleki öğretime önem verilmesi konularına değinilmiştir.

Demokrat Parti Dönemi diye adlandırılan yıllar arasında basılan tarih ders kitaplarından inceleyeceğimiz kitap şu şekildedir²⁰:

- Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

“*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” isimli Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınan ve 1955, 1957, 1958 yıllarında kitaplarda “*halifeliğin kaldırılması*” beş sayfada anlatılmıştır.

²⁰ Demokrat Parti Dönemi’nde lise düzeyi okullarda okutulan tarih dersi için sadece Enver Ziya Karal’ın kitaplarına ulaşılmış olup diğer kitaplara ulaşılamamıştır.

Kitaplar Enver Ziya Karal'ın 1945 yılı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı kitabının aynısı olup daha sade bir dille yazılmıştır.

Kitaplarda halifeliğin tarihinden kısaca bahsedilmiş, halifeliğin daha sonraları siyaset vasıtası olduğu, ulema sınıfının İslamiyet'i ihtiraslarına alet ettiğinden bahsedilmiştir. Kitap da ayrıca II. Abdülhamit devrindeki Panislamizm politikasından söz edilmiş ve bu politika hülyasının peşinden koşulduğu ancak gerçekleşmediği ifade edilmiştir.

“... Osmanlı İmparatorluğu din temellerine dayandığı için padişahlar halifeliği bir siyaset vasıtası olarak kullanmak istediler. İlk anlarda halifeliğin bir zararı olmadı. Fakat sonraları; ulema sınıfı islamiyeti ihtiraslarına alet etti. XIX. asırda milliyetçilik cereyanının başlamasıyla devlet işlerinde bütün bütün zararlı oldu. ... Abdülhamit II. devrinde ve ondan sonra Panislamizm politikası, yani bütün islamların bir idare altında birleştirilmesi hülyası peşinden gidildi. Halbuki Türk olmyan islam toplulukları bilhassa Araplar arasında milliyet fikirleri yayılmaya başlamıştı. Büyük harpde ... Fransız ve ve İngiliz birlikleri içinde müstemlekelerden getirilen müslüman askerler de vardı.”.

Kitaplarda halifeliğin kaldırılmasının önemine dikkat çekilmiş ve halifeliğin kaldırılma gerekçeleri uzun uzun anlatılmıştır.

“Yeni Türkiye devletine, Osmanlı devletinden aktarma edilmiş bulunan hilafet müessesesi menşei itibariyle yalnız dini bir müessese değildi. Aynı zamanda siyasi bir mahiyet de taşıyordu. ... imparatorluklarında büyük insan topluluklarına sahip olan devletler de halifelik müessesesini muhafaza ettiği için Türkiye ile münasebetlerinde daima çekingen davranacaklar ve sırf bu yüzden ona karşı cephe kuracaklardı. Bütün bu düşünceler de gösteriyor ki halifelik müessesesinin kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti devletinin teşkilat bakımından kuvvetlenmesi, Türk cemiyetinin içtimai inkılâplarıyla çağdaş bir seviyeye getirilmesi ve dış siyasette, devletlerle güvenlik esasına dayanan münasebetler kurulması bakımından gerekli idi.”

Kitaplarda hilafet taraftarlarının çalışmalarından bahsedilerek Halifeye dini yetkilerin yanında siyasi yetkilerinde verilmesi gerektiği savunulmuştur. Hilafet yanlısı bazı üst düzey kişilerin halife ve hilafet için yaptıkları konuşmaların anlatıldığı kitaplarda halifeliğin kaldırılması için uygun zeminin varlığından bahsedilmiş ve kaldırılışı anlatılmıştır. Afyonkarahisar milletvekili Şükrü Efendi'nin yayınladığı bir risaleden alıntı yapılan kitapta şöyle diyor: *“Türkiye Büyük Millet Meclisinin tabii reisliğini halifenin haiz olması yani kanunların ve hükümet kararlarının halife tarafından tasdik edilmesi şeriat icabıdır.”*. Mısır'a kaçan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi de, gazetelere verdiği bir beyanatta hilafetle saltanatın ayrılmasını dinsizlik olarak vasıflandırıyor. Ayrıca İstanbul barosunun başkanı *“Memleketin seviyesini yükseltmeden buna dokunmak devlet binasını*

büsbütün perişan etmek, altını üstüne getirmek olur” diyerek halifetle saltanatın ayrılmasını doğru bulmadığını ifade ediyordu.

“Halifeliğin kaldırılması hakkında karar ve kanun” adlı başlıkta kitaplarda halifeliğin kaldırılması *“1 Martta Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına başlayınca, hanedan tahsisatı konusu görüşülürken Meclis halifelik meselesine el koydu. Türkiye Büyük Millet Meclisi, hararetli tartışmalardan sonra 429, 430 ve 431 sayılı kanunları kabul etti. Bunlara göre ‘muamelât-ı nâs-a dair olan ahkâmın teşri ve infazı’ Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği hükümete devredildi. Halife hal’ ve hilafet lağvoldu.” ifadeleriyle anlatılmıştır.*

Kitaplarda Mustafa Kemal’e halife olmasının teklif edildiği ancak kabul etmediği yazılmıştır. *“... Bu önemli inkılap hareketinden önce halifeliği kurtarmak isteyenlerin ısrarlı tekliflerine rağmen Mustafa Kemal halifeliği üzerine almadı.”*

Kitaplarda fesli ve takım elbiseli kıyafetiyle otururken fotoğrafı yer alan Abdülmecit Efendi’nin, yurtdışına çıkarılışına da değinilmiştir.

“ İstanbul valisi 4 Mart gecesi Dolmabahçe sarayına giderek, henüz yatmış bulunan Abdülmecit’i uyandırıyor ve Büyük Millet Meclisinin kararını bildiriyor. Buna göre Abdülmecit 5 Mart sabahı İsviçre istikametinde Türk topraklarını terk etmek zorundadır. Eski halife heyecan içindedir. ... 5 Mart sabahı 10 otomobil ve kamyon, halife ve beraberindekileri trene bindirmek üzere Çatalca’ya götürüyor. 5 Mart sabahı güneş Türkiye’nin yeni bir inkılabını selamlıyordu.”

1955, 1957 ve 1958 yıllarında yazılan kitaplar 1945 yılında yazılan kitaptan farklı olarak daha sade bir dille yazılmış olup ifadeler yumuşatılmış, bilgiler genişletilerek dilbilgisi ve imlaya daha dikkat edilmiştir.

1960 Darbesi ve 1961 Anayasası Sonrasında Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı

27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbe ile 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbe arasındaki 20 yıllık dönemi kapsamaktadır.

27 Mayıs 1960 sabahı saat 3’te Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından girişilen eylem iki saat içinde kansız bir biçimde tamamlanmıştı. Halktan önemli bir tepki gelmemiş, aksine büyük çoğunluk girişilen eylemi kardeş kavgasına son verdiği için sevinçle karşılamıştır. Eylemle birlikte ülkede huzur ve güven ortamı sağlanmış ve özgürlük ortamı yeniden oluşmuştu. Yurtiçinde ve dışında olumlu karşılanan bu duruma olumsuz tepki gösterilmesi ise

Demokrat Parti yönetici ve yandaşlarına karşı girişilen tutuklamalarda göstermişti (Küçükcan, 1997, s.25).

9 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 27 Mayıs 1961 tarihinde Kurucu Meclisçe kabul edilmiş, halkoyuna sunulmak üzere 31 Mayıs 1961 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış, 9 Temmuz 1961 günü yapılan halkoylaması ile % 61.7 oranında “evet” oyu ile kabul edilmiş ve 20 Temmuz 1961 tarih ve 10859 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

1961 Anayasasının 50. Maddesi öğrenimin sağlanması ile ilgili maddeleri kapsar ve şu şekildedir:

“Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen ödevlerindendir. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devlet okullarında parasızdır. Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımlar yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.”

1960 Darbesi ile 1980 darbesi arası döneminde eğitim alanında çalışmalar yapan üç Milli Eğitim Şurası toplanmıştır. Bu dönemde 1962, 1970 ve 1974 yıllarında eğitim kararlarıyla eğitim düzenlenmeye çalışılmıştır.

5 – 15 Şubat 1962 tarihlerinde toplanan 7. Milli Eğitim Şurası, 28 Eylül – 3 Ekim 1970 tarihlerinde toplanan 8. Milli Eğitim Şurası ile 24 Haziran – 4 Temmuz 1974 tarihlerinde toplanan 9. Milli Eğitim Şurasında alınan kararlar tüm okul kademelerinin her yaştaki yurttaş eşit imkanlar dahilinde eğitim imkanı sunma, ezberci sistemden uzaklaşarak öğrenme ve araştırma yeteneğinin geliştirilmesi ile Türk milliyetçiliğine ve vatanına bağlı, karakter sahibi, maddi ve manevi kültürel değerleri benimseyen, görev ve sorumluluklarını yerine getiren bireyler yetiştirme amaçlıdır.

1960 yılından sonra hükümetlerin eğitim politikaları, yapılan darbelerin gerekli olduğunun anlatılması üzerinedir. Eğitim politikaları belirlenirken hükümetlerin anlayışları etkili olmuştur. Kitaplardaki “*halifeliğin kaldırılması*” konusunun darbeler öncesi ve sonrasında en belirgin özelliği, halifeliğin kurum olarak kaldırılmasının Türkiye Cumhuriyeti açısından ve ülkenin geleceğinin iç – dış tehditleri bertaraf etmek için gerekli olduğu yönündedir.

27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbeden 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbesine kadar olan dönemi kapsayan kitap incelemesi bölümünde inceleyeceğimiz 8 kitap da Enver Ziya Karal²¹'a ait “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” olup 1964, 1966, 1967, 1968, 1969, 1973, 1974, 1975 yıllarında okutulmuştur.

Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

1964, 1966, 1967, 1968, 1969, 1973, 1974, 1975 yılları arasında basılan “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” isimli Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınan kitapta halifeliğin kaldırılması beş sayfada anlatılmıştır.

Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınan kitapların 1964, 1966, 1968 yıllarındaki basımında halifeliğin kaldırılma tarihi “3 Mart 1924” şeklinde doğru yazılmışken 1969, 1973, 1974, 1975 yıllarındaki basımlarında “3 Mart 1942” şeklinde yazılmış olup geçen yıllar içinde düzeltilmesi yapılmamıştır.

Kitaplarda konu ‘*Halifeliğin Kaldırılması*’ ana başlığı altında ‘*Osmanlılarda halifelik*’, ‘*Abdülmecit Efendinin halifeliği*’, ‘*Hilafet taraftarlarının gayreti*’, ‘*Halifeliğin kaldırılması hakkında karar ve kanun*’, ‘*Halife ve hanedan azası Türkiye Cumhuriyeti topraklarından çıkarılıyor*’, ‘*Halifeliğin kaldırılmasının önemi*’ alt başlıklarında geniş bir anlatımla incelenmiştir.

Kitapta halife kavramı açıklanmış halifeliğin ne olduğu, kimlerin halife olduğu ve Osmanlı’ya nasıl geçtiği anlatılmış ve kaldırılma gerekçeleri verilerek konu bütünlüğü sağlanarak anlatılmıştır.

1964 yılı basımında kitapta halifeliğin Osmanlı’da ilk zamanları ve son zamanlarına değinilmiş ve halifeliği ilgilendiren ‘*Panislamizm*’ politikasından söz edilmiştir.

“Osmanlı İmparatorluğu din temellerine dayandığı için padişahlar halifeliği bir siyaset vasıtası olarak kullanmak istediler. İlk anlarda halifeliğin bir zararı olmadı. Fakat sonraları ulema sınıfı islamiyeti ihtiraslarına alet etti. Bu sebepten, gerçek manasını kaybeden halifelik din ve devlet için bir gerileme amili oldu. XIX. asırda milliyetçilik cereyanının başlamasıyla devlet işlerinde bütün bütün zararlı oldu. ... Abdülhamit II. devrinde ve ondan sonra panislamizm politikası, yani bütün islamların bir idare altında birleştirilmesi hülyası peşinden gidildi. ... İstiklal Savaşı başladıktan sonra, son Osmanlı padişahı ve halifesi Vahdettin, halife

²¹ 1960 Darbesi ve 1962 Anayasası Dönemi’nde lise düzeyi okullarda okutulan tarih dersi için sadece Enver Ziya Karal’ın kitaplarına ulaşılmış olup diğer kitaplara ulaşılamamıştır.

ordusu adıyla ordu kurarak Yunanlılarla birlikte Büyük Millet Meclisi kuvvetlerini ezmek istedi.”

Kitabın 1964, 1966, 1967, 1968 yıllarındaki basımlarında Halife Abdülmecit Efendi’nin takım elbiseli bir fotoğrafı 1969, 1973, 1975 yıllarında askeri üniformalı fotoğrafı yer alırken 1973 yılındaki kitapta “*halifeliğin kaldırılması*” konusuna dair hiç bir fotoğraf yayınlanmamıştır.

Enver Ziya Karal tarafından yazılan kitaplarda 1955 yılı ve sonrasında “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusuyla ilgili yıllar içinde bir ekleme ya da çıkarma yapılmamış tüm yıllardaki kitaplarda konu aynen anlatılmıştır.

Kitaplarda halifeye, halifeliğe ya da Osmanlı Devleti’ne karşı yer yer öznel bir tutum gösterilmiş, konular araştırma sonucu ve kronolojik olarak anlatılmıştır. “*Abdülmecid Efendi beklenen fırsatları, halifeliğini anlayış tarzı ile yaratmakta gecikmedi. ... O ise bu şartları tanımadığı gibi fırsat düştükçe Osmanlı hanedanından bahsetmekte ve her cuma günü namazını başka bir camide kılarak propaganda yapmakta idi.*”

Yayımlanan kitaplarda halifeliğin kaldırılması konusu incelenen diğer kitaplara göre daha geniş ve yoğun bir şekilde anlatılmıştır. Anlatılan konular alt başlıklara ayrılarak detaylandırılmış ve anlatılan konular örneklendirmeye desteklenmiştir.

“*Afyonkarahisar milletvekili Şükrü Efendi bir risale yayımlayarak şöyle diyordu: ‘Türkiye Büyük Millet Meclisinin tabii reisliğini halifenin haiz olması yani kanunların ve hükümet kararlarının halife tarafından tasdik edilmesi şeriat icabıdır.*”

“*Mısır’a kaçan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi de, gazetelere verdiği bir beyanatta hilafetle saltanat ayrılmasını dinsizlik olarak vasıflandırıyor.*”

“*İstanbul barosunun reisi bulunan bir zat da ‘hükümdarlık karşısında millet’ adıyla yayımladığı bir risalede aynı mesele üzerinde ‘Hilafet sıfatının cismani kuvvetten ayrı olarak mevcudiyeti, İslam esaslarına ve geleneklerine göre tasavvur edilemez.*”

Kitaplarda halifeliğin kaldırılmasının Mecliste kabul edilen kanunlarla yapıldığı ve Mustafa Kemal’e yapılan halifelik teklifine değinilmiştir.

“*TBMM hararetili tartışmalardan sonra 429, 430 ve 431 sayılı kanunları kabul etti. Bunlara göre ‘muamelât-ı nâs-a dair olan ahkâmın teşri ve infazı’ TBMM ile onun teşkil ettiği hükümete devredildi. Şer’iye ve Evkaf Vekaleti kaldırıldı. Türkiye dahilindeki bütün ilmi müessese ve okullar Maarif Vekaletine bağlandı. Halife hal’ ve hilafet makamı lağvolundu. Son*

halife, Osmanlı hanedanının bütün azasıyla Türkiye Cumhuriyeti topraklarında oturmak hakkından men edildi. Bu önemli inkılâp hareketinden önce halifeliği kurtarmak isteyenlerin ısrarlı tekliflerine rağmen Mustafa Kemal halifeliği üzerine almadı.”.

Son halife Abdülmecit Efendi'nin yurtdışına çıkarılma emriyle beraber uygulama safhasına geçişini anlatan kitap bölümünü duygusal bir cümleyle sonlandırmıştır.

“İstanbul valisi 4 Mart gecesı Dolmabahçe Sarayına giderek, henüz yatmış bulunan Abdülmecit'i uyandırıyor ve Büyük Millet Meclisinin kararını bildiriyor. Buna göre Abdülmecit 5 Mart sabahı İsviçre istikametinde Türk topraklarını terk etmek zorundadır. ... 5 Mart sabahı 10 otomobil ve kamyon, halife ile beraberindekileri trene bindirmek üzere Çatalca'ya götürüyor. 5 Mart sabahı güneş Türkiye'nin yeni bir inkılâbını selamlıyordu.”.

Kitabın son paragrafında halifeliğin kaldırılmasının önemine yer verilerek konu anlatımına son verilmiştir. *“Halifelik müessesesinin kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti devletinin teşkilat bakımından kuvvetlenmesi, Türk cemiyetinin içtimaî inkılâplarıyla çağdaş bir seviyeye getirilmesi ve dış siyasette, devletlerle güvenlik esasına dayanan münasebetler kurulması bakımından gerekli idi.”.*

1980 Darbesi ve 1982 Anayasası Sonrasında Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı

1980 askeri darbesi ile 2000 yılına kadar olan 20 yıllık dönemi kapsamaktadır.

12 Eylül 1980 tarihinde sabaha karşı Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. Ülkemizin ikinci askeri darbesi olan 1980 askeri darbesi, 1960 askeri darbesinden farklı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 1960 askeri darbesi ordu içerisindeki küçük ve orta rütbeli askerler tarafından yapılırken 1980 askeri darbesi ordunun en üstünden, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından gerçekleştirilmiştir.

12 Eylül askeri darbesinin amacını yönetime el koyan “*Milli Güvenlik Konseyi*”ni oluşturan Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından hazırlanan bildiride okunmuştur.

Askeri darbe sonucu yönetime geçen Milli Güvenlik Konseyi darbeden iki yıl sonra bir anayasa hazırlamıştır. 1982 Anayasası Kurucu Meclis tarafından 18.10.1982'de halk oylamasına sunulmak üzere kabul edilmiş ve 20.10.1982 tarihli ve 17844 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış; 7.11.1982'de halk oylamasına sunulduktan sonra %91,17 oranında kabul oyu ile kabul edilmiş, 09.11.1982 tarihli ve 17863 Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de

yeniden yayınlanmıştır. Çeşitli değişiklikler yapılarak günümüzde de geçerliliğini devam ettiren anayasamızdır.

1982 Anayasasının 42. Maddesi eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi ile ilgili maddeleri kapsar ve şu şekildedir:

“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.”

1960 darbesi sonrası eğitim politikaları askeri ideolojiyi bünyesinde hissettirmemişti. Ancak 1980 darbesi sonrası askeri rejim ideolojisi eğitime yansımış ve ilk olarak 1 Şubat 1982 tarihli Tebliğler Dergisinde ayrıntılı olarak duyurulmuştu. Milli Eğitim Bakanlığı Savunma Sekreterliği’nden kamu kuruluşlarına gönderilen bu duyurunun ilk kısmı Kamu Kuruluşları ve Milli Beraberlik; ikinci kısmı, Kamu Kuruluşlarında Tarafsızlık ve Cumhuriyete Bağlılık; üçüncü kısmı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türk Milliyetçiliği ve Atatürk Milliyetçiliğine ilişkindir. Bildirinin son kısmında, Psikolojik Savaş ve Psikolojik Savunmaya ilişkin bir konferansın bilgileri de yer almaktadır. Sık sık dinin yasakladığı şeylerden kaçınma ve icaplarına uyma biçiminde uyarılar yer almıştır (Kadı, 2019, s.69).

1980 Darbesi ve sonrası 2000 yılına kadar olan dönemde eğitim alanında çalışmalar yapan altı Milli Eğitim Şurası toplanmıştır. Bu dönemde 1982, 1988, 1990, 1993, 1996 ve 1999 yıllarında eğitim kararlarıyla eğitim düzenlenmeye çalışılmıştır.

8 – 11 Haziran 1982 tarihlerinde toplanan 11. Milli Eğitim Şurası, 8 – 22 Haziran 1988 tarihlerinde toplanan 12. Milli Eğitim Şurası, 15 – 19 Ocak 1990 tarihlerinde toplanan 13. Milli Eğitim Şurası, 27 – 29 Eylül 1993 tarihlerinde toplanan 14. Milli Eğitim Şurası, 13 – 17 Mayıs 1996 tarihlerinde toplanan 15. Milli Eğitim Şurası, 13 – 17 Kasım 1999 tarihlerinde toplanan 16. Milli Eğitim Şurasında alınan öğretmen yetiştirme, hizmetiçi eğitim sorunları, milli eğitimimize daha fazla önem verilmesi gerektiği, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın teşkilatı ve görevleri ile ortaöğretimde yeniden yapılanma, toplumun eğitim ihtiyacının sürekli karşılanması, bireylerin bilgisayarla tanışması, mesleki ve teknik eğitime önem verilmesi ile *Milli Eğitim Terimleri Sözlüğü*’nün

hazırlanması talimatı ve çağı yakalama projesinin hayata geçirilmesi gibi önemli kararlar alınmıştır.

12 Eylül 1980 tarihindeki askeri darbeden 2000 yılına kadar olan dönemde inceleyeceğimiz kitaplar şu şekildedir:

- Mükerrerem Su ve Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi
- İsmet Parmaksızozoğlu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük
- Mükerrerem Su ve Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

Mükerrerem Su ve Ahmet Mumcu; Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi

1981, 1984, 1986, 1988, 1990 yıllarında basılan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*” isimli Mükerrerem K. Su ve Ahmet Mumcu tarafından kaleme alınan kitapta “*halifeliğin kaldırılması*” yedi sayfada anlatılmıştır. Kitapların 1988 yılından sonraki basımları Güler Şenünver, Nilay Işıksalan ve Hamiyet Bican tarafından yeni baskıya hazırlanıp yayımlanmıştır.

Halifeliğin kaldırılması konu başlığı “*Cumhuriyet’in İlanı ve Halifeliğin Kaldırılması*” bölümünde ele alınmıştır. Halifeliğin kaldırılması ve bunun önemi konu başlığı altında *Halifeliğin Anlamı, Halifeliğin Kaldırılması, Halifeliğin Kaldırılmasının Önemi* alt başlıkları şeklinde anlatılmıştır.

Kitaplarda Hz. Muhammed’in devlet başkanı olduğu ve dinsel kurallar koyduğundan bahsedilmiş halife kavramı üzerinde durularak artık halifelerin dinsel vasıflarının olmadığı sadece yönetim alanında Hz. Muhammed’in yerine devlet yönetimi sağlamak olduğu anlatılmıştır. “... Görevi, Hz. Muhammed’in yerine devleti yönetmekti, dinsel kurallar koyamazdı. Çünkü Peygamberin ölümü ile artık dinsel kural koymak imkanı kalmamıştı. Böylece halifeler, yalnız İslam Devletini yönetmekle yükümlü kimselerdi”.

Kitaplarda geçen yıllar içinde konu bazında ya da ifadelerde bir değişim görülmemiş aynı ifadelerle aynı cümleler kullanılmıştır. Sadece 1981 yılı basımlı kitapta “*Halifeliğin Anlamı*” adlı konu başlığı basım hatası nedeniyle “*Malifeliğin Anlamı*” olarak yazılmış sonraki yıllarda bu basım hatası düzeltilmiştir. Ayrıca 1981, 1984, 1986, 1988, 1990

yıllarındaki kitaplarda “*Büyük Peygamber eşsiz dehası ile dinini yayarken...*” ifadesi kullanılmış olup 2000 ve sonrası bu ifade değişmiştir.²²

Kitapta halife olma koşullarına, halifeliğin kimlere ve hangi devletlerde olduğu ve Osmanlıya geçişi konularına uzun bir şekilde değinilmiştir. Bu konulara değinilirken öznel ifadelere de yer verilmiştir. “... *bazı Müslüman hükümdarlar, saraylarında uydurma halifeler besleyerek sözüm ona İslam dünyasında üstünlük kurmaya, etkili olmaya çalışmışlardır, ama bu çabalar hiçbirine yarar sağlamamıştır.*”.

Kitaplarda halifeliğin kaldırılma gerekçeleri verilirken halifeliğin anlamını yitirdiği sadece isminin kaldırıldığına değinilmiştir.

“... Giderek Osmanlı padişahları bütün İslam milletleri üzerinde birleştirici bir otorite olarak, batıya karşı güçlenmek istemişlerdi. İşte Osmanlı padişahlarının aynı zamanda halife de sayılmaları böyle olmuştur. Ancak Osmanlı Padişahları Türktüler ve Kureyş Kabilesinden değillerdi. Bu nedenle, Türkler dışında onların halifelikleri pek sayılmamıştır. Buna en güzel örnek, Birinci Dünya Savaşında Arapların durumudur. İslamların Halifesi kutsal cihat ilan etmiştir ama Araplar hiç saymadıkları halifenin bu isteğine aldırış etmeden o zamanki en büyük düşmanımız İngilizlerle birlik olmuşlardır. Halifenin ordusunu arkadan vurmuş, onbinlerce Müslüman Türk’ü şehit etmişlerdir. Eğer Osmanlı Halifesini tüm Müslümanlar saysaydı, Araplar böyle bir davranışta bulunamazlardı.”

Kitapta Son halife Abdülmecit veliaht iken Padişah Vahdettin ile bir törende çekilmiş fotoğrafı kullanılmıştır. Halife Abdülmecit Efendi hakkında hiçbir konuya değinilmemiş olup sadece halifelik kurumu üzerinde durulmuştur.

Kitapta halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra kaldırılmasının önemi başlıklı bir konuya da değinilmiştir. Halifeliğin kaldırılmasının önemini iki başlık da veren kitap ilk başlık olarak fiili olarak uzun yıllar önce işlevini kaybettiğini ikinci olarak da laikliğe geçişte çok önemli bir adımı oluşturduğu şeklinde anlatmıştır. Kitap laiklik aşamasındaki önemine ayrı bir paragraf ayırarak değinmiştir.

“... halifeliğin kaldırılması ile laik düzene geçişte çok büyük bir adım atılmıştır. İleride de görüleceği gibi, Türk İnkılâbının temel taşlarından biri laikliktir. Cumhuriyetle birlikte laiklik düzenine geçerken bir dinsel simge olan ve yalnız Sünnî İslam düşüncesini temsil eden birinin devletin başında bulunması tutarsızdı; devleti salt Sünnilere seslenen bir yapıda gösteriyordu. Oysa laiklikte devletin temeli ve simgesi din değil, akıldır. Devlet dine karşı değildir, ama, hiçbir dini veya mezhebi ötekine göre kayırmaz. Din vicdan işidir ve devlet laik düzende

²² 2000 Yılı ve Sonrasında Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı başlığında bu konuya tekrar değinilecektir.

vatandaş vicdanının bekçisidir. İşte halifeliğin kaldırılmasındaki ikinci önemli anlam budur. Bu nedendir ki, laikliğe gidiş hızlanmıştır.”

Kitaplarda Abdülmecit Efendi anlatılırken öznel bir tutum sergilenmiştir. “... *halife de ölçülü hareket etmeyi bir yana itmiş, gericilerden aldığı cesaretle kışkırtıcılığa bile başlamıştı.*”

Kitapta 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan bir kanun ile halifeliğin kaldırıldığı ve aynı kanunla Osmanlı ailesi üyelerinin gelecekte saltanat ve halifelik iddialarında bulunmalarını önlemek maksadıyla yurtdışına çıkarılmalarının kabul edildiğine değinilmiştir. “ ... *TBMM 3 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği kanunla Halifeliği kaldırdı. Gelecekte, saltanat ve halifelik iddiasında bulunmamaları için Osmanlı Ailesi üyelerinin de yurt dışına çıkarılmaları aynı kanunla kabul edildi.*”

Kitaplarda halifeliğin kaldırılmasının milletvekillerinin ve din adamlarının desteğiyle olduğu belirtilmiş ve TBMM’de yapılan konuşmalarda bu destek açıklanmıştır. “*Halifeliğin kaldırıldığı gün TBMM’nde yapılan konuşmalarda pek çok milletvekili cumhuriyetin ilanı ile artık halifelik kurumuna yer kalmadığını belirtmişlerdir. Özellikle milletvekili olan bilgili, ileri görüşlü, aydın din bilginleri yaptıkları konuşmalarla Osmanlı Halifeliği denilen Kurumun bilimsel olarak savunulmasına imkan olmadığını anlatmışlardır.*”

Kitabın konu sonunda sorulara yer verilmiş, sorular bilgi ölçme, anlatılanların kavranma düzeyini belirleme şeklinde hazırlanmıştır. Sorulan sorularda konuya nesnel bir tutumla yaklaşıldığı değerlendirilmiştir. “*Halifelik nasıl, nerede ve ne zaman doğmuştur? Halifelerin hangi kabileden geldiklerini, görevlerini açıklayınız. Ve Halifeliğin kaldırılmasını gerektiren sebepleri, ne zaman ve nasıl kaldırıldığını, bu hareketin önemini belirtiniz.*”

İsmet Parmaksızoğlu; Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

1981 ve 1983 yıllarında okutulan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*” isimli tarih ders kitabı İsmet Parmaksızoğlu tarafından kaleme alınan kitapta halifeliğin kaldırılması üç sayfada anlatılmıştır. Ayrıca “*Halifelik Nedir?*” konu başlığıyla okuma parçası verilmiştir.

1981 ve 1983 yıllarında basılan ve incelediğimiz İsmet Parmaksızoğlu'nun yazdığı kitaplar birbirinin aynısı olup iki yıl arasında hiçbir değişiklik yapılmamıştır.

Halifeliğin kaldırılması konusuna tarih verilmeden “*Mustafa Kemal Paşa, milletin egemenliğine, onun simgesi olan Cumhuriyet’e her hangi bir gölge düşürülmesine kesinlikle karşıydı. Halk egemenliğinden, Cumhuriyet rejiminden tedirgin olanlar şimdi halifelik kavramına sığınmışlardı. Saltanatı savunmaya halk fırsat vermemişti. Saltanatın ne olduğunu, saltanattan ne acılara katlanıldığını herkes biliyordu. Ama, halifeliğin din yönünden, inanç yönünden yanlış bir yorumu Türkiye’de yerleşmişti. O da halifenin Tanrı’nın yer yüzünde temsilcisi, gölgesi olduğu kanısı idi.halife olmadan devlet yönetilmez, ibadetler geçerli olmaz, Cuma namazı kılınmaz sanılıyordu. Bu kanıları işlemekle halkı kandırmak kolaydı.*” cümleleriyle başlanılmış ve halifelik makamının İslam’da yeri olmadığına değinilmiştir.

Kitapta halife olma şartlarına değinilmiş, halifenin yerini Büyük Millet Meclisinin aldığı anlatılmıştır. Bazı politikacıların halifeliği meclisin üzerinde tuttukları hatta Vahdettin’in kaçışı üzerine halife seçilen Abdülmecit Efendi’nin de bu tutumda olduğu anlatılmıştır. “*İstanbul’da atalarından Sultan Fatih’in giysilerine benzer kılıklarla Cuma namazlarında halka kendini gösteriyor.*” Halife Abdülmecit Efendi’nin takındığı tavrın Mustafa Kemal’in üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve meclis açılış konuşmasında bu duruma değinerek politikaya alet edilmemesi için gerekli önlemin alınmasını belirtmiştir. Bu önlemin 3 Mart 1924’te kabul edilen bir yasayla halifeliğin kaldırılması olduğuna değinilmiştir.

Kitapta Abdülmecit Efendi’nin halifeliğin kaldırılmasından sonra yurtdışına çıkarılmasına dair bir konuya değinilmemiş, halifeliğin TBMM’nin yüce kişiliğinde saklı sayıldığı yazılmıştır.

Kitaplarda halifelik ve halifeliğin kaldırılması konusu kısaca anlatılmış tarih verilmeden hikayeci bir üslupla anlatılmıştır.

Mükerrem K. Su ve Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

1987 yılında okutulan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*” isimli tarih ders kitabı Mükerrem K. Su ve Ahmet Mumcu tarafından kaleme alınan kitap da halifeliğin kaldırılması üç sayfada anlatılmıştır. “*Halifeliğin kaldırılması*” konusu “*Cumhuriyetin İlanı*” konusunun içinde verilmiştir.

1981, 1984, 1986, 1988 ve 1990 yıllarında basılan ve yine aynı yazarlar tarafından yazılan ve 1987 yılındaki basımında anlatım ve dil yönünden çok farklılık olmayan kitapta en belirgin farklılık kitabın ismidir. Kitap daha önceki basımlarında “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*” iken “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*” adını almıştır.

Kitabın konu sonunda sorulara yer verilmiş, sorular bilgi ölçme, anlatılanların kavranma düzeyini belirleme şeklindedir. Doğru sorular sorulmuş olup nesnel bir tutumla yaklaşılmıştır. Bu sorular şu şekildedir: “*Halifelik nasıl, nerede ve ne zaman doğmuştur? Halifelerin hangi kabileden geldiklerini, görevlerini açıklayınız. ile Halifeliğin kaldırılmasını gerektiren sebepleri, ne zaman ve nasıl kaldırıldığını, bu hareketin önemini belirtiniz.*”

Kitapta halifeliğin Osmanlıya geçişi ve padişahların halife olmaları konusuna değinilmiştir. “... Osmanlı padişahları bütün İslam milletleri üzerinde birleştirici bir otorite olarak batıya karşı güçlenmek istemişlerdi. İşte Osmanlı padişahlarının aynı zamanda halife de sayılmaları böyle olmuştur. Ancak Osmanlı padişahları Türk'tüler ve Kureyş Kabilesinden değillerdi. Bu nedenle Türkler dışında onların halifelikleri pek sayılmamıştır. Buna en güzel örnek Birinci Dünya Savaşında Arapların durumudur.”

Halifelik konusu olduğu gibi aktarılmış olup Halife Abdülmecit Efendi anlatılırken öznel bir tutum sergilenmiştir. “... halife de ölçülü hareket etmeyi bir yana itmiş, gericilerden aldığı cesaretle kışkırtıcılığa bile başlamıştı.”

Kitapta son halife Abdülmecit veliaht iken Padişah Vahdettin ile bir törende çekilmiş fotoğrafı kullanılmıştır.

Kitapta halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra kaldırılmasının önemi başlıklı bir konuya da değinilmiştir. Halifeliğin kaldırılmasının önemini iki başlık da veren kitap ilk başlık olarak fiili olarak uzun yıllar önce işlevini kaybettiğini ikinci olarak da laikliğe geçişte çok önemli bir adımı oluşturduğu şeklinde anlatmıştır. Kitap laiklik aşamasındaki önemine ayrı bir paragraf ayırarak değinmiştir.²³

Kitaplarda ifadeler genel olarak nesnel bir tutumla verilmiş olup konu bir bütünlük içinde araştırmaya dayalı olarak anlatılmıştır.

²³ Aynı yazarların 1981, 1984, 1986, 1988 ve 1990 yıllarındaki kitapları incelenirken aynı paragrafa değinilmiş olup burada ayrıca verilmemiştir.

2000 Yılı ve Sonrasında Basılan Tarih Ders Kitaplarında Halifelik Müessesesinin Ele Alınışı

2000 yılından 2019'a yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönem eğitim alanında yenilik ve gelişmelerin yaşandığı, okulların ileri teknolojiyle donatılmaya başlandığı, ders kitaplarının öğrencilere bedava dağıtıldığı bir dönemdir. 2005 yılında “*öğretmen merkezli*” eğitim anlayışından “*öğrenci merkezli*” eğitim anlayışına geçilmiştir.

2005 öncesinde ortaöğretim tarih ders kitapları ezberci yapısı, düz anlatımı, siyasi tarihin ağırlıklı olması gibi pek çok noktada eleştiriler almaktaydı. Değişen eğitim felsefesiyle birlikte tarih ders kitapları da değişime girerek yeniden yapılandırılmıştır. Eski ders kitaplarına oranla incelenen tarih ders kitaplarında pek çok açıdan belirgin bir biçimde değişim görülmektedir. Bu da eğitim felsefesinin etkisiyle gerek ders kitaplarında gerekse öğretim ortamlarında değişimin başladığını göstermektedir (Kibar, 2019, s.166).

2000 yılı ve sonrası döneminde eğitim alanında çalışmalar yapan üç Milli Eğitim Şurası toplanmıştır. Bu dönemde 2006, 2010 ve 2014 yıllarında eğitim kararlarıyla eğitim düzenlenmeye çalışılmıştır.

13 – 17 Kasım 2006 tarihlerinde toplanan 17. Milli Eğitim Şurası, 1 – 5 Kasım 2010 tarihlerinde toplanan 18. Milli Eğitim Şurası ile 2 – 6 Aralık 2014 tarihlerinde toplanan 19. Milli Eğitim Şuralarında alınan kararlar sınav sistemi değişikliği, yaşam boyu öğrenmeyi destekleme, okulöncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi, rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetinin eğitimin her aşamasına verilmesi, eğitim dilinin sadece Türkçe olması ile öğretmen ve eğitim yöneticilerinin niteliğinin arttırılması ve okul güvenliği konularıydı.

2000 yılı ve sonrasında inceleyeceğimiz kitaplarımız şu şekildedir:

- Mükerrrem K. Su ve Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi
- İdris Akdin, Muhittin Çakmak ve Mustafa Genç, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük
- Kemal Kara, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük
- Komisyon, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük
- Mahmut Ürküt, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük
- Akif Çevik, Gül Koç, Koray Şerbetçi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

Mükerrem K. Su ve Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi

2000, 2001, 2002, 2003, 2004 yıllarında okutulan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*” isimli Mükerrem K. Su ve Ahmet Mumcu tarafından kaleme alınan kitapta “*halifeliğin kaldırılması*” yedi sayfada anlatılmıştır.

1981, 1984, 1986, 1988, 1990 yıllarında da okutulan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ders kitabının 2000 ve sonrası için yapılmış değişikliği, basımlarında Güler Şenünver, Nilay Işıksalan ve Hamiyet Bican tarafından yeni baskıya hazırlanıp yayımlanmış olmasıdır.

Halifeliğin kaldırılması konu başlığı “*Cumhuriyet’in İlanı ve Halifeliğin Kaldırılması*” bölümünde ele alınmıştır. Halifeliğin kaldırılması ve bunun önemi konu başlığı altında *Halifeliğin Anlamı, Halifeliğin Kaldırılması, Halifeliğin Kaldırılmasının Önemi* alt başlıkları şeklinde anlatılmıştır.

Kitaplarda konuya halifeliğin anlamı nedir açıklamasıyla başlanılmış kısaca Hz. Muhammed ve sonrasındaki haleflerinden bahsedilmiştir. 4 Halife dönemi ve halifeliği kimlerin kullandığı ve Osmanlıya geçişi anlatılarak konu özet şeklinde anlatılmıştır.

Kitapların basımlarında 1981’den 2000’e kadar çok değişiklik yaşanmamış olup yapılan değişiklikler ise anlatım dilinin sadeleşmesi ve bazı ifadelerin çıkarılmasıdır. “*Büyük İslam Dininin kurucusu Hazret-i Muhammed, aynı zamanda bir devlet şefiydi*” (Su ve Mumcu, 1988, s. 186) cümlesindeki ‘devlet şefi’ “*Büyük İslam Dininin kurucusu Hazret-i Muhammed, aynı zamanda bir devlet başkanıydı*” cümlesinde ‘devlet başkanı’ olarak sadeleştirilmiş ve “*Büyük Peygamber eşsiz dehası ile dinini yayarken...*” ifadesinin kaldırılmıştır.

2000 yılı ve sonrasında basımı yapılan kitaplar, önceki yıllardaki kitaplara göre daha sade bire dille yazılmış, günün koşullarına ve o dönemin öğrenci düzeyine uygun ifadeler kullanılmıştır.

Halifeliğin kaldırılma gerekçelerinin kısaca anlatıldığı kitapta nesnelliğe yakın bir tutumla olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır.

“Aslında halifenin yalnız bir devlet başkanı olduğunu gördük. Saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti kesinlikle son buldu. Ardından cumhuriyet ilan edildi ve devlet başkanı seçildi. Şimdi, artık halifenin hiçbir rolü kalmamıştı. Dinsel yetkisi olmayan halifenin, cumhurbaşkanı ile birlikte yaşaması mantığa aykırı ve gereksizdi. Ayrıca tehlikeliydi de. Nitekim, saltanatın kaldırılıp cumhuriyetin ilanı üzerine, eski rejim yanlılarının sığınıp güç

alabilecekleri tek kişi olarak halife kalmıştı. Eski rejim yanlılarının halife Abdülmecit'in çevresinde toplanmaya başladıkları görülıyor. ... kutsal kişiliği olan halife, milletin de üstünde bir varlıktı. 'TBMM Halifenin, Halife de TBMM'nindir' diyorlardı. Yeni kurulan cumhuriyet rejimini böyle bir tehlike karşısında bırakmak doğru olmazdı. Halife de ölçülü hareket etmeyi bir yana itmiş, gericilerden aldığı cesaretle kışkırtıcılığa başlamıştı. Halifenin davranışları cumhuriyeti kuran orduyu kızdırmıştı. Gazi, İzmir'de komutanlarla konuşarak ordunun da görüşünü aldı. Sonunda, TBMM 3 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği kanunla halifeliği kaldırdı."

Kitaplarda Hz. Muhammed'in devlet başkanı olduğu ve dinsel kurallar koyduğundan bahsedilmiş halife kavramı üzerinde durularak artık halifelerin dinsel vasıflarının olmadığı sadece yönetim alanında Hz. Muhammed'in yerine devlet yönetimi sağlamak olduğu anlatılmıştır. "... Görevi, Hz. Muhammed'in yerine devleti yönetmektir, dinsel kurallar koyamazdı. Çünkü Peygamberin ölümlü ile artık dinsel kural koymak imkanı kalmamıştı. Böylece halifeler, yalnız İslam Devletini yönetmekle yükümlü kimselerdi".

1981 ve sonrası yıllardaki kitaplarda "Büyük Peygamber eşsiz dehası ile dinini yayarken..." ifadesi kullanılmış olup 2000 ve sonrası bu ifade "Hz. Muhammed dinini yayarken ..." şeklinde değiştirilmiştir.

Kitapta halife olma koşullarına, halifeliğin kimlere ve hangi devletlerde olduğu ve Osmanlıya geçişi konularına uzun bir şekilde değinilmiştir. Bu konulara değinilirken öznel ifadelerle de yer verilmiştir. "... bazı Müslüman hükümdarlar, saraylarında uydurma halifeler besleyerek sözüm ona İslam dünyasında üstünlük kurmaya, etkili olmaya çalışmışlardır..."

Kitapta Son Halife Abdülmecit veliaht iken Padişah Vahdettin ile bir törende çekilmiş fotoğrafı kullanılmıştır. Halife Abdülmecit Efendi hakkında hiçbir konuya değinilmeden sadece halifelik kurumu üzerinde durulmuştur.

Kitapta halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra kaldırılmasının önemi başlıklı bir konuya da değinilmiştir. Halifeliğin kaldırılmasının önemini iki başlık da veren kitaplar ilk başlık olarak fiili olarak uzun yıllar önce işlevini kaybettiğini ikinci olarak da laikliğe geçişte çok önemli bir adımı oluşturduğu şeklinde anlatmıştır. Kitap laiklik aşamasındaki önemine ayrı bir paragraf ayırarak değinmiştir.

"... halifeliğin kaldırılması ile laik düzene geçişte çok büyük bir adım atılmıştır. İleride de görüleceği gibi, Türk İnkılâbının temel taşlarından biri laikliktir. Cumhuriyetle birlikte laiklik düzenine geçerken bir dinsel simge olan ve yalnız Sünnî İslam düşüncesini temsil eden birinin

devletin başında bulunması tutarsızdı; devleti salt Sünnilere seslenen bir yapıda gösteriyordu. Oysa laiklikte devletin temeli ve simgesi din değil, akıldır. Devlet dine karşı değildir, ama, hiçbir dini veya mezhebi ötekine göre kayırmaz. Din vicdan işidir ve devlet laik düzende vatandaş vicdanının bekçisidir. İşte halifeliğin kaldırılmasındaki ikinci önemli anlam budur. Bu nedenledir ki, laikliğe gidiş hızlanmıştır.”

Kitapta 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan bir kanun ile halifeliğin kaldırıldığı ve aynı kanunla Osmanlı ailesi üyelerinin gelecekte saltanat ve halifelik iddialarında bulunmalarını önlemek maksadıyla yurtdışına çıkarılmalarının kabul edildiğine değinilmiştir. “ ... TBMM 3 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği kanunla Halifeliği kaldırdı. Gelecekte, saltanat ve halifelik iddiasında bulunmamaları için Osmanlı Ailesi üyelerinin de yurt dışına çıkarılmaları aynı kanunla kabul edildi.”

Kitabın konu sonunda sorulara yer verilmiş, sorular bilgi ölçme, anlatılanların kavranma düzeyini belirleme ve bilgiyi yorumlama şeklinde değerlendirme soruları hazırlanmıştır. Sorulan sorularda konuya nesnel bir tutumla yaklaşıldığı değerlendirilmiştir. Sorular 1980’li yıllardaki soruların aynısı olup bazı sorular bölünerek sorulmuştur. “*Halifelik nasıl, nerede ve ne zaman doğmuştur? Halifelerin hangi kabileden geldiklerini, görevlerini açıklayınız. ve Halifeliğin kaldırılmasını gerektiren nedenleri açıklayınız, Halifeliğin kaldırılmasının önemini açıklayınız.*”

İdris Akdin, Muhittin Çakmak ve Mustafa Genç, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

2005, 2006, 2007, 2008, 2009 yıllarında okutulan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*” isimli tarih ders kitabı İdris Akdin, Muhittin Çakmak ve Mustafa Genç tarafından hazırlanmış olup kitapta “*halifeliğin kaldırılması*” üç sayfada anlatılmıştır.

‘*Cumhuriyet’in İlanı ve Halifeliğin Kaldırılması*’ başlığı altına ele alınan halifeliğin kaldırılması bölümü ‘*Halifeliğin Kaldırılması ve Önemi*’ alt başlığı altında incelenmiştir.

Kitaplarda ilk olarak halife kavramı açıklanmış ve halifeliğin gelişim sürecine değinilmiştir. Osmanlıya geçişi ve kaldırılmasına kadar yaşanan olaylara kısaca değinilmiş, halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı ailesinin yurtdışına çıkarılmasıyla birlikte halifeliğin kaldırılmasının önemine vurgu yapılmıştır. “*Halifeliğin kaldırılmasıyla, inkılâpların yapılmasında ve dış siyasette karşılıklı güvenin sağlanmasında önemli adımlar atılmış oldu.*”.

Abdülmecit Efendi'nin halife seçilmesi ve halifeliği sırasında yaşanan olayları ve halifeliğini nasıl yönettiğinin anlatıldığı kitaplarda halifelik makamının hem içte hem de dışta nasıl kullanılmak istendiği ve Halife'nin bu duruma karşı yaklaşımına değinilmiştir.

“...Abdülmecit Efendi, İstanbul basınının ve saltanatın geri gelmesini isteyenlerin kışkırtmalarıyla bu ilkelere uymadı. ... Gelenekçi kesim, Cumhuriyet'in ilanı ile halifenin siyasi işlevinin sona erdiğini görüyordu. Halife yeniden törenler düzenlemeye, önemli kişileri kabul edip siyasi demeçler vermeye başladı. Ayrıca Batılı ülkeler de kendisini kışkırtıyordu.”.

Kitaplarda halifeliğin kaldırılmasının Mecliste kabul edilen kanunla yapıldığı ve aynı çıkarılan kanunları ‘Tevhid-i Tedrisat Kanunu’, ‘Şer’iye ve Evkaf Vekâleti ve Erkan-ı Harbiye Vekaleti’nin Kaldırılması’ ile ‘Son Halife ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti topraklarında oturmalarının yasaklanması’ kanunlarının kabul edildiği anlatılmıştır. Kitaplarda ayrıca yurtdışına çıkarılan hanedan üyelerinin günümüzde Türkiye’ye giriş yasaklarının kalktığına da yer vermiştir.

“Halk Fırkası üyesi Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve 53 milletvekili, halifeliğin kaldırılmasını ve Osmanlı hanedanının Türkiye’den çıkarılmasını isteyen bir yasa teklifini Meclis’e sundular. 3 Mart 1924’te Mecliste görüşülen bu yasa teklifi, iki milletvekili dışında kabul edildi ve halifelik kaldırıldı. Aynı gün, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. Şer’iye ve Evkâf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye Vekaleti kaldırıldı. Son Halife ve Osmanlı Hanedanı’nın Türkiye Cumhuriyeti topraklarında oturmaları yasaklandı. Çünkü Türkiye’de kalırlarsa gelecekte saltanat ve halifelik iddiasında bulunabilirlerdi. ... Günümüzde Osmanlı hanedanının Türkiye’ye giriş yasağı kalkmış durumdadır.”

Kitabın son paragrafında halifeliğin kaldırılması sonrasında meydana gelen olaylara yer verilerek konu anlatımına son verilmiştir. *“Saltanattan sonra halifeliğin de kaldırılması, bazı kötü niyetli işbirlikçilerin harekete geçmesine neden oldu. Halkın duygularını istismar ederek onları hükümete karşı ayaklanmaya çağırıyorlardı. Fakat Mustafa Kemal ve arkadaşlarının halk ile iyi ilişkiler kurması yurt gezilerine çıkarak halifeliğin ve saltanatın bundan sonra bir yarar getirmeyeceğini anlatması halkın gerçekleri öğrenmesine neden oldu.”*

Kitaplarda yer alan Atatürk’ün Cumhurbaşkanı olduğu fotoğraf 2006 yılında ‘Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ şeklinde yazılırken 2007, 2008 ve 2009 yıllarındaki basımlarında ‘Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Milletvekilleri’ şeklinde yazılmıştır.

Kitaplarda konu anlatımı öznel anlayıştan uzak araştırma sonucu kronolojik bir biçimde takip edilmiş, tarihi olayların anlatımı, yazarların yorum ve görüşlerini içermeden sağlanmıştır. Kitaplarda yazım ve imla hataları olmayıp konu anlatımında sade bir dil kullanılmıştır.

Kemal Kara, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

2007 yılında okutulan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*” isimli tarih ders kitabı Kemal Kara tarafından hazırlanmış olup kitapta halifeliğin kaldırılması altı sayfada anlatılmıştır.

“*Cumhuriyet’in İlanı ve Halifeliğin Kaldırılması*” ana başlığı altında işlenmiş olan halifeliğin kaldırılması konusu “*Halifeliğin Anlamı ve Tarihçesi*”, “*Halifeliğin Kaldırılması*” ve “*Halifeliğin Kaldırılmasının Önemi*” şeklinde üç ayrı başlıkta incelenmiştir.

Kitapta halife kavramının anlamı açıklanmış, siyasi bir anlam taşıdığına değinilmiştir. Halifeliğin kısa bir tarihçesi anlatılarak Osmanlıya geçişine değinilmiş ve halifelik kurumunun işlevselliğini kaybettiğinden bahsedilmiştir. “... *Birinci Dünya Savaşı’na girildiğinde Padişah V. Mehmet Reşat, halife olarak ‘cihat’ ilan etti. Ancak bu çağrıya katılan hiçbir Müslüman topluluk olmadı.*”.

Halifeliğin kaldırılma gerekçeleri kısaca verilmiş olup TBMM’nin Abdülmecit Efendi’yi halife seçmesi ve özellikle sonrasında Halife Abdülmecit Efendi’nin davranışlarından bahsedilmiştir.

“Abdülmecit, fırsat buldukça Osmanlı ailesinden söz etmekte, TBMM’ye karşı olanlarla yakın ilişkiler kurmaktaydı. Abdülmecit bu davranışlarıyla halifeliğe siyasal bir nitelik kazandırmaya çalışıyordu. Padişahlar gibi gösterişli cuma alayları düzenlemek istemesi, bazı komutan ve milletvekillerinin çeşitli nedenlerle halifeyi ziyaret etmeleri, hükümetin dikkatini çekmekte ve huzursuz etmekteydi.”

Halifeliğin kaldırılmasının gerekçeleri kısaca anlatılıp halifeliğin kaldırılmasını kabul eden kanun ile beraber çıkan kanunlar da belirtilmiş ve Osmanlı ailesi üyelerinin saltanat ve hilafette hak iddia etmelerini önlemek amacıyla yurtdışına gönderilmelerine karar verildiği belirtilmiştir. “... *bu olaylar, cumhuriyet ile halifeliğin bir arada olamayacağını gösteriyordu. Halifenin davranışları, cumhuriyeti kuran orduyu da huzursuz etmişti. ... 3 Mart 1924’te TBMM’nin kabul ettiği bir kanunla halifelik kaldırıldı. Osmanlı ailesi*

üyelerinin, gelecekte saltanat ve halifelik iddiasında bulunmamaları için yurtdışına gönderilmeleri, aynı kanunla kabul edildi.”

Halifeliğin kaldırılmasının önemine değinilmiş ve laiklik vurgusu yapılmıştır.

“Halifeliğin kaldırılmasıyla, yeniliklere karşı olanların sığınabilecekleri ve güç alabilecekleri önemli bir dayanak noktası ortadan kaldırılmış oldu. Milli egemenlik ilkesine göre kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde, halifelik makamına gerek yoktu. Bunun yanı sıra, halifeliğin kaldırılması ile devlet yapısının laikleşmesi için, önemli bir adım atılmış oldu. Çünkü Türk İnkılabı’nın temel taşlarından biri de laikliktir.”

Kitapta nesnel bir anlatımla araştırmaya dayalı bir çalışma yapıldığı görülmüştür. Kitapta bilgiler ezberci anlayıştan uzak lise öğretim düzeyine uygun olarak hikayeci bir üslupla anlatılmış olup yazım ve imla hatası yapılmamıştır.

Komisyon, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

2011, 2012, 2013, 2014 yıllarında okutulan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” isimli tarih ders kitabı komisyon tarafından hazırlanmış olup kitapta “halifeliğin kaldırılması” iki sayfada ‘Laik Devlet Yolunda’ konu başlığının altında anlatılmıştır.

Kitaplarda konuya halifelik unvanıyla başlanmış halifelerin görevleri ve Türklerin, İslamiyet’in koruyucusu olduklarından ve halifeliğin Osmanlı padişahlarına geçmesine çok kısa bir şekilde değinilerek genel olarak hilafetin varlığından söz edilmiştir.

Kitapların dördünde de “Milli Politika” başlıklı bir yazı yazılmış olup 2011 yılı için ‘bilgi notu’ şeklinde yayımlanırken 2012, 2013 ve 2014 yıllarındaki kitaplarda ‘etkinlik’ olarak ismi değiştirilmiş ve “Atatürk’ün milli politikasının halifelik makamının kaldırılmasındaki etkileri neler olabilir?” sorusu eklenmiştir.

2011 yılı tarih ders kitabında Halife Abdülmecit Efendi’nin tören fotoğrafı yer alırken 2012, 2013 ve 2014 yıllarındaki tarih ders kitaplarında Abdülmecit Efendi’nin boydan fotoğrafı yayınlanmıştır.

2011, 2012, 2013 ve 2014 yılı tarih ders kitaplarında halifeliği yeren ifadeler yer almamış, öznel ifadelere yer verilmemiştir. Halife Abdülmecit için ise sadece “... siyasi otorite olarak hareket etmek istemesi, resmi törenler düzenlemesi ülkede huzursuzluğa neden oldu.” ifadesi kullanılmıştır.

Halifeliğin kaldırılması gerekçelerine kısaca değinilen kitapta öznel ifadeler yer verilmeden konu bir bütünlük içinde anlatılmıştır. Kitaplarda Abdülmecit Efendi ve Osmanlı hanedanının yurtdışına çıkarılışı ile ilgili “... *Osmanlı ailesine mensup olan kişilerin ileride saltanat ve hilafet iddiasında bulunmalarını engellemek amacıyla ülke dışına gönderilmeleri kararı alındı.*” ifadesi dikkat çekici olmuştur.

Kitaplarda verilen bilgi lise düzeyine uygun olup yalın bir dil kullanılmış, yazım ve imla hataları yapılmamış, üstü kapalı bir söylem görülmemiştir.

Mahmut Ürküt, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

2017 yılında okutulan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*” isimli tarih ders kitabı Mahmut Ürküt tarafından hazırlanmış olup kitapta halifeliğin kaldırılması dört sayfada anlatılmıştır. “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusu “*3 Mart 1924 Tarihinde Yapılan Değişiklikler*” ana başlığında işlenmiştir.

Kitap Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2014 tarihli kararıyla 5 yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

Kitapta Son Halife Abdülmecit Dolmabahçe Sarayı’na gelirken çekilmiş bir fotoğrafı kullanılmıştır.

Kitap halife kavramıyla başlayıp halifeliğin kimlerde olduğu ile devam edip Osmanlıya geçişini çok kısa bir şekilde anlatmıştır. Halifeliğin zaman zaman Osmanlı padişahları tarafından kullanılmak istendiği durumlar olduğu anlatılmış ve Osmanlı’nın son dönemlerine değinilmiştir. “... *Osmanlı padişahları zaman zaman halifeliğin dini yönünü kullandılar. ... Özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde halifelik makamından daha çok yararlanmak için yeni politikalar belirlediler, İslamcılık politikası ile halifelik kurumunu kullanarak Müslüman milletler üzerinde etkili olmaya çalıştılar.*”.

Birinci Dünya Savaşı’nda halife tarafından ilan edilen cihada karşılık alınamayınca halifeliğin eski gücünü yitirdiğine değinilen kitapta saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı ile da tamamen işlevsiz bir hal aldığını belirtilmiştir. “... *Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde halifelik makamından daha çok yararlanmak için yeni politikalar belirlediler, İslamcılık politikası ile halifelik kurumunu kullanarak Müslüman milletler üzerinde etkili olmaya çalıştılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı halifesi, İtilaf Devletlerine karşı cihat çağrısı yaptı. Fakat bu dönemde halifelik eskisi kadar güçlü bir etkiye sahip olmadığı için istenen sonuç elde edilemedi.*”. Burada dikkat çekici bir ifade kullanılmıştır. Bu ifade halifenin yaptığı cihat çağrısının hilafetin

“işlevsizliğinden” dolayı değil de hilafetin “eski gücünü” kaybetmesinden dolayı karşılıksız kaldığı belirtilmiştir.

Abdülmecit Efendi’nin halifeliği sırasında yaptıklarına değinen kitap öznel bir tutumla yaşanan olaylara kısaca değinmiştir. *“Halife olan Abdülmecid Efendi, bir süre sonra saltanatın geri gelmesini isteyenlerin kışkırtmalarıyla kendisini TBMM’den üstün görmeye, bazı milletvekillerini kabul edip siyasi demeçler vermeye başladı.”.*

Halifeliğin kaldırılma gerekçelerine değinilerek cumhuriyetçi, laik ve çağdaş toplum vurgusu yapılmış, halifeliğin kaldırılmasıyla oluşan ortam anlatılmıştır.

“Türk milletinin uygarlık yolunda ilerleme çabaları hızlandı. Aklın ve bilimin esas alındığı demokratik ve laik toplum düzeninin oluşturulması yolunda önemli adımlar atılmış oldu. Halifelğe son verilmesi ile eğitim, aile, kadın hakları, ekonomik ve kültürel alanda modernleşme çabaları için gerekli ortam hazırlandı. Çağdaş dünya ile uyum içinde yaşamak için bütün engeller kaldırılmış oldu.”.

Kitapta yorum yapmayı teşvik edici hem bilgiyi ölçme hem de olayları analiz etmeye yönelik *“Milli egemenlik kavramına ters düşmesine rağmen sizce halifelik neden saltanatla birlikte kaldırılmadı?”* soru sorulmuştur. Ayrıca kitapta tündengelim yöntemiyle hazırlanmış bir soru olup tablo şeklinde gösterilmiştir.

Kitap genel itibariyle nesnel bir anlatıma sahip, gereksiz bilgiyle öğrenciyi yormayan kısa, net ve açıklayıcı bilgiler sunan araştırma sonucu hazırlanmış bir kitap olduğu değerlendirilmiştir.

Akif Çevik, Gül Koç ve Koray Şerbetçi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük

2018 yılında okutulan *“Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük”* isimli tarih ders kitabı Akif Çevik, Gül Koç, Koray Şerbetçi tarafından hazırlanmış olup kitapta *“halifeliğin kaldırılması”* tek sayfada *“Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar”* konu başlığı altında anlatılmıştır.

Kitapta halife kavramına değinilmiş, halifeliğin kısa bir tarihçesi anlatılıp Osmanlıya geçişi ve Osmanlı’daki halifeliğin durumu anlatılmıştır. *“Hz. Muhammed’in vefatından sonra İslam toplumunun dini ve siyasi liderine ‘halife’ unvanı verilmişti. Halifeler, Dört Halife Dönemi’nde bir nevi seçimle belirlenmişti. Fakat daha sonra, Emeviler ve Abbasiler*

dönemlerinde halifelik saltanata dönüşmüştü. Halifelik, 1517’de Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethetmesiyle Osmanlı hanedanına geçti.”

Kitapta halifeliği üstlenerek Osmanlı padişahlarının İslam dünyasında yapıcı ve birleştirici bir rol oynadıkları ama zaman içinde yaşanan gelişmelerle birlikte halifeliğin siyasi etki alanının sınırlandığının görüldüğüne değinilmiştir. “... zaman içerisinde yaşanan gelişmelerle birlikte, halifeliğin siyasi etki alanının sınırlı olduğu görüldü. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında, milliyetçilik akımının etkisiyle, bazı Müslüman toplumlar Osmanlı Devleti’nden ayrılmak için başkaldırdılar. Bu durum, halifelik makamının siyasi etkisini kamuoyunda küçülttü.”

Halifeliğin kaldırılma gerekçeleri ve kaldırılması kısaca anlatılmıştır.

“Halifeliğin kaldırılmasında, halifeliğin cumhuriyet düşüncesine ters düşmesi yanında dönemin siyasi şartları da etkili oldu. Özellikle yeni rejime ters düşen bazı siyasi isimlerin İstanbul’da Halife etrafında yoğunlaşması, Cumhuriyet yönetimini bu konuda harekete geçirdi. ... 3 Mart 1924’te dönemin Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşının verdiği kamun teklifi TBMM tarafından kabul edildi ve böylece halifelik makamı kaldırıldı.”.

Halifeliğin kaldırıldığı gün TBMM’de kabul edilen Erkan-ı Harbiye Reisliği ve Şer’iye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılmasına hem konu içinde değinilmiş hem de bilgi notu şeklinde kısa bir açıklama yapılmıştır.

Halifeliğin kaldırılmasıyla laiklik vurgusu yapılıp yapılacak inkılapların önünün açıldığına değinilmiştir. “... devlet sisteminde var olan ikilik kaldırıldı ve ileriki yıllarda yapılacak olan inkılapların önü açıldı. Laik yönetimi geçmede önemli bir adım daha atıldı.”

Kitapta öğrencileri araştırmaya sevk edici bir soru “*Halifeliğin kaldırılmasının İslam dünyasındaki yankıları neler olmuştur?*” sorulmuş olup soru sadece kitaptaki bilgilere dayalı olarak cevaplanabilecek bir soru olmadığı değerlendirilmiştir. Kitapta Abdülmecit Efendi’nin koltukta otururken çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktadır.

Halifeliğin kaldırılma gerekçeleri kısa ve öz bir şekilde açıklanmış, nesnel bir tutumla değerlendirilmiştir. Kitap son derece akıcı bir dil ile yazılmış olup gereksiz hiçbir bilgi içermemektedir.

V. BÖLÜM

SONUÇ

Halifelik, devlet işlerinin yürütüldüğü bir yönetim biçimidir. Halifelik Hz. Muhammed'in vefatından sonra başlamış ve varlığını Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar devam ettirmiştir. Halifelik, Dört Halife Döneminde seçimle işbaşına gelmişken Emeviler ve sonrasında babadan oğula geçiş sistemi başlamıştır. Abbasiler de Osmanlılar da halifelik babadan oğula geçen saltanat sistemini devam ettirmiştir. Ne zaman ki 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırıldı işte o zaman ilk halifenin seçimi gibi son halife de seçimle işbaşına gelmiş oldu. Demokratik sistemle başlayan halifelik yine demokratik bir şekilde seçilmiş ve 3 Mart 1924 tarihinde yine demokratik bir biçimde son ermiştir.

Çeçen (1981), kısaca halifeliği ve tarihsel seyrini şöyle açıklamıştır: Hilafetin sözlük anlamı, herhangi bir işte birinin yerine geçmek, ona vekalet etmek, ona halef olmaktır. İslam terminolojisinde ise, hilafet İslam devletinin kurucusu ve ilk devlet başkanı olan Hz. Muhammed'in yerine geçmeleri, O'na halef olmaları demektir. Halife de halkın oyuyla seçilip işbaşına getirilen devlet başkanı demektir. İlk kez Hz. Ebubekir için kullanılan halifeliğin, iki temel ilkesi vardır. Devlet başkanı olan halife halkın oyuyla seçilir ve babadan oğula kesinlikle geçmez. İslamiyet'in tüm dikta yönetimlerine karşılığını bu ilkelerle anlamak olanaklıdır. Din açısından hiçbir kişi veya zümreye ayrıcalık tanınmaz, egemenlik tüm halkındır ve halk kendi seçtiği halife eliyle egemenliğini kullanır. Halk ayrıca kendi seçtiği halifeyi denetlemek hakkına da sahiptir. Halifelik aslında demokratik bir yönetim biçimidir. Dört Halife Dönemi hem demokrasi hem de cumhuriyet yönetimleri açısından insanlık tarihinde gösterilen başlıca örneklerden birisidir. Daha sonraları Emeviler ve Abbasilerle halifelik bu demokratik ve cumhuriyetçi yapıdan uzaklaştı, İslam dinin genel ilkelerine aykırı olarak babadan oğula geçti ve bir zümrenin ayrıcalığı olarak sürdü. Abbasilerin çöküşünden sonra Mısır krallığına geçen hilafet daha sonra

Osmanlıların Mısır'ı almasıyla Osmanogullarına geçti ve İslam dinin genel ilkelerine aykırı olarak babadan oğula geçen ayrıcalık biçiminde cumhuriyet dönemine kadar sürdü. Kişi egemenliğinden halk egemenliğine geçerken bu ayrıcalığa da bir son vermek gerekiyordu.

Osmanlı Devleti halifelüğün kendisine geçmesinden sonra uzunca bir süre halife unvanını dahi kullanmamıştır. Devlet güçlü iken ihtiyaç görmediği halifelik kurumundan zayıfladıkça ve güç kaybettikçe ilk başlarda zaman zaman daha sonraları da sık sık kullanma ihtiyacı duymuştur. Osmanlı Devleti'nde de halifelik yönetsel anlamdaydı ancak dini vasfı da her zaman hissedilmişti.

1517'den 1924'e kadar gücünü dinden alan bir yönetim anlayışı yerini gücünü ve kaynağını millettten alan bir yönetim anlayışına bırakması açısından halifelüğün kaldırılması gerçek anlamda bir devrimdir.

Hilafetin kaldırılması Türkiye'nin İslam dünyası ile ayrışması yolunda da bir adımdı. Mustafa Kemal 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir'deki konuşmasında, Halife'nin Türkiye'yi aşan yetkilerinin diğer İslam halklarının da egemenlik haklarına darbe vurduğunu belirtmiş, bunlar için *“kendilerini kurtarmaya çalışsınlar”* demişti. Böylece, İslam âleminin kendi iç işlerine karışmasını istemeyen yeni Türkiye, İslam dünyası üzerinde koruyucu olma rolünden de vazgeçiyordu. Bu, İslam halklarını da kendi uluslaşma süreçlerinde serbest bırakmak anlamındaydı. Dolayısıyla karar İslam ülkeleri içinde devrimci bir anlam taşıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin laikleşmesinde 3 Mart 1924 tarihli kanunların büyük önemi vardır. Bu tarihte kabul edilen 429 sayılı kanunla Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti kaldırılmış, 430 sayılı kanunla eğitim ve öğretimi birleştiren Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş, 431 sayılı kanunla da Halifelik kaldırılarak Osmanlı Hanedanı yurt dışına çıkarılmıştır.

Halifelüğün kaldırılması tek başına bir devrim değildi; sosyal, dinsel, yönetsel, kültürel alanları kapsayan geniş alanlı bir devrimdi. İlk dönemlerde halifelüğün kaldırılması konusu kitaplarda uzun sayfalarla anlatılırken günümüze geldikçe sayfa sayısı azaltılması da bu sebeptendir.

Halifelüğün kaldırılması dini bir kurumun kaldırılması gibi algılanmamalıdır. Halifelik yönetim biçimiydi ama dini bir karakteri olan yönetim biçimi. Osmanlı Devletinde

padişahların hükümdarlıktan sonra kullandıkları bir unvandı. Birinci Dünya Savaşı sırasında halifelik kurumunun dünya Müslümanları için bir öneminin olmadığı anlaşılmış ve Osmanlı Devleti'nin güttüğü “*Ümmetçilik*” anlayışının sonunu getirmişti. Artık Osmanlı Devleti “*Ümmetçilik*” anlayışını bırakmış “*Batıcılık*” fikir akımını benimsemeye başlamıştı. Bu fikir akımı toplumsal yaşamdan yönetim alanına kadar birçok alanda değişimin başlaması demekti. Kültürel değişimi de beraberinde getirecek akım toplumsal değişimle desteklenerek anlayış değişimine sebep olacaktı.

Okullar toplumun eğitilmesinde temel yapıtaşlarındandır. Halifeliğin 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmasıyla laikliğe geçişte ülkemizde çok önemli bir adım atılmış oldu. Bu adım kendini hem toplumda hem de toplumun eğitimini aldığı okullarda kendini hissettirmeye başladı. Bu değişimin kabullenilmesi ve anlaşılmasında toplumu yönlendiren en önemli etken okuldu. O yüzden yapılan devrimleri anlatmak ve anlaşılmasını sağlamak okullarda okutulan kitapların içeriğiyle alakalıdır. Bu yüzden okullarda okutulan kitaplar özellikle de tarih kitapları önemli bir rol oynar. Bu önemli rolün işlevselliğini arttırmak amacıyla yapılan devrimi, inkılabı, yeniliği halka anlatmak için ders kitapları kullanılmıştır. Halifeliğin kaldırılmasından sonra basılan tarih ders kitaplarında halifeliğin kaldırılma gerekçeleri daha sert söylemler içerirken zamanla bu söylem yumuşamıştır.

Halife, halifelik ve halifeliğin kaldırılması konuları geniş kapsamlı ve yoruma açık olabilecek konulardır. Olabildiğince nesnel bir anlayışla değerlendirilmesi ve anlatılması gereken bir konu özellikle de genç dimağlara herhangi kurum ya da kişileri yermeden anlatılmalıdır.

Bütün çalışma boyunca gözlemlenen en önemli hususlardan birisi zaman ilerledikçe başta takınılan öznel tutumun zamanla nesnelleşmesidir. Özellikle 1940'lı yıllar halifeliğin kaldırılması konusunda öznel bir anlayışın hüküm sürdüğü bir dönem olmuştur. 1950'lili yıllardan sonra yumuşayan tutum dönem dönem hükümetlerin politikalarına göre de karakter değiştirmiştir. Mesela 1980'li yıllardaki o dönemin genel özelliğinin daha muhafazakar bir anlayışın hakim olduğu bir dönem olması, daha önce yer verilmeyen Hz. Muhammed için kullanılan ifadelerde kendini göstermiştir.

Türkiye'de 1960 ve 1980 darbeleri ile sonrasında çıkartılan 1961 ve 1982 Anayasaları, kurulan hükümetlerin eğitim politikaları, Milli Eğitim Şuralarında alınan kararlar eğitim politikalarını belirlenmesinde önemli etken olmuştur. Bu eğitim politikaları okullarda okutulacak kitaplarda da etkisini göstermiştir.

1960 yılından sonra hükümetlerin eğitim politikaları, yapılan darbelerin gerekli olduğunun anlatılması üzerinedir. Eğitim politikaları belirlenirken hükümetlerin anlayışları etkili olmuştur. Kitaplarda “*halifeliğin kaldırılması*” konusuna gelince darbeler öncesi ve sonrasında en belirgin özellik halifeliğin kurum olarak kaldırılmasının Türkiye Cumhuriyeti açısından gerekli olduğu ve kaldırılmasının ülkenin geleceği için iç ve dış tehditleri bertaraf etmek için gerekli olduğu yönündedir.

1960 ve 1980 dönemleri tarih ders kitaplarında cumhuriyetin ilanı ile birlikte halifelik kurumuna gerek kalmadığı vurgusu yapılırken cumhuriyet karşıtı olanların halifelik etrafında toplanarak cumhuriyete karşı iyi niyet beslemedikleri ele alınmıştır. Halifelik, 1960 sonrası ders kitaplarında genişçe yer tutarken 1980 sonrası daha kısa olarak ele alınmıştır. Mili Eğitim politikası altında ümmetçilik anlayışının çağdaşlıkla bağdaşmayacağı ayrıca halifelik başlığı altında kısaca ele alınmıştır. Her iki dönemde de halifeliğin kaldırılması, Türkiye’yi çağdaşlaştıran inkılaplar arasında sayılmıştır.

1983 yılı sonrasında Atatürkçülüğün, ders kitaplarına girdiği görülmektedir.

Gelişen teknolojiyle bilgiye ulaşmada kolaylık sağlanmasıyla konu anlatımları sade bir biçim almış ve sadece konu anlatımına önem verilmeye başlanmıştır. Böylece konu anlatımı öğrenciye tarafsız bir biçimde sunulmuştur. Sunulan bilginin tarafsızlığıyla öğrenciye konuyu kendince yorumlayıp düşünce sistemine kendince kodlamasıyla sağlanmış olur.

Akça (2007), Türk eğitim sistemi ile ilgili şu saptamalarda bulunmuştur: Türk Eğitim Sistemi, siyasi yapı ile iç içe bulunmasının avantajı ve dezavantajını birlikte yaşadı. Eğitim – öğretime ayrılan bütçe, okul sayılarının artması, bölgesel eşitsizlikler dikkate alındığında ortak bir program hazırlanması ve standartların belli bir düzeye getirilmesi avantaj olarak görülebilir. Fakat siyasi görüş ayrılıklarının üst boyutlara vardığı ve bunun politikalara da yansıdığı düşünülürse, iktidar değiştikçe alınan kararlar, program ve ders kitaplarının değişikliğe uğraması, sıklıkla yöneticilerin değişmesi, birçok öğretmenin nakille yer değiştirmesine karar verilmesi, ders ve sınıf geçme kurallarında da sık yapılan değişiklikler bu dezavantajlara örnek olarak verilebilir.

Halifeliğin kaldırılması tarih ders kitaplarında incelenirken devrimin yapıldığı dönem ve sonrasında devrimin halk tarafından kabul edilmesi beklenirken halifeliğin sadece bir kurum olduğu, dini bir işlevinin olmadığı vurgulanmıştır. Halifeliğin sadece bir yönetim şekli olduğunun anlatılması tarihi seyir içinde değişmemiştir. Değişen en önemli kısım

konunun ele alınırken nesnelliğin günümüze geldikçe arttığı olmuştur. Hükümetlerin politikalarının her dönem etkili olduğu tarih ders kitapları öznellik-nesnellik açısından da her zaman tartışılan bir konu olmuştur. Siyasi fikir ve görüşler, toplumdaki egemen yapının seçtiği hükümetlerin politikaları, ekonomik nedenler ve değişen dünya şartları özellikle tarih ders kitaplarında değişime sebep olmuştur. Bu değişim “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusunda biraz daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Konuya yakınlığı sebebiyle “*Saltanatın Kaldırılması*” ve “*Cumhuriyet’in İlanı*” konuları halifeliğin kaldırılmasının anlatılması kadar değişim göstermemiştir. “*Halifeliğin Kaldırılması*” konusunun nesnellik bakımından diğer iki konuya göre değişimi 1920’li yıllardan günümüze kadar oldukça farklı bir hal aldığı apaçık görülmektedir.

Ulaşılabilen lise tarih ders kitaplarında yıllara göre ayrı değerlendirme yaparak tezin asıl konusu olan “*zihniyet dönüşümü var mıdır?*” sorusuna cevap verebiliriz.

1920’li yıllara ait Maarif Vekaleti tarafından basılan “*Türkiye Tarihi*” adlı kitapta halifeliğin kaldırılması çok kısa bir şekilde anlatılmış ve halifeliğin kaldırılmasından sonra ulaşılabilen ilk kitap olması açısından önemli görülerek daha ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Ancak halifeliğin kaldırıldığı tarihe daha yakın olmasına karşın öznellik seviyesi 1929 yılındaki Ali Reşad’ın kitabından daha azdır. Ali Reşad’ın “*Umumi Tarih*” adlı kitabında en belirgin özelliği “*halifeliğin kaldırılması*”nın çok kısa anlatılması ve hilafetin ülkeye felaketler getirdiğine değinmiş olmasıdır. 1920’li yıllarda Ali Reşad’ın ve Maarif Vekaleti’nin lise tarih ders kitabı hariç ulaşılabilen bir kitap daha vardır. Ancak lise tarih ders kitabı olmadığı için “*halifeliğin kaldırılması*” konusuna değinilmemiş ancak hilafet konusuna değinildiği için burada bahsetmekte yarar vardır. İbrahim Hilmi, ilkokul beşinci sınıf için kaleme aldığı “*Umumi Tarih*” adlı kitapta hilafeti “*Hilafet, bir nevi saltanat demektir. Türkler hilafet nüfuzundan esasen istifade etmemişlerdir. Nihayet, hilafetin kaldırılmasına ihtiyaç hasıl oldu. Hilafet lağv edildi, cumhuriyet ilan olundu. Cumhur riyaşetine Türkler tarafından istirdad edildi. Türk istiklal harbi türkün zaferiyle hitama erdi. Türk azmini ve cengaverliğini bütün cihan tasdik etti. Vahdettin milletin zaferinden memnun olmadı. Başına gelecek felaketi anladı. İngilizler İstanbul’dan kaçmadan, O, İngilizlere kaçtı. Bir Cuma günü, halk Halifeyi cumada beklerken, İngiliz gemisine binerek firar etti. Türkiye’de idare-i mutlakiyeye nihayet verildi. Osmanlı imparatorluğu hitama erdi. Türkiye’yi, Büyük Millet Meclisi idare etti. Osmanlı hanedanında mevcu (hilafet) unvanı Abdülmecid Efendi’ye verildi (Hilmi, 1925, s. 194)*” şeklinde anlatmıştır. 1925 yılında yayınlanan bu kitap kronolojiye uymadan ve konuları bölümlere ayırmadan öznel ifadelerle, anlayış kabiliyeti ve öğrenci düzeyi kurallarına

uymayarak konuyu anlatmıştır. Bu kitap o dönemin genel anlayışını anlamamız açısından iyi bir örnektir.

1930’lu yıllarda Maarif Vekaletince basılan Kamil Su ve K. Nami Duru tarafından kaleme alınan ve uzun yıllar okullarda okutulan Tarih IV kitabında kronolojiye uygun bir şekilde ama öznel ifadelerle anlatılmıştır. Kitapta kullanılan ifadeler 1930’lu yıllar boyunca aynı sert ifadelerle anlatılmaya devam edilmiştir. Abdülmecit Efendi için “*tufeyli, İstanbul’dan çıkıp gitti*” ifadesi ile halifelik için de “*Türkün başına belaydı*” ifadeleri kullanılmıştır. 1934 yılında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından kaleme alınan kitapta da yine halifeye ve hilafete dair sert ve hakaretvari ifadeler kullanılmıştır. Abdülmecit Efendi için kullandığı şu ifadeler “*akılsız, ahmak hırsı ile hareket eden, ihanette Vahdettin’den pek de geri kalmayacak bir tıynette*” bu duruma iyi birer örnektir. Böylesi sert ifadelerin kullanılması yapılan devrimin halk tabanında kabul görmesi için yapılmış olabileceği düşünülebilir.

1940’lı yıllara gelindiğinde ifadeler biraz daha yumuşamış ama yine öznel ifadelerle konu anlatılmıştır. 1930’lu yıllarda Maarif Vekaletince basılan Kamil Su ve K. Nami Duru tarafından kaleme alınan Tarih IV kitabındaki ifadeler 1940’lı yıllarda ya yumuşatılarak anlatılmış ya da bazı ifadeler çıkartılmıştır. “*tufeyli*” ifadesi çıkartılmış “*Abdülmeçid Efendi bir daha dönmek üzere Türkiye sınırları dışına çıkarıldı*” ifadesi yer almıştır. Bu dönemde incelenen Enver Ziya Karal’ın “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı kitapta konu kronolojik olarak ve çağdaşlarına göre daha nesnel ifadelerle anlatılmıştır. Bu dönem içinde genel kanı halife ve hilafet için sert sözlerin kullanılmış olması ve kronolojik olarak konuların anlatılmış olmasıdır. Ayrıca öznellik yine belirgin şekilde göze çarpmaktadır.

1950, 1960 ve 1970’li yıllarda okullarda okutulup ulaşılan tek kaynak Enver Ziya Karal’ın “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı kitabıdır. 1940’lı yıllardaki basımlarıyla aynı olan kitapta en belirgin fark dildeki sadeleşmesidir. Bundan başka anlatılan konuyla ilgili değişen bir ifade ya da çıkartılan başka bir konu yoktur.

1980’li yıllarda okutulan kitaplarda ifadeler önceki yıllara göre biraz daha yumuşatılmış, konunun anlatıldığı sayfa sayısı biraz daha artmıştır. Mükerrerem Su ile Ahmet Mumcu’nun kaleme aldığı “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı kitaplarda konu kronolojik olarak bir bütünlük içinde anlatılmış öznel olarak da Abdülmecit Efendi’nin ölçülü olmadığı ve gericilerden aldığı cesaretle kışkırtıcılık yaptığı şeklinde ifadeler kullanılmıştır. 1987 yılından sonra kitabın ismi “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürkçülük*” olmuş ve bundan

başka değişen bir anlatım olmamıştır. 1980’li yıllarda okutulan başka bir kitap da İsmet Parmaksızoğlu’nun “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürkçülük*” adlı kitabıdır. Okullarda okutulduğu 80’li yıllarda okutulduğu dönemde basım yıllarına göre kitapta değiştirilen bir durum olmamış kronolojiye uygun bir anlatım uygulanmıştır. Yazar, Abdülmecit Efendi için öznelliğe yakın bir tutum sergilemiştir. Bu tutum geçmişten gelen tarihsel olay ya da kişileri anlatırken tarafsız kalınmadığının bir göstergesidir.

1990’lı yıllarda okutulan tarih ders kitaplarından ulaşılmış olan Mükerrerem Su ile Ahmet Mumcu’nun kaleme aldığı “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürkçülük*” adlı kitap 1980’li yıllardan farklı bir anlatım ve ifade değişikliğine uğramadan okullarda okutulmaya devam etmiştir.

2000 yılı ve sonrasında okullarda okutulan kitap sayısı çoğalmış farklı yazarlar ve anlayışlar getirilmiştir. 2005 sonrasında getirilen “*öğrenci merkezli eğitim*” anlayışı kitaplara da etki ederek kendini göstermiş ve zamanla hem dilde hem de anlatımda sadeleşme yaşanmıştır. Ayrıca sayfa sayısı azaltılmış anlatım nesnelleşmiştir. Tabi durum hemen olmamış zamanla etkilerini göstermiştir. 2000’li yıllarda yine Mükerrerem Su ve K. Nami Duru’nun “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürkçülük*” adlı kitabı okutulmaya devam etmiştir. Önceki yıllardan farklı olarak yeni baskısı hazırlanmış ve daha sade anlatım getirilmiştir. Bu kitaplardaki göze çarpan bir özellik de her ne kadar dilde sadeleşme ve anlatımda nesnellik yapılmaya çalışılmışsa da tam olarak nesnellik sağlanamamıştır. “*sözüm ona uydurma halifeler besleyerek*” gibi ifadeler halen daha nesnellığe tam olarak geçilemediğini göstermektedir. Bu duruma sebep olan faktör belki de yazarların 1980’li yıllardan gelen tutumlarının yeni baskısı hazırlanırken çağdaşları gibi tarafsızlıklarının ayırt edilememiş olmasıdır.

2000’li yıllarda okullarda okutulan ve hem dilinin sade hem de yazar yorumundan uzak sadece konu odaklı olan bir kitapta İdris Akdin, Muhittin Çakmak ve Mustafa Genç ortaklığında yazılan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*” tarih ders kitabıdır. Kitap kronoloji takip edilerek yazım ve imla hataları olmadan nesnel bir biçimde hazırlanmıştır. Aynı durum Kemal Kara, Komisyon, Akif Çevik, Gül Koç, Koray Şerbetçi ile Mahmut Ürküt tarafından hazırlanan ve ya aynı dönemde okutulan ya da birbirinin devamı yıllarda farklı okullarda okutulan “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*” kitapları için de geçerlidir. Bu duruma sebep olarak 2005 sonrası hazırlanmış olması en büyük etkidir. Çünkü gelişen ve değişen eğitim ve toplum

hayatında, hem sadeleşme yaşanmaya başlanmış hem de bilgiye ulaşmada teknolojiden yararlanılmaya başlanmıştır.

1920’li yıllardan 2000’li yıllara kadar geçen zamanda kitaplarda birçok yönden değişim yaşanmıştır. Bu değişim kronolojik olarak olayları anlatma ve sert ifadelerin yerine yumuşama, öznellik – nesnellik, dilde ve anlatımda sadeleşme olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki 1920’li yıllarda “*halifeliğin kaldırılması*” konusu az sayıda sayfada anlatılırken 1990’lı yıllara dahil olmak üzere sayfa sayısında artış yaşanmıştır. Ancak 2010 sonrasında tekrardan kısa anlatıma geçilmiştir. Kitaplardaki öznellik 1920’li yıllardan 1950’li yıllara kadar çok yoğunken 1950’li yıllardan sonra azalmış en nesnel yıllar 2010 sonrası yıllar olarak gözlemlenmiştir. Kitaplardaki en sert ifadeler 1930’lu yılların tarih ders kitaplarında görülmüştür. 1920’li yıllarda kronoloji takip edilmeden anlatılan konular 1930’lu yıllarla beraber kronolojik olarak anlatılmaya başlanmıştır.

Bu bilgiler ışığında “*Eğer zihniyet dönüşümü var mıdır?*” diye sorarsak alacağımız cevap “*evet*” olurdu. Bu dönüşüm tabi ki sadece okutulan kitaplarla olmamıştır. Bu dönüşüme aile, okul, toplum, teknoloji gibi etki eden birçok faktör vardır. Ancak bu faktörlerden en etkilisi kitaplarla olan etkidir.

Bir toplumda eğitim ailede başlayıp okulda devam eder. Toplumda etkileşimin en yoğun olduğu yerlerin başında okullar gelir. Okullarda eğitimin ana unsuru kitaplardır. Kitaplar da dönüşümü sağlayan ana unsurdur. Hal böyle iken genç dimağların geçmişten farklı olarak gelişen toplum ve dünya şartlarına ayak uydurması okul ile olmaktadır.

“*Halifeliğin Kaldırılması*” konusunun anlatılmasında yaşanan değişim konuya bakış açısı değil konuya bakış açısının değişmesi ile ilgilidir. Konuya “*din eksenli*” değil de “*yönetim eksenli*” bakılırsa nasıl ki yönetim biçimleri, yöneten kişiler hatta devletler ve şekilleri değişiyor “*din*” değil de “*yönetim şekli*” değişiyor, değişebilir de şeklinde bakılmalıdır.

Halifeliğin kaldırıldığı ilk yıllardan günümüze kadar ülkemizde çok büyük değişimler yaşandı. Bu değişimler bazen olumlu bazen de olumsuz yönde ülkemizi etkiledi. Bu değişimlerin olumsuz etkilerini en zararsız şekilde atlatmamız olayın her yönüyle değerlendirilip sonrasında ortaya çıkan sonuca göre karar verilmesiyle olabilir. Bunun için de alacağımız eğitim hem bizim hem de toplum için çok önemlidir. Alacağımız eğitim ne kadar tarafsız olursa değerlendirmelerimiz de o derecede tarafsız olacaktır. Eğer değerlendirmelerimiz tarafsız olursa okulların dolayısıyla toplumun zihinsel dönüşümü de o kadar tarafsız olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akça, F. (2012). *Hilafet kurumu-ilk dört halife döneminde kültür ve medeniyet*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Akça, N. (2007). *Demokrat parti iktidarından 1980 ihtilaline eğitim politikaları ve bu politikaların tarih ders kitaplarına yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Akbulut, D. A. (2006). *Saltanattan ulusal egemenliğe*. İstanbul: Temel.
- Akđin, İ, Çakmak, M. ve Genç, M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Ilıcak.
- Akđin, İ, Çakmak, M. ve Genç, M. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Semih.
- Akđin, İ, Çakmak, M. ve Genç, M. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Nesil.
- Akđin, İ, Çakmak, M. ve Genç, M. (2008). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Aykut.
- Akđin, İ, Çakmak, M. ve Genç, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Semih.
- Akgün, S. (1986). *Halifeliğin kaldırılması ve laiklik*. İstanbul: Temel.
- Aksoy, A. (2018). Halifeliğin kaldırılması ve Abdülmecid Efendi'nin sürgün edilmesinin istikbal gazetesine yansımaları, *Journal of History Studies*, 10 (8), 1-18.
- Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün intihal hukuku*. İstanbul: Doğan.
- Apatay, Ç. (2009). *İstanbul ve Cumhuriyet*, İstanbul; Deniz.

- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyetinin İlk Ders Kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35 (158), 215-231.
- ATASE Arşiv, 55/21-2.
- ATASE Arşiv, 1223/109.
- Avcı, C. (1998). Hilafet. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.17, ss.539-546). Ankara: Diyanet.
- Aybars, E. (1998). *İstiklal mahkemeleri*. İstanbul: Milliyet.
- Aydoğan, M. (2006). *Ülkeye adanmış bir yaşam (2) Atatürk ve Türk devrimi*. İzmir: Umay.
- Aytaç, K. (1984). *Eğitim politikası üzerine konuşmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi. kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/351.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Aydınlı, A. ve Çakan, İ. (1988). Hilafet. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.1, ss. 547). Ankara: Diyanet.
- Aytepe, O. (2002). Yeni belgelerin ışığında halifeliğin kaldırılması ve hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29(30), 15-29.
- Beydili, K. (2002). Küçük Kaynarca Antlaşması. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.26, ss.524-527). Ankara: Diyanet.
- Boyacıoğlu, R. (2000). *Hilafet*, 10 Kasım 1999 Devlet töreni ve hilafetten cumhuriyete panelinde sunulmuş bildiri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Bukarlı, E. (2014). *Mustafa Zihni'nin İslam'da hilafet adlı eseri(transkripsiyon ve değerlendirme)*, Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi – Elazığ Üniversitesi Ortak Çalışması, Batman – Elazığ.
- Çeçen, A. (1981). *Atatürk ve Cumhuriyet*. Ankara: İş Bankası.
- Çevik, A, Koç, G. ve Şerbetçi, K. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Milli Eğitim.
- Doğan, M. (2001). *Büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Pınar.
- Eken, H. (1990). *Abdülmecid Efendi'nin halifeliğe seçilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

- Ekinci, E. (2013). *Atatürk döneminde Türkiye milli eğitim ve ideolojisi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Fayda, M. (1998). Hulefa-yı Raşidin. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.18, ss.324-338). Ankara: Diyanet.
- Gentizon, P. (1983). *Mustafa Kemal ve uyanan doğu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Goloğlu, M. (2012). *Halifelik*. İstanbul: Tarihçi.
- Gök, S. (2005). *1923–1930 dönemi orta öğretim tarih dersi ders kitapları ve tarihçilik anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gül, O. K., (2018). Maarif kongresi, heyet-i ilmiyeler ve uluslararası ortaöğretim öğretmenleri kongresi üzerine bir değerlendirme. *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 509-523.
- Gülner, H. (2006). *Psikolojik hareket ve Mustafa Kemal Atatürk*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- İnalcık, H. (2007). *Atatürk ve demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı.
- İstanbul İstiklal Mahkemesi Kararları ve Mahkeme Zabıtları*. (2015). tbmm.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
- Kadı, H. (2019). 1960 ve 1980 askeri darbe dönemlerinde eğitim politikaları ve halifelik kurumunun ders kitaplarına yansımaları. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 65-74.
- Kapluhan, E. (2014). 1921 Maarif Kongresi'nin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 123-134.
- Kara, K. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Önde.
- Karal, E. Z. (1945). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1944)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karal, E. Z. (1955). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1953)*. İstanbul: Maarif.
- Karal, E. Z. (1957). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1953)*. İstanbul: Maarif.
- Karal, E. Z. (1958). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1953)*. İstanbul: Maarif.
- Karal, E. Z. (1964). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1960)*. İstanbul: Milli Eğitim.

- Karal, E. Z. (1966). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1960)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karal, E. Z. (1967). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1960)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karal, E. Z. (1968). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1960)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karal, E. Z. (1969). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1965)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karal, E. Z. (1973). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1965)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karal, E. Z. (1974). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1965)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karal, E. Z. (1975). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1918-1965)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Karlı, E. (2004). *Kurtuluş savaşı ve cumhuriyet*, İstanbul: Geçit.
- Kılıç, S. (2010). Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Karşılama Törenleri, *Atatürk Dergisi*, 1(3), 187-201.
- Kibar, H. (2019). *Ortaöğretim tarih ders kitapları kanıt temelli öğrenme yaklaşımının neresindedir?: bir saptama çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kilercioğlu, O. (2011). *Çöküş bir devrin dramı*, İstanbul: Çatı.
- Kili, S. (2001). *Türk devrim tarihi*, İstanbul: İş Bankası.
- Kocatürk, U. (1987). Atatürk'ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3 (9), Ankara. www.atam.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
- Komisyon. (2007). *Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi*. Ankara: Gazi.
- Komisyon. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Ada.
- Komisyon. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Dergah.
- Komisyon. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Saray.
- Komisyon. (2014). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Ada.
- Köremez, B. (2005). *Demokrat parti dönemi liselerde tarih eğitimi üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kreiser, K ve Neumann, C. H. (2008). *Küçük Türkiye tarihi*. İstanbul: İletişim.

- Küçük, C. (1988). Abdülmecid Efendi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.1, ss. 263-264). Ankara: Diyanet.
- Küçükcan, B. (1997). *1961 Anayasası ve 1961-1965 koalisyon hükümetleri dönemi*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Maarif Vekaleti. (1933). *Tarih III*. İstanbul: Devlet.
- Maarif Vekaleti. (1937). *Tarih III*. İstanbul: Devlet.
- Maarif Vekaleti. (1938). *Tarih III*. İstanbul: Devlet.
- Maarif Vekaleti. (1939). *Tarih III*. İstanbul: Maarif.
- Maarif Vekaleti. (1941). *Tarih III*. Ankara: Maarif.
- Maarif Vekaleti. (1934). *Tarih IV*. İstanbul: Devlet.
- Manaz, A. (2006). *Atatürk reformları ve İslam*. İstanbul: IQ.
- Mango, A. (2010). *Atatürk*. İstanbul: Remzi.
- Oktay, M. (2009). *Atatürk kronolojisi*, İstanbul: Morpa.
- Oral, M. (1996). *Ulusal bağımsızlık savaşı yıllarında Türkiye’de hilafet ve saltanat sorunu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 155-188.
- Özakıncı, C. (2011). Haremde Beethoven sarayda Goethe ve son halife Abdülmecid Efendi, *Bütün Dünya Dergisi*, 77-84.
- Özbudun, E. (1995). *Halifeliğin kaldırılmasının cumhuriyetin laikleşmesindeki önemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin laikleşmesinde 3 Mart 1924 tarihli kanunların önemi panelinde sunulmuş bildiri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara*.
- Özcan, A. (1998). Hilafet. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.17, ss. 546-553). Ankara: Diyanet.
- Öztürk İ. (2006). *Kur’an-ı Kerim’de halife kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Öztürk, Ö. (2009). *1980 sonrası Türkiye’de milli eğitim ideolojisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Parmaksızoğlu, İ. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.

- Parmaksızoğlu, İ. (1983). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Reşad, A. (1929). *Umumi Tarih*. İstanbul: Devlet.
- Sert, Y. (1995). *Halifeliğin kaldırılmasının Konya basını ve kamuoyunda yansıması*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sönmezer, S. (2000). *10 Kasım 1999 Devlet Töreni ve Hilafetten Cumhuriyete Paneli Açılış Konuşması*, Ankara: ATAM.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1945). *Tarih III*. Ankara: Maarif.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1947). *Tarih III*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1948). *Tarih III*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1984). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1986). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1987). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1988). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (1990). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (2001). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. ve Mumcu, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.

- Su, M. ve Mumcu, A. (2003). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Tanör, B. (1998). *Kurtuluş kuruluş*. İstanbul: Çağdaş.
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe sözlük. sozluk.gov.tr sayfasından ulaşılmıştır.
- Tektaş, N. (2006). *Çadırdan saraya saraydan sürgüne*, İstanbul, Yenişafak.
- Toynbee, A. J. ve. Kirkwood, K: P. (2009). *Türkiye bir devletin yeniden doğuşu*, İstanbul: Örgün.
- Tural, M. A. (2005). *Hilafet sevdası karşısında milli hakimiyet mücadelesi*, Ankara: ATAM.
- Tural, N. ve Karakütük, K. (1991). *Eğitim Politikası*, egitimvebilim.ted.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
- Turan, Ş. (2004). *Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara: Bilgi.
- Türk Tarih Tetkik Cemiyeti. (1934). *Tarih IV*. İstanbul: Devlet.
- Uçan, L. (2019). *Son halife Abdülmecid Efendi'nin hayatı – şehzadelik, veliahtlık ve halifelik yılları*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uludağ, S. (1997). Halife. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.15, ss. 299-300). Ankara: Diyanet.
- Uslubaş, T. ve Keskin, Y. (2007). *Osmanlı tarihi ansiklopedisi*. İstanbul: Karma.
- Ünver, F. (2012). *TBMM zabıt ceridelerinde (1920-1924) saltanat ve hilafet aleyhinde düşünce ve görüşler*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Ürküt, M. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Ata.
- Yağbasan, E (2004). *Halife Abdülmecid Efendi ve sanatı*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, H.D. (1988). Abbasiler. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.1, ss. 31-48). Ankara: Diyanet.
- Yiğit, İ. (1995). Emeviler. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.11, ss.87-104). Ankara: Diyanet.
- Heyet-i İlmiye Kararları (1921-1926). tkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.

1. Milli Eğitim Şurası (17-29 Temmuz 1939). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 2. Milli Eğitim Şurası (15-21 Şubat 1943). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 3. Milli Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 4. Milli Eğitim Şurası (23-31 Ağustos 1949). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 5. Milli Eğitim Şurası (4-14 Şubat 1953). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 6. Milli Eğitim Şurası (18-23 Mart 1957). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 7. Milli Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 8. Milli Eğitim Şurası (28 Eylül-3 Ekim 1970). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 9. Milli Eğitim Şurası (24 Haziran-4 Temmuz 1974). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 10. Milli Eğitim Şurası (23-26 Haziran 1981). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 11. Milli Eğitim Şurası (8-11 Haziran 1982). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 12. Milli Eğitim Şurası (18-22 Haziran 1988). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 13. Milli Eğitim Şurası (15-19 Ocak 1990). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 14. Milli Eğitim Şurası (27-29 Eylül 1993). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 15. Milli Eğitim Şurası (13-17 Mayıs 1996). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 16. Milli Eğitim Şurası (13-17 Kasım 1999). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 17. Milli Eğitim Şurası (13-17 Kasım 2006). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 18. Milli Eğitim Şurası (1-5 Kasım 2010). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
 19. Milli Eğitim Şurası (2-6 Aralık 2014). ttkb.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Şurası Yönetmeliği. (2014). T.C. Resmi Gazete, 29054, 8 Temmuz 2014. mevzuat.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
- 1961 Anayasası. (1961). T.C. Resmi Gazete, 10589, 20 Temmuz 1961.
- 1982 Anayasası. (1982). T.C. Resmi Gazete, 17863, 9 Kasım 1982.